גליון מורחב לרגל החג

שמעתא עמיקתא

גליון תקנ"ט | חג הפסח | תשפ"ג | קהילת חניכי הישיבות | רמות ב' | ירושלים תובב"א

הלכות מצויות לפסח

משיעורי הרה"ג הרב יוחנן בורגר שליט"א
מו"ץ וראש כולל הוראה רמות ב'

* הכשר כלים * הכשרת המטבח * כשרות המוצרים לפסח * בדיקת חמץ * מכירת חמץ * ביעור חמץ * אכילת קטניות * חמץ וקטניות לצורך חולים וקטנים
* תענית בכורות * קביעות סעודה ערב פסח * מלאכה ערב פסח * ליל הסדר * דיני השיעורים * מצה עשירה / שרויה * מוצאי פסח

הכשר כלים

כלים חדשים

א. הכשרת כלים חדשים טרם שימושם

כלים חדשים אף שיש חשש שמושחים אותם בשעת יצורם בדבר איסור, י"א שאינם צריכים הכשר כי האיסור הוא פגום לגמרי ואינו ראוי אף לאכילת כלב. [עי' בצי"א (ח"ב סי' נח)]. ובפרט בזמנינו שמשתמשים בעיקר בחומרים סינטטיים. [ע"פ מומחי כשרות]. וי"א שיש להגעילם לחומרא, שמא לא נפגם האיסור. [הגר"ש ואזנר זצ"ל (מבית לוי חודש ניסן)]. ומ"מ גם למחמירים יש להקל להגעילם רק מבפנים ע"י מילוי הכלי במים ולהרתיחם. [הבד"ץ העד"ח (מדריך הכשרות). ועי' מש"כ בזה בס"ד בשמעתא עמקתא גליון ס"ב].

ב. כלי טפלון/קרמי, או כלים בציפוי אמאייל חדשים

מחבתות, סירים, תבניות אפיה וכדומה בציפוי טפלון/קרמי, או בציפוי אמאייל, אינם צריכים הגעלה אף לדעת המחמירים לעיל. [הבד"ץ העדה החרדית (מדריך הכשרות)].

ג. להגעיל כלים חדשים ביורה נפרדת

המכשיר כלים חדשים בתוך כלי אחר, כגון בהגעלה הכללית, ראוי לעשות כן ביורה שלא הגעילו בה כלים בלועים בחמץ. [שאל"כ הכלי יבלע בליעות של חמץ, ואע"פ שאין הכלי נאסר משום דהוי נ"ט בר נ"ט, מ"מ הכי עדיף טפי].

הכשרת כלים לפני הטבלתם

א. קדימת הכשרת הכלי להטבלתו

כלים הצריכים הכשר (שנטרפו), וטעונים גם טבילה, מגעילם ואחר כך מטבילם. ואם הטבילם ואחר כך הגעילם י"א שמותרים בשימוש. [שו"ע (סי' קכא סע' ב)]. וי"א שצריכים לחזור ולהטבילם. [ש"ך (ס"ק ה)]. ולמעשה יש להחמיר לחזור ולהטבילם לאחר ההכשר ללא ברכה. [חכ"א (כלל עג סוף אות א) ובן איש חי (שנה שניה מטות אות יח)].

ב. כשהכלי אינו בן יומו

י"א שאם הכלים הצריכים הכשר אינם בני יומם, אינו צריך להכשירם לפני הטבילה. [דגמ"ר (שם) והביאו הפת"ש (ס"ק ג)]. ויש מחמירים אף באופן זה. וכן עיקר. [בית שלמה (יו"ד מ"ת סי' קמח) הובא בדעת תורה (סי' קכא ד"ה ועי' בדג"מ) וכן משמע מהחכ"א (כלל עג סוף אות א) ומהבן איש חי (שנה ב' מטות אות יח). וכן בדרכ"ת (ס"ק כח) הביא חולקים על הדגמ"ר].

ג. טבילת כלי חדש לפני הכשרו

אף לדעת המחמירים שיש להכשיר כלים חדשים טרם שימושם, אפשר להקל להטבילם לפני הכשרתם. [הגריש"א זצ"ל (גלאט שנת תשע"א) משום שחובת הכשרתם אינו אלא מחומרא. ועי' מש"כ בזה בשמעתא עמיקתא גליון קכ"ט].

דין הכשר כלים

פתיחה

כלים שנשתמש בהם בחמין, כפי תשמישן הכשרן. אם תשמישן בכלי ראשון, צריך להכשירן ע"י הגעלה בכלי ראשון. אם תשמישן בכלי שני, הכשרן בכלי שני. כלי שמשתמשין בו בעירוי שמערה מכלי ראשון, צריך לערות עליו מכ"ר. [שו"ע (סי' תנא סע' ה)]. כמו כן ניתן להכשירם ע"י ליבון קל שהוא לחמם הכלי עד שיתחמם כל כך עד שקש נשרף עליו מבחוץ. [הגהמיי' (מא"א פי"ז אות ה) והרמ"א (סע' ד)]. ודבר שתשמישו ע"י האש ללא משקה, הכשרו בליבון חמור. שהוא חימום הכלי עד שיהיו ניצוצות ניתזין מהכלי. [שו"ע (סע' ד)]. כלים המצוים בזמנינו אין נתזין מהם ניצוצות. [עי' בית אבי (פפויפר סי' כז) ובספר הגעלת כלים (עמ' תמה) הטעם לזה]. ומ"מ אם הגיע הכלי ל- 375 דרגות צלזיוס נחשב ליבון חמור. [בעל האג"מ (ספר הגעלת כלים עמ' תמה)]. וזה אם הכלי בלע איסור, כגון נבלה. אבל אם בלע טעם היתר, כגון כלי שבלע בשר או חלב ורוצים להכשירו להשתמש במין השני, די לו בהגעלה. [מ"ב (סס"ק יט)]. וחמץ מעיקר הדין נחשב כבליעת איסור אפי' שנבלע לפני הגעת זמן איסורו. [שו"ע ורמ"א (סע' ה)]. ופעמים שבצירוף עוד צדדים מקילים דחשיב התירא בלע כמ"ש המ"ב (שם ס"ק כח)].

א. כלי בן יומו

כלי הבלוע באיסור כגון חמץ חייבים להכשירו מהתורה אם הוא בן יומו (כלומר אם לא עברו כ"ד שעות מבליעת האיסור). [שו"ע (סי' קכא וסי' צח). ומש"כ שהוא בתנאי שלא עבר מעל"ע, כן מבואר בש"ע (יו"ד סי' קג סע' ה). ועי' ברמ"א (שם סע' ז) שמ"מ מצרפים להתירא דעת ר"ת הסובר שאם עבר הלילה הטעם נפגם. ועי' בחכ"א (כלל נה אות ה) הרע"א (שם על סע' ז וסי' קג אות ד) שמצרפים צד זה אפי' לס"ס].

ב. כלי שאינו בן יומו (נותן טעם לפגם) בפסח

כלי שאינו בן יומו, אע"פ שטעמו נפגם ואינו אוסר, מ"מ גזרו רבנן אינו בן יומו אטו בן יומו, שמא יטעה ויחשוב שהקדרה אינה בת יומא, ועל כן חייב להכשירה. ובדיעבד אם בישל בה אין המאכל נאסר משום שנותן טעם לפגם בדיעבד אינו אוסר. [שו"ע (סי' קכב סע' ב)]. וכל זה לענין שאר איסורים, אבל לענין חמץ בפסח נחלקו הפוסקים אם נותן טעם לפגם אסור או מותר. דעת השו"ע (סי' תמז סע' י) שדינו כשאר איסורים שבדיעבד אינו אוסר. אולם הרמ"א (שם) מחמיר אף בדיעבד. [ע"י"ש שכתב שכן נוהגים].

ג. קנית כלים חדשים לפסח

יש נוהגים משום חומרא דפסח לייחד כלים מיוחדים ולא להכשיר את כלי החמץ. [וכיוצ"ב מצינו במ"ב (סי' תנא ס"ק יט) לענין סכינים מחמת שהיה קשה להכשירם. ועי' ירושת פליטה (בריסק סס"י כ)].

סוגי כלים שמועיל להם הכשר

א. כלי חרס

כלי חרס שהשתמש בהם באיסור או חמץ חם, אין מועיל להם הכשר. [שו"ע (רסי' תנא). והנה דעת בעל העיטור (הובא בטור יו"ד סי' קכא) שכלי חרס שבלוע בהם איסור דרבנן מועיל להם הגעלה ג' פעמים (כל פעם עם מים אחרים). והשו"ע (סס"י קיג) פסק כדבריו באיסורים דרבנן שאין להם עיקר מה"ת. ודעת הפוסקים לצרף דעת בעל העיטור לעוד צדדים. ועיין עוד בחזו"א (או"ח סי' קכב ס"ק ג) שכתב שבעל העיטור מודה שבאיסור חמץ לא מהני הגעלת ג"פ כי חמץ אוסר במשהו, והרי אחר הגעלת ג"פ משהו עכ"פ נשאר, ע"כ. וכסברא זו כתבו המהר"ם שיק (יו"ד סי' קמ ד"ה וכן מוכרח) והדברי מלכיאל (ח"ג סי' נו ד"ה והנה). אולם בפני משה (ירושלמי תרומות פי"א ה"ד ד"ה א"ל) מבואר שע"י הגעלה זו יוצא הכל].

ב. כלי חרס שהוא כלי שני

אם השתמשו בהם בחמץ בכלי שני (או צונן לגמרי), דעת השו"ע (רסי' תנא) שמותר להשתמש בהם בפסח (ע"י הגעלה). [ועי' בנושאי כליו של השו"ע (שם)]. אבל לדעת הרמ"א (שם) אסור. ואף הספרדים נהגו כהרמ"א שלא להשתמש בהם אף לצורך דברים צוננים. [אור ציון (ח"ג רפ"א)].

ג. גדר כלי חרס

כלי חרס הוא כלי הנעשה מאדמה וחול ונצרף בכבשן. אבל אם נצרף בחמה מועיל לו הגעלה. [מ"א (שם ס"ק ד), מ"ב (ס"ק יח) ואור לציון (ח"ג פ"י הגה א). ועי' בסמוך לענין כלי אדמה].

ד. כלי פורצלן (לא מצופים)

כלי פורצלן דינן ככלי חרס ולא ככלי זכוכית, ועל כן אין להם הכשר. [פמ"ג (סי' קג ש"ד ס"ק ו), מ"ב (סי' תנא ס"ק קסג) ואור לציון (פ"י אות א). דלא כהיעב"ץ המובא ביד אפרים (רסי' קכ) דס"ל שלא בולעים. ועי' באג"מ (יו"ד ח"ב סי' מו) שצירף דעת המקילים. ועי' בספר הלכות פסח (פי"ג הגה טו) בשם בעל האג"מ דלענין פסח יש להחמיר בכל אופן].

ה. כלים עשויים מאדמה

כלים העשויים מאדמה שנתיבשו בחמה, אין דינם ככלי חרס ועל כן מועיל להם הגעלה. [מ"א (סי' תנא ס"ק ד), פמ"ג (סס"י תנא), גר"ז (אות כה), מ"ב (ס"ק יח) ואור לציון (ח"ג פ"י הגה א)]. ויש מי שאומר שדינם ככלי חרס ולא מועיל להם הכשר. [חזו"א (סי' קכ ס"ק ב) שכלי אדמה דינם ככלי חרס]. והמנהג כסברא הראשונה. [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פסח פי"ג אות ד). ועי' בחשב האפוד (ח"א סי' צט)].

ו. כלי זכוכית

דעת השו"ע (סי' תנא סע' כו) שכלי זכוכית שהשתמשו בהם אפילו בחמץ חם במשך השנה, ואפילו שימושם בכלי ראשון על גבי האש (כגון כלי פיירקס, ועי' בערכו לקמן), מותרים לפסח אחר ניקוי יסודי (ולא צריכים הכשר בחמים). [אור לציון (ח"ג פ"י אות יב בהגה ד"ה ואף)]. אולם דעת הרמ"א (שם) שדינם ככלי חרס ואין להם הכשר. וכן נוהגים בני אשכנז אם לא בדיעבד אחר מעל"ע במקום הפסד מרובה. [מ"ב (ס"ק קנה). ועיי"ש שאם רוב תשמישו בצונן בדיעבד שרי אף בלא הפס"מ. ואם הכשירו בדיעבד שרי. וכתב במנח"י (ח"א סי' פו) דגם בשעת הדחק שרי דכבדיעבד דמי]. ויש אף מבני ספרד שמחמירים בזה. [אור לציון (שם)]. ויש מבני ספרד שנוהגים להכשירם על ידי עירוי במילוי שלש פעמים (דהיינו שממלאים אותם במים מעל"ע ושוב מחליפים את המים ונותנים אחרים מעל"ע וכן שלש פעמים). [רב פעלים (או"ח ח"ג סי' כט). ועי' במ"ב (שם ס"ק קנו) שכתב ע"פ החי"א שבמקום שאין בהישג ידו כלי זכוכית ואין לו כוסות ושאר כלים, יכול לסמוך להקל לנקותן יפה יפה ולהכשירם ע"י עירוי ג' ימים, ע"כ].

ז. הכשר לכלי זכוכית לשאר ימות השנה

י"א שכוונת הרמ"א הנ"ל להחמיר דוקא לענין פסח, אבל בשאר איסורים אין צריך הכשר ודי לנקותם כראוי. [פמ"ג (סס"י תנא מ"ז ד"ה אעתיק, ויו"ד סי' קה מ"ז ס"ק א ד"ה ואם)]. וי"א שיש להכשירם על ידי הגעלה. [מנח"י (ח"א סי' פו אות ד). ועי' בירושת פליטה (למהר"ם בריסק סס"י כ) שמותר לתת לכתחלה שומן בשרי שם בכוס זכוכית לאחר ששהה בה חלב מעל"ע. ודעת הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פ"ג הגה 76) שמותר להשתמש לסעודה בשרית בכוסות שהשתמשו בהם לחלב חם באותו היום].

ח. כלי דורלקס ופיירקס

כלי דורלקס ופיירקס, הם כלים מזכוכית שעוברים תהליך סינון וזיכוך המוציא חלק מחומר המתכתי של הזכוכית המונע שישברו ומשפיע שלא יפקעו מחום האש. [עי' בדברי השואל בצי"א (ח"ט סי' כו), באור לציון (ח"ג פ"י אות יב ד"ה ואף) ובסדור פסח כהלכתו (פ"ט הגה 27)]. ואף כלים אלו אם נאסרו מותרים על ידי הגעלה. [מנח"י (ח"א סי' פו) והגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ו פ"ה עמ' נג)]. ולצורך פסח יש אומרים שיש להגעילם שלש פעמים (כי דינם קל מכלי זכוכית רגילים). [בעל החר צבי (צי"א ח"ט סי' כו ד"ה מיהו)]. ויש אומרים שאין להקל להגעילם לפסח אלא בשעת הדחק. [המנח"י (שם)].

ט. כלי מצופה חרס או זכוכית (כלי אמאייל)

כלי מתכת המצופה חרס, נהגו להחמיר שלא מועיל לו הכשר ע"י הגעלה, וכ"ז לענין להכשירו לפסח, אבל בכל השנה הקילו להגעילו אחר מעת לעת. [מ"ב (סי' תנא על סע' כג בהוספה במהדורה שניה) ובמבית לוי (יו"ד בב"ח עמ' מב סוף בהגה ג). והפוסקים כתבו שכלי מצופה אמאייל דינו כנ"ל כי בזמנם היה חשש שהכלי מצופה חרס. אולם בזמנינו חומר זה הוא מורכב מזכוכית המותכת בחום גבוה שמערבים בה מעט חרס (בין חמשה לעשרה אחוז), עי' באורחות הבית (שטרנבוך פ"י ה"ג)]. מיהו ליבון קל מועיל אף לפסח (אם החמץ לא נבלע ע"י האור, אבל אם נבלע ע"י האור צריך ליבון חמור). [חת"ס (יו"ד סס"י קיג). ע"י"ש שכתב שע"י שימלא הכלי בגחלים די להכשירו אפילו אם החומר שבפנים אינו נכשר אלא על ידי חום של ליבון קל. ועי' בשד"ח (מע' חו"מ סי' ז), בדעת תורה (סי' תנב על סע' ו) ובדרכ"ת (סי' קכא ס"ק כ). ועי' עוד באור לציון (ח"ג פ"י אות יד) שיש להמנע מלהשתמש בכלי אמאייל בפסח]. ולפי המחמירים שזכוכית דינה כחרס (ע"י לעיל), ה"ה אם הכלי מצופה בזכוכית.

י. כלי חרסינה המצויים בזמנינו

כלי חרסינה המצויים בזמנינו עשויים מאדמת חרסית (ומערבים בהם חומרים שונים, ובינהיהם זכוכית, ומ"מ הרוב הוא מאדמה, ודינה כחרס), וברוב המפעלים לאחר גמר עשיית הכלי מצפים אותם בזכוכית דקה מאוד הנקראת גלזורה (ומטרתה לסתום את החומר לגמרי שלא יבלע, ולנוי). ויש מיעוט שצובעים אותם בצבע סינטטי. ועל כן, אם הוא מצופה זכוכית, לדעת הסוברים (לעיל) שזכוכית אינה בולעת יש מקום לומר שהוא הדין בכלים אלו. (אלא שלפעמים הבסיס שלהם אינו מצופה, ומכל מקום בדרך כלל אינו בולע דרך שם). [ואין דומה למה שמוזכר בש"ע (סי' תנא סע' כג) שכלי חרס המצופין בהתוך זכוכית, דינם ככלי חרס, שהרי כבר ביאר המ"ב (ס"ק קלז) שם שאע"פ דלדעת השו"ע כלי זכוכית אינו בולע כלל, הכא כיון דמחופה על החרס ונצרף עמו בכבשן בלע טפי, ע"כ. ובנ"ד אינו כן שהרי צובעים אותם אחרי שנצרפו בתנור. ועיי"ש בביאור הלכה בשם ביאור הגר"א, ומ"מ מבואר במ"ב הנ"ל שלא נקט כדבריו. ועי' מש"כ בשד"ח (ח"ח סי' ז ס"ק כא)]. אולם לפי הסוברים שזכוכית דינה כחרס, אין להם הכשר לפסח. ואלו שמצופים בצבע סינטטי דינם ככלי חרס לכל הדעות.

יא. כלי מצופה בפורצלן

כלים של מתכות המצופים בפורצלן אין מועיל להם הגעלה. [אג"מ (אה"ע ח"ד סס"י ז) דהא פורצלן דיניו כחרס, וכן פסקו רוב האחרונים דלא כהחכ"צ, והמצופין פארצעליין שהוא רק ציפוי דק י"ל שגם החכ"צ יודה, ע"כ].

יב. ליבון לכלי פורצלן

כלים המצופים פורצלן אין יכולין גם ללבנם, כי ע"י אור מתקלקל הציפוי, ויש לחוש שלא ילבנו היטב. [אג"מ (אה"ע ח"ד סס"י ז)].

יג. כלי פלסטיק

כלי פלסטיק י״א שמועילה להם הגעלה. [מנח״י (ח״ג סי׳ סז), צי״א (ח״ט סי׳ כו) ואור לציון (ח״ג פ״י אות יג). ועיין בלהורות נתן (ח״ו סי׳ סט)]. ויקפיד להגעילם כשאינם בני יומם. [אג״מ (אה״ע ח״ד ססי׳ ז) וחלקת יעקב (שם)]. וי״א שמאחר שלא ברור לנו אם הגעלה מועילה להוציא כל הטעם הבלוע בהם, לכן אין להתירם בהגעלה מבליעת איסור כגון נבלה או מחמץ לפסח. אבל אם נאסר על ידי בליעות של בשר ואח״כ של חלב, כיון שהתירא בלע (כגון שהחלב נבלע אחר מעת לעת), אפשר להגעילם כשאינם בני יומם, במים רותחים שעל האש ויגעילם ג׳ פעמים. [הגרש״א זצ״ל (שבות יצחק ח״ו פ״ה עמ׳ נג). ודעת הגרנ״ק זצ״ל (הבית בכשרותו עמ׳ קצ) שדינם ככלי חרס].

יד. הגעלה לכלי טפלון

כלי טפלון, שהוא כלי מתכת מצופה חומר פלסטי, אין להגעילו מחמץ לפסח. [מבית לוי (ח״ז עמ׳ כג אות ב). ועי׳ בסידור פסח כהלכתו (פ״ט הגה 49* ופ״ח הגה 53) בשם הגריש״א זצ״ל. ועי׳ עוד בזה בהגעלת כלי פלסטיק לעיל אות י״ג]. מיהו מבשר לחלב או להיפך מועיל לו הגעלה ברותחין אחר מעת לעת. [אג״מ (אה״ע ח״ד ססי׳ ז). וכן נראה לפי המבואר במ״ב (ססי׳ תנא בהגה) בשם החת״ס].

טו. ליבון חמור לכלי טפלון

כלי טפלון החייב ליבון חמור, לא ניתן להכשירו, כי מתקלקל על ידי כך. [מבית לוי (ח״ז עמ׳ כג אות ב), יסודי ישורון (ח״ו עמ׳ קנב) ורבבות אפרים (או״ח ח״ב סי׳ קעב אות ז)].

טז. כלי מגומי

כלי העשוי מגומי, יש אומרים שאם הוא עשוי מחומר כימי שהוא חומר חדש שלא נמצא בדברי הקדמונים, אין היתר להגעילו, אך אם עשוי מגומי טבעי (מעץ), מועיל להכשירו על ידי הגעלה. ואם יש ספק שמא מעורב בו חומר כימי, אפשר להגעילו. [אג״מ (או״ח ח״ב סי׳ צב)]. וי״א שבכל אופן ניתן להכשירו. [אור לציון (ח״ג פ״י אות יג) משום שאף שלא מצינו חומרים אלו בדברי חז״ל, מ״מ לא מצינו שלא מועיל הגעלה רק לכלי חרס שהתורה העידה שאין לו תקנה].

זמן הכשרת כלים

א. זמן הגעלת כלים

יש ליזהר להגעיל הכלים הבלועים בחמץ קודם שעה חמישית. ואם לא הגעיל קודם זמן זה יכול להגעיל עד הפסח. אלא שצריך ליזהר בכל הדברים הנזכרים להלן, שאין צריך ליזהר בהן קודם שעה חמישית. [שו״ע (רסי׳ תנב)]. וי״א שמה שמצריכין שלא יהיו הכלים בני יומן או שיהיה במים ששים לבטלן הוא מדינא אפי׳ קודם זמן איסור חמץ. [מ״ב (ס״ק יג)].

ב. כשמגעיל אחר זמן האיסור

כשמגעיל אחר זמן האיסור צריך להקפיד: **[א׳]** שלא יהיה הכלי שמגעיל וגם היורה הגדולה שמגעיל בתוכה בני יומן. **[ב׳]** אם הכלי שמגעיל הוא בן יומו צריך שיהיה במים ששים נגד כל אותו הכלי לבטלו [ואם מגעיל הרבה כלים זה אחר זה צריך שיהיה במים סי׳ נגד כולם דהאיסור של חמץ שיש בתוך הפליטה חוזר וניעור ומצטרף יחד], אבל אם היורה הגדולה בת יומא אין שום תקנה להגעיל בה אא״כ יכשיר מקודם כדין. [מ״ב (ס״ק יג)]. **[ג׳]** אסור להשהות הכלים לאחר שינוחו המים מרתיחתן דאז חוזרין ובולעין ממי הגעלה. **[ד׳]** לא יכניס הכלים עד שירתחו המים. **[ה׳]** צריך להגעיל היורה הגדולה שמגעילים בה, תחלה (שלט יאסור כלים שמכשיר בה) וסוף (אם רוצה להתמש בה לאחר מכן). [עי׳ שו״ע (שם) ומ״ב (ס״ק י)]. ועי׳ באות הקודמת שיש סוברים שיש להחמיר בשתי התנאים הראשונים אף לפני זמן איסור.

ג. איך נוהגים

כל הנ״ל הוא לפי הדין, אבל כבר נהגו לכתחלה להחמיר בכל החומרות הנ״ל באות הקודמת, ואפילו אם מגעיל בשעה ד׳ או קודם. [מ״ב (ס״ק יג)].

הכשרת כלים בפסח

אין להגעיל כלים תוך הפסח, שאז חמץ אוסר במשהו ואין מועילה הגעלה משום שחוזר ובולע. [רמ״א (סי׳ תנב סעי׳ א)]. ואף שהכלי חמץ אינו בן יומו מעת שנשתמשו בו בחמץ, וגם הכלי שמכשירים בו אינו בן יומו, אסור. [מ״ב (ס״ק יב). וכל זה לענין חוה״מ, אבל ביו״ט בלאו הכי אסור להגעיל כמבואר בסימן תק״ט סעי׳ ט״ז]. ומ״מ מותר ללבן כלי בליבון חמור תוך הפסח. [רמ״א (סי׳ תנב סעי׳ א)]. אבל ליבון קל אסור. [כן צידד הפמ״ג (סי׳ תנב מ״ז ס״ק ד) כי ליבון קל מפליט ואינו שורף הבלוע כמו ליבון חמור].

הכשרת המטבח

א. הכשרת השיש

[א׳] מנהג בני אשכנז: להכשיר השיש שבמטבח על יד עירוי רותחין על אבן מלובנת. וינגב השיש תחלה כדי שלא יצטננו המים הרותחין ששופך. [מ״ב (סי׳ תנא ס״ק ט)]. וי״א שעירוי מקומקום חשמלי שבזמננו מועיל לענין זה כעירוי על אבן מלובנת, כי הברזל המלובן מונח בתוכו, ממילא נחשב כעירוי מכלי ראשון שעל גבי האש. [הגרש״א זצ״ל (שם הגה יח ד״ה ומ״מ)]. וזה מועיל אף כשהוא מנותק מהחשמל. כל זמן שגוף החימום רותח. [וכן שמענו מהגר״י גנס שליט״א. ועי׳ בזה בשמעתא עמיקתא גליון רנ״ט). ונהגו לכסותו לאחר ההכשר. [הגרש״א זצ״ל (הליכ״ש פ״ג אות ט והגה יח)]. ובמקום שלא ניתן להכשיר השיש על ידי מים רותחים (עי׳ בסמוך בסוגי השיש), יש להמתין מעת לעת משימוש האחרון בחמים, ולאחר מכן יש לנקותו היטב ולכסותו כיסוי עבה. (ועי׳ להלן האם מותר לערות מכלי פסח לכלי חמץ ע״מ להכשירם).

[ב׳] מנהג בני ספרד: מעיקר הדין די לשיש בנקיון יסודי בלבד. ומ״מ נוהגים להכשיר השיש על ידי עירוי מים רותחים מכלי ראשון. ואם חושש שהשיש יתקלקל יש להמתין מעת לעת משימוש האחרון בחמים, ולאחר מכן יש לנקותו היטב ולכסותו כיסוי עבה. [אור לציון (ח״ג פ״י אות יא). והארכנו בזה בס״ד בשמעתא עמיקתא גליון רנ״ט].

ב. סוגי שיש

גרניט (עשוי מאבן גרניט): וע״פ המשווקים סובל עד כ-300 מעלות חום. ועל כן שיש זה ניתן להגעילו ע״י עירוי רותחים. והמכשיר ע״י אבן מלובנת עליו להיזהר שחומה לא יהיה גבוה יותר מהחום הנ״ל. [והאבן תהיה חמה בחום גבוה יותר מחום המים (דהיינו קצת יותר ממאה מעלות). וכ״כ בספר הגעלת כלים (פי״א הגה ל עמ׳ רסג)].

קיסר (עשוי מקוורץ ונקרא אבן קיסר): אע״פ שבדרך כלל היצרנים אינם מקבלים אחריות על עירוי חמים, מ״מ לפי ניסיונות שנעשו ע״י יצרנים, השיש עמד בעירוי של מים רותחים. ולפ״ז ניתן להכשירו ע״י עירוי מכ״ר (ויש לכסותו לאחר מכן כנ״ל). ומ״מ יש לערות מים פושרים על כל השיש לפני עירוי הרותחים למנוע כל חשש נזק (וינגב השיש לפני עירוי הרותחים כדי שלא יצטננו המים הרותחין ששופך). ואין להכשירו ע״י אבן מלובנת כי עלול להתקלקל. ואם חושש מבקיעת השיש, יש לנקות את השיש ולאחר מכן לכסותו בכיסוי עבה. [וכן פסק הגרשז״א זצ״ל (שם פ״ג אות ד) שמועיל להם הכשר ע״י עירוי].

פורצלן – קיסר פורצלן וכדו׳: עמיד לטמפרטורות גבוהות. ועל כן ניתן להכשיר אותו על ידי עירוי רותחין מכלי ראשון.

חברון: עשוי מאבן חברון, והוא אבן חלשה בהרבה מהגרניט, ועלולים להיווצר בה סדקים בקלות ע״י מים רותחים או סיר חם. וע״כ יש לנקותו היטב ולאחר מכן יכסנו בכיסוי עבה.

ג. כיור

[א׳] לבני אשכנז: יש לנקותו היטב, ולאחר המתנת מעת לעת מהשימוש האחרון בחמים יש להכשירו ע״י עירוי מכלי ראשון (כי מצוי משמשתמשים בו חמץ בחמין, כגון ע״י שפיכת תבשיל אטריות שעמד ע״ג האש וכדו׳). ואם הוא עשוי מחומר שלא מועיל לו הכשר (כגון חרסינה), יש לכסותו. ולמעשה אף בכיור שמועיל לו הכשר נוהגים להחמיר לכסותו. [הגרחפ״ש זצ״ל (ליקוט הלי לפסח להר״מ פינקלשטיין) והגר״ש ואזנר זצ״ל (ספר הגעלת כלים אות קכו)].

[ב׳] לבני ספרד: די לשוטפו ולנקותו היטב. ויש נוהגים לערות עליו מים רותחים (ואם הוא מחרסינה יערה עליו ג׳ פעמים) ולכסותו בפלסטיק. [אור לציון (ח״ג פ״י אות יא)].

ד. ברזים

הברזים יש לנקותם היטב. [הגרחפ״ש זצ״ל (שם עמ׳ ב)]. וי״א שראוי לערות עליהם ועל הידיות רותחין, ובעת שבא לערות הרותחין יפתח תחילה את ברז המים החמים שיצאו ממנו מים רותחים כדי להגעילו מבפנים ומבחוץ יחד. [מדריך הכשרות (שם עמ׳ 148 אות ח)]. ויש נוהגין להניח בד נקי לסינון המים בפסח.

ה. אריחי החרסינה

אריחי החרסינה מעל השיש לפעמים נבלע בהם חמץ מחמת שנשפך עליהם רוטב חמץ מקדירות רותחות המונחות על השיש, או מזיעת אדים העולה אליהם מקדרות חמץ רותחות הסמוכות להם, לכן רצוי להגעילם על ידי ניקוי ועירוי רותחים מכלי ראשון. [מדריך הכשרות (שם אות ט)].

ו. מקום יציאת מי הכיור

ראוי לשפוך חומרי נקוי במקום יציאת מי הכיור, כי לפעמים נשאר שם חמץ ויש להפסידו מאכילה, לחשוש לדעת הסוברים שבעת שיערה שם בפסח תבשיל רותח יאסר התבשיל על ידי ״ניצוק חיבור״. [מדריך הכשרות (שם עמ׳ 149 אות י). ועי׳ בספר הגעלת כלים (אות קכו) בשם הגר״ש ואזנר זצ״ל].

ז. תנור (אף מצופה אמאייל)

התנור ניתן להכשירו על ידי ניקוי יסודי, ולאחר המתנת כ״ד שעות ללא שימוש, יש לעשות ליבון קל על ידי חימום התנור בחום הכי גבוה. (ואם ניתן להדליק גם הגריל עדיף, כי גוף החימום שלו מגולה. וכן בתנורים המגיעים ל- 375 דרגות צלזיוס שהוא ליבון חמור (כמבואר לעיל), יש להכשירם בדרגת חום זו). [עי׳ מנח״י (ח״ג סי׳ סו אות ג וח״ד סי׳ יב אות א), מנח״ש (מ׳ תי׳ סי׳ נא), הגרנ״ק זצ״ל (חוט שני פ״י ס״ק ב), קשו״ע (פפיפר בב״ח ביאורים סי׳ ה) ועוד. ועי׳ בחת״ס (יו״ד ססי׳ קיג) שכלי אמאייל אפשר להכשירם ע״י ליבון קל או ליבון חמור]. ואף אם הדלת עשויה מזכוכית יש מצדדים שמועיל הכשר זה. [הגרנ״ק זצ״ל (שם ס״ק ב)]. וי״א שראוי לכסות הזכוכית בנייר אלומניום. [הגרחפ״ש זצ״ל (שם עמ׳ 2 אות 9)]. ומ״מ אף אחר ההכשר, לכתחלה יש לכסות התנור או המאכל המתבשל בתוכו. [הגריש״א זצ״ל והגרנ״ק זצ״ל (סידור פסח כהלכתו פ״ח הגה 2). ודעת האור לציון (שם אות ג ובהגה ד״ה והנה כל זה) דכך יש לעשות מעיקר הדין, כי לדעתו אין מועיל הכשר לתנור לצורך פסח]. אלא שיש צדדים שלא לסמוך על ההכשר לענין פסח, ועל כן מי שיכול לייחד תנור אפייה עבור פסח תבא עליו ברכה. [הגרשז״א זצ״ל (שם פ״ג הגה 8) והגר״ש ואזנר זצ״ל (מבית לוי ח״א עמ׳ כ)].

ח. רשתות ותבניות התנור

תבניות ורשתות שהשתמשו בהם לצורך חמץ צריכות ליבון חמור. [שו״ע (סי׳ תנא סעי׳ ד)]. והמציאות בזמנינו לרוב אי אפשר ללבנם מחשש שיתקלקלו, ועל כן יש לרכוש חדשות לפסח. (ומ״מ לפעמים ניתן ללבנם בתוך תנור המגיע ל-375 דרגות צלזיוס שבאופן זה נחשב ליבון חמור כמבואר לקמן). ואם לא השתמשו בהם ישירות בחמץ אלא על ידי הפסק כלי אחר (או נייר אלומניום), בשעת הדחק ניתן להכשירם כשאר התנור ולהשתמש בהם ע״י הפסק כלי. [ועי׳ בדברי הגרחפ״ש זצ״ל בליקוט הלי לפסח (לגר״מ פינקלשטיין עמ׳ 2 אות 9)].

ט. תנור פירוליטי (תנור מתנקה מעצמו)

ניתן להכשיר תנור פירוליטי לפסח ע״י חימום התנור במידת הטמפרטורה המקסימלית, משום שבאופן זה נחשב לליבון חמור כי התנור מגיע לטמפרטורה של 400 ועד כ- 500 מעלות צלזיוס. [בעל האג״מ (ספר הלכות פסח פט״ז הגה קנ)]. ומ״מ לפני הכשרתו במדת האפשר יש להסיר את מסגרת הגומי שסביב דלת התנור (אמנם יש סוגים שאין גומי אלא חוטי ברזל). [משום שבבדיקות שנערכו ע״י מומחים התגלה שבפינות של צידי דלת התנור ושל חלקי המתכת של התנור שסביבות הדלת, מגיעה הטמפרטורה רק לכ- 250 מעלות צלזיוס, בשל מסגרת גומי המתוקנת סביב הדלת לשם בידוד התנור מסביבתו החיצונית. ורמת חום זו בכלל ליבון קל בלבד ולא ליבון חמור]. ובמדת האפשר יש לרכוש גומי חדש לפסח, או עכ״פ להגעיל את הגומי הישן ג״פ. ולענין הרשתות כיון שבדרך כלל א״א ללבנם ליבון חמור דינם כמבואר בסמוך. והתבניות, אם אפשר להכניסם לתוך התנור בחום המקסמלי ניתן להכשירם באופן זה, ומ״מ ראוי להדר לקנות תבניות חדשות לפסח. [עי׳ לעיל לענין כלי אמאייל. ועי׳ עוד בסמוך].

י. כיריים (חצובות העומדות על הגז)

החצובות יש לנקותם (כולל משטח הגז, וצדדיו והכפתורים), ולאחר מעת לעת מהשימוש האחרון יש ללבנן ליבון קל, על ידי הדלקת האש כ- 30 דקות. [כיון שהחצובות שלנו יש חשש שיתקלקלו אם ילבנו אותם ליבון חמור עד שיהו ניצוצות ניתזין, סומכים על ליבון קל בצירוף דעת הפוסקים שחמץ הוי התירא בלע, ועוד שמשתמשים בהם על ידי הפסק כלי, ועוד דאף כשהחמץ נשפך עליו מיד נשרף. עי׳ מ״ב (סי׳ תנא ס״ק לד), אג״מ (יו״ד ח״א סי׳ נט) ואור לציון (ח״ג פ״י אות ג). וכן פסק הגרח״פ שיינברג זצ״ל (שם אות 9). ועי׳ עוד מש״כ בשמעתא עמיקתא גליון קל״ג]. ונוהגים גם לכסותם בפח או ברדיד אלומיניום. [הגרח״פ שיינברג זצ״ל (שם) ואור לציון (שם)]. והמבערים א״צ הכשר ודי להם בניקוי, ומ״מ משום חומרא של פסח ראוי לעוטפם באלומיניום. [שאין רגילות כ״כ שישפך עליהם חמץ, ועוד דהאש שולטת בהם יותר, כנ״ל]. ולשימוש של בשר וחלב א״צ הכשר כלל. [מ״ב (שם), אג״מ (שם) ואור לציון (שם)].

יא. כירה חשמלית (קרמית)

כירה חשמלית שזכוכית קבועה עליה, י״א שאין ההיסק מועיל להכשירה לפסח, הואיל ורגילות הוא שנשפך מהתבשילין על גבי הזכוכית ולבני אשכנז דינם בליבון גמור (ולבני ספרד די להם בנקיון יסודי), והיסק כזה מסתבר שאינו כליבון גמור. [הגרשז״א זצ״ל (שם אות ג)]. ועל כן יש לנקותה היטב ולהדליקם כמשך חצי שעה, וישים עליה רשת ממתכת שיפסיק בינה לבין הסירים. [ויש להזהר שלא לכסותם לגמרי על ידי נייר אלומניום כי הזכוכית עלולה להתפוצץ]. ולשימוש של בשר וחלב יש מקום להקל להשתמש בה ללא הכשר. [כי אינו דומה לאינדוקציה דלהלן כי בכירה זו המשטח מתחמם ובד״כ שורף הבעין].

יב. אינדוקציה

כירה חשמלית הנקראת ״אינדוקציה״ דומה בחצותה לכירה חשמלית רגילה, אלא שפועלת ע״י שדה מגנטי אלקטרוני המפעיל סליל המייצר שדה מגנטי בתדירות גבוהה, השדה החשמלי חודר למתכת של סיר הבישול ויוצר זרם חשמלי היוצר חום, החום מועבר לתכולת הסיר בלבד, שטח שמחוץ לסיר לא מושפע מהשדה המגנטי ועל כן אינו מתחמם [מדריך כשרות גלאט (חכ״ז שנת תשע״ג עמ׳ 94)] המשטח שעליו מניחים הסירים עשוי מזכוכית או קרמיקה (שגם היא עשויה ביסודה ממרכיבי זכוכית). [הגרל״י הלפרין זצ״ל (מוריה ניסן ע״ט)]. ויש להחמיר מלהשתמש בה בפסחף וכן יש להשתמש בכירה מיוחדת לבשר ולחלב בנפרד, [דהנה במ״ב (סי׳ תנא ס״ק לד) מבואר ב׳ טעמים להתיר בכל השנה השימוש בכיריים לבשר וחלב, א׳ מיד מה שנפשך נשרף, ב׳ הבלוע בהם לא יוצא כי הוי מכלי לכלי ללא רוטב. ובחצובות אלו טעם הראשון פעמים שאינו קיים כי כשנשפך מהסיר לחוץ המקום קר (ופעמים הסיר קטן ואח״כ משתמש בסיר גדול יותר וכדו׳ וכן יש לחוש שיניח סיר חם על מקום המלוכלך ויתכן חתיכות בעין וכדו׳). וכמ״כ המשטח עשוי מזכוכית או של קרמיקה כנ״ל, ולבני אשכנז לא מועיל לו הכשר לפסח (פרט לבעה״ט דס״ל שיש הכשר לחרס ע״י הגעלה ג״פ, וי״א שלדעתו הדין כן אף לפסח, ולמחמירים הוא משום חשש ״משהו״, עי׳ בזה לעיל בדין כלי חרס). וכן א״ל הגרמ״ש קליין שליט״א]. אלא אם כן מנקה אותה באופן יסודי ומניח דבר החוצץ בין הסיר למשטח האינדוקציה כגון מדבקות מגנטיות המיוחדות לתאם הכלים לאינדוקציה או משטח סיליקון דק (המאפשר חיבור מגנטי). [דהוי מכלי לכלי שלא עובר בלא רוטב, ואע״פ שמהרמ״א (סי׳ צב סעי׳ ח) משמע שיש לחוש לכתי׳ שעובר בלא רוטב, מ״מ מבואר במ״ב (סי׳ תנא ס״ק קלו) דבכה״ג אין חשש]. ובכל אופן אם נפל אוכל ישירות על האינדוקציה, אם הוא מבני אשכנז (המחמירים לענין זכוכית ונטל״פ בפסח), לא יאכלנו. [ועי׳ בשמעתא עמיקתא גליון קל״ג]. **ולבני ספרד** הנוהגים להקל (לענין זכוכית שא״צ הכשר) מותר להשתמש בהם אחר ניקוי יסודי בלבד.

יג. פלטה חשמלית
פלטה חשמלית יש לנקותה היטב, ולאחר מעת לעת מהשימוש האחרון יש להדליקה כחצי שעה, ויכסנה עם נייר אלומיניום. [עי' בספר סדור פסח כהלכתו (פ"ח אות ה), ועיי"ש שאם לא מגיעה לחום הנצרך לליבון קל, ידליקנה וישפוך עליה מים חמים (ויש להזהר שלא יגרום לקצר חשמלי). וכ"כ במבית לוי (ח"א עמ' ל). והאור לציון (ח"ג פ"י אות ד) כתב שיש לנקותה ולכסותה עם נייר אלומניום].

יד. מיקרוגל
יש סוברים שניתן להכשיר מיקרוגל אחר ניקוי יסודי והמתנה מעת לעת מהשימוש האחרון, על ידי שיתחמם בו מים (ועדיף שיהיו מעורבים עם חומר פוגם - אקונומיקה וכדומה שאינם מעבים את המים) עד שהוא מתמלא באדים. אלא שהכשר זה אינו מוסכם לכל השיטות, ועל כן יש להמנע מלהכשירו לפסח. וצלחת הזכוכית, לבני אשכנז לא מועיל לה הכשר (כי דינה ככלי חרס) וצריך צלחת מיוחדת לפסח. וכן הגלגלים המעמידים את הצלחת כיון שהם מפלסטיק יש להחמיר שלא לסמוך על הגעלה להכשירם לפסח. ומ"מ בשעת הדחק הסומך להכשיר תנור זה, יכסה המאכל על ידי שני כיסויים. [עי' בזה בתשובות והנהגות (ח"ב סי' ריט), בחשב האפוד (ח"ג סי' פח), בסידור פסח כהלכתו (שם אות 8) ובשמעתא עמיקתא גליון קמ"ב].

טו. מיחם מים שלא מניחים עליו חמץ
מיחם המשמש לחימום מים, אם לא מניחים עליו כלל חמץ, צריך רק ניקוי יסודי. [אור לציון (ח"ג פ"י אות ה). ועיי"ש שאף אם יש בו אבנית א"צ להסירה. וכ"כ הגרשז"א והגר"ש ואזנר צ"ל (הגעלת כלים פי"ג הגה שפה)]. ובאופן שמניח חמץ על ידי הפסק כלי, לכתחלה ראוי להגעילו. ומ"מ אם אפשר עדיף לקנות מיוחד לפסח. [מבית לוי (ח"א עמ' לה)].

טז. מניחים עליו חמץ
מיחם המשמש לחימום מים יש לנקותו היטב. ואם שמים על גבי המכסה (ללא הפסק כלי וכדו') חמץ, יש להגעילו לפסח, על ידי שירתיח בתוכו מים עד גדותיו, אחר מעת לעת משימוש האחרון. והמכסה עצמו יגעילנו תוך כלי אחר. [אור לציון (ח"ג פ"י אות ה)]. ומ"מ אם אפשר עדיף לקנות מיוחד לפסח. [מבית לוי (ח"א עמ' לה)].

יז. שופכים ממנו מים על דייסא (או על שאר מיני חמץ)
מיחם המשמש לחימום מים, אם שופכים ממנו מים חמים על דייסא ושאר מיני חמץ, יש להגעילו כמבואר לעיל, אף אם לא מניחים עליו חמץ כלל. [משום דניצוק חיבור עי' ברמ"א (סי' קה סע' ג). ועיין ביד יהודה (סי' קה פה"ק סס"ק לב) שבאיסורי משהו יש לחוש שניצוק אוסר אפילו בדיעבד. ועי' עוד בשמעתא עמיקתא גליון רנ"ט שהבאנו מגדולי הפוסקים דיש להחמיר בניצוק אף בתתאה קר אפי' בערב פסח].
ויערה על הברז רותחין, ולפני העירוי יפתח את הברז על מנת שיצאו המים החמים מהמיחם. [ויש להכשיר את הברז משום שפעמים עולה זיעה מחמץ. ואע"פ שבדרך כלל אין הזיעה חמה בשיעור של יד סולדת, מ"מ הכי עדיף טפי לצאת ידי כל ספק. ובנ"ד יש לסמוך ע"ז אע"פ שהברז הוא מפלסטיק]. ומ"מ אם אפשר עדיף לקנות מיחם מיוחד לפסח. [מבית לוי (ח"א עמ' לה)].

יח. מיני ברים
מיני בר שלא משתמשים בו בחמץ כלל די לא בשטיפה. ואם משתמשים בו אף עם חמץ כגון דייסא או מנה חמה שיש בו אטריות, יש לנקות אותו ניקוי יסודי סביב הברזים והפיות, ואת כל האזור החיצוני של המכשיר כולל בסיס העמדת הכוס והקערית וסביב כל הלחצנים . יש לרוקן כל המים של המכשיר ולא להשתמש בו במים חמים כ"ד שעות (במכשירי מיני בר המאושרים לשימוש בשבת, יש להעביר את המכשיר תחילה למצב "שבת" ולאחר מכן לרוקן אותו), לאחר מכן יש להכניס מים חדשים תוך המיכל ולהרתיח המים (במכשירים המאושרים לשימוש בשבת יש להחזיר את המכשיר למצב חול ע"מ שיתמלא המיכל מחדש). ושוב לרוקן את כל המיכל (במכשירים הנ"ל יש להעביר שוב למצב "שבת"). עדיף לעשות כן שלש פעמים. [משום חלקי פלסטיק שבו ד"א שדינם ככלי חרס, וע"י ג"פ לדעת בעל העיטור ניתן להכשיר אף בכלי חרס, ובנ"ד יש מקום להקל כדבריו, כי חובת הכשרת המיני בר הוא כי לפעמים יש משום ניצוק חיבור ע"י קילוח המים החמים שעירו אותם לתוך כלי חמץ או חמץ גמור (כגון דייסה) כמו כן האדים החמים עולים מכלי החמץ ועלולים להיבלע בפיות המכשיר. אולם אין זה אלא חומרא כי בד"כ האדים העולים אינם מגיעים ליס"ב כמבואר לעיל. וכמו כן משום ניצוק מצינו לט"ז דס"ל שאין ניצוק בחמץ כי התירא הוא (בערב פסח) וכמו כן יש לדון דאין משום ניצוק בנ"ד אלא עד מקום הפיות ולא במקום הצינורות מים שבתוך המכשיר, כי ניצוק אוסר מחמת הזיעה העולה עמו והזיעה אינה נכנסת לתוך המכשיר. עי' בזה בשמעתא עמיקתא גליון קע"ו. ועל כן נראה דאע"פ שיש בזה חלקים של פלסטיק ניתן להקל ולהכשירו לפסח].

יח. מדיח כלים
מדיח כלים העשוי מאלומיניום (ולא מפורצלן), ניתן להכשירו על ידי נקיון יסודי ואחר המתנת כ"ד שעות משימוש האחרון יש להדליקו על חום הכי גבוה (כדי שהמים יהיו חמים יותר מכפי הרגילות להשתמש להדחת הכלים), ולפי המנהג (שלא מגעילים כלים שאינם רותחים) צריך שיהיו המים רותחים בחום של כ – 100 מעלות. ואם המים לא מגיעים קרוב למאה מעלות יש לחמם המים ולתת בפנים אבן מלובנת. [אג"מ (או"ח ח"א סי' נח, יו"ד ח"ג סי' נח, ח"ב סי' כח - כט וח"ג סי' יג) וספר הגעלת כלים (פי"ג אות רכה)]. ומ"מ יש להמנע מלהכשירם לפסח, כי יש בהם חלקי פלסטיק (ויש סוברים שלא מועיל להם הכשר), וחריצים שקשה לנקותם. [מבית לוי (ח"א עמ' ל ובהגה אות ו)].

יט. מפות
מפות ומגבות שמשתמשים בהם בחמץ, ניתן להכשירם על ידי כיבוס במים חמים (מעל 40 מעלות) עם חומרי ניקוי. [עיין ברמ"א (סי' תנא סע' יח). וכן פסק הגרי"ש א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג פנ"ג אות יח)]. מפות "טרלין" שאי אפשר להרתיחם ישתמש בהם על ידי הפסק של כיסוי. ומ"מ נוהגים ליחד מגבות מיוחדות עבור כלים של פסח. [הגרחפ"ש זצ"ל (שם עמ' 3)].

כ. ארונות אוכל
יש לרוחצם במטלית ספוגה בחומר ניקוי. ונוהגים לצפותם בנייר עטיפה. [הגרחפ"ש זצ"ל (שם)].

כא. מקרר ומקפיא
המקרר יש לרוקנו ולנקותו עם מטלית ספוגה בחומר נקוי. ויש נוהגים לכסות המדפים (כדאי להשאיר חורים לאוורור). [הגרחפ"ש זצ"ל (שם)]. ויש לנקות היטב בקפלי הגומי, ואם ישארו לכלוכים שקשה להוציאם כיון שהם מטונפים אין חיוב להוציאם. וא"צ לפרק את המקרר על מנת להגיע למקומות שעלול להיות שם חמץ. [הגרנ"ק זצ"ל (חוט שני ח"ב עמ' שטז)].

כב. שולחנות שמניחים עליהם חמץ רותח
שולחן שמשתמשים בו ללא מפה, כיון שלפעמים נשפך או מניחים עליו חמץ חם, דעת השו"ע (סי' תנא סע' כ) שאחר ניקוי יסודי יש לשפוך עליו רותחים. והכרעת המ"ב (ס"ק קיד) שבאופן זה צריך לשפוך מים רותחים על אבן מלובנת. ועל כן במקום שאין חשש שהשולחן יתקלקל ע"י עירוי רותחים יש לעשות כן (ולדעת המ"ב שמחמיר שצריכים אבן מלובנת, ישפוך רותחים מקומקום חשמלי, כמבואר לעיל אות א'). וינגב השולחן תחלה כדי שלא יצטננו המים הרותחים ששופך. [מ"ב (סי' תנא ס"ק נ)]. והמנהג להחמיר ולכסותו אע"פ שעירה עליו רותחים. ואם יש חשש קלקול ע"י עירוי רותחים, יש לנקותו היטב ולאחר מכן לכסותו.

כג. שולחנות שבדרך כלל אוכלים עליהם על ידי הפסק מפה
שולחנות שבדרך כלל אין מניחים עליהם חמץ בלי הפסק מפה או כלי, די לנקותם על ידי ניקוי יסודי ואין צריך להגעילם. ונהגו לכסות השולחנות על ידי מפה או נייר אלומיניום. [הגרחפ"ש זצ"ל (שם אות 6) והוראת הבד"ץ הע"ח (שם עמ' 149 אות יא). וכן הוא בכה"ח (אות רלג) שא"צ הכשר].

כד. גביע קידוש
גביע שמשתמשים לקידוש כל השנה צריכה ניקוי יסודי, ומעיקר הדין אינה צריכה הגעלה. [שו"ע (סי' תנא סע' כה). ואף לרמ"א שם שמצריך לכתחלה הגעלה או מילוי ועירוי לכוסות, היינו כי חושש למיעוט תשמיש (כמבואר בדבריו שם). וגביה כיון שאין דרך להשתמש בו בחמין כלל (ולא לכבוש בה חמץ) א"צ הגעלה דלמיעוטא דמיעוטא לא חיי' כמ"ש החת"ס (בהגהותיו על סי' תנא על סע' ג, ויו"ד תשובה קיד). וכן מבואר בב"ח (יו"ד סי' קכא סוף אות טו). ומ"מ יש לציין שמי שדרכו לנקות כלי כזה או אחר במדיח כלים עם שאר כלי חמץ יש להגעילו, מחמת החמץ של שאר הכלים הנבלע בו ע"י המים רותחים].

כה. רצפות
בזמנינו אין לנו רצפות עפר (אדמה) בעלי סדקים עמוקים. ולכן די לטאטא ולנקות בחומר ניקוי את רצפת הבית המרוצפת. ואין צורך לבדוק הסדקים הקטנים. [הגרחפ"ש זצ"ל (ליקוט הלכות לפסח להר"מ פינקלשטיין עמ' 2 אות 1)].

כו. כלי האשפה
פח האשפה וכן כף האשפה יש לנקותם היטב, וישפוך עליהם חומר פוגם את החמץ הדבוק. והמטאטא יש לנקותו היטב מחמץ, ועדיף לנקותו בחומר ניקוי הפוגם פירורי חמץ שעליו. ויש נוהגים להשתמש במטאטא חדש לפסח.

כז. צעצועים
צעצועים שדבוק בהם חמץ הראוי לאכילה, צריך לנקותם ע"מ להסיר החמץ, ואם לא ניתן לעשות כן יש לפסול אותו מלהיות ראוי לאכילה (דהיינו שאדם נמנע לאכלו) ואין צורך לקרצף הצעצועים. [הגרחפ"ש זצ"ל (שם עמ' 3)].

כח. שיניים תותבות מושתלות או מכסים שעל השיניים
מי שיש בשיניו חותמות (בלומבעס), או מכסים של זהב וכסף שמכסים בהם את השיניים (כתר), ואי אפשר להסירם ולהגעילם, אם לא אכל חמץ חם או חריף מעת לעת קודם הפסח, אפשר שמותר באכילת דברים חמים או חריפים בפסח כמו חריין (מלבד קורט של חלתית וצנון), ונכון שישתה קודם הפסח מעט מים שהוחמו בחום שהוא רגיל בכל ימות השנה. [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פ"ג אות ז)].

כט. שיניים תותבות
שיניים תותבות מעיקר הדין אינן צריכים הגעלה אלא ינקם היטב ודי בכך. [אור לציון (ח"ג פ"י אות טו). והגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פ"ג אות ו) נהג לנקותן היטב ולהגעילן בערב פסח בכלי ראשון וע"מ שלא יהיה צורך להמתין מעת לעת פגם תחלה את המים (בנפט, סבון או אקונומיקה) לפני החימום].

ל. טבעות
טבעות שעל ידי הנשים שמתעסקות בהן כל ימות השנה בתבשילין וכדומה, יש שנהגו לשרותן זמן קצר בדבר הפוסל מאכילת כלב (אקונומיקה וכדו'). [כך נהגו בביתו של הגרשז"א זצ"ל (שם פ"ג הגה 51)]. וי"א שאין בהם חשש, ואין צריך לחטט בחריציהן במחט או להגעילם, ואפשר להשתמש בהם בפסח. [אור לציון (ח"ג פ"י אות טו)].

לא. עירוי מכלי פסח לכלי חמץ (הכשרת השיש עם קומקום של פסח)
אין לערות מכלי ראשון (עירוי שהיד סולדת בו) מכלי המיועד לפסח על גבי כלי חמץ (כגון על השיש) כדי להכשירו. [שער הציון (סי' תמד ס"ק ד) בשם הפמ"ג (סי' תמד א"א ס"ק ד) משום ניצוק. דלא כט"ז (סס"י תנב) שתמה על הנוהגים כן. ועי' בפמ"ג (שם א"א ס"ק ד) שדוקא מכלי ראשון שהיס"ב חיי'. וכן הביא הכה"ח (שם אות כה)]. וכל זה בעירוי שלא נפסק הקלוח. [גר"ז (סי' תנא אות נט)]. ואם עבר והשתמש בפסח בקדירה שעירו ממנה על כלי חמץ, התבשיל מותר אפילו באכילה. [גר"ז (שם) ומהפמ"ג (שם) משמע שאף אם כבר עירה מהכלי אין הכלי נאסר ומותר בשימוש אף לכתחלה].

לב. עירוי מכלי של פסח על כלי חמץ שאינו בן יומו
דין הנ"ל שאין לערות מכלי כשר לפסח על כלי חמץ, אפשר שנאמר דוקא במקום שהכלי חמץ הוא בן יומו, וצריך עיון. [הגרנ"ק זצ"ל (חוט שני פסח פי"י ס"ק כד)].

לג. הצנעת כלי חמץ
קדרות שמבשלים בהם חמץ, ואפילו קערות שמשתמשים בהם חמץ על ידי עירוי או כלי שני, משפשפן היטב בענין שלא יהא חמץ ניכר בהם, ומותר להשהותן לאחר הפסח להשתמש בהם. [שו"ע (רסי' תנא) ומ"ב (שם)]. ומצניען בפסח במקום צנוע שאינו רגיל לילך שם, כדי שלא יבא להשתמש בהם בפסח, וטוב לסוגרם בחדר ולהצניע המפתח. [שם]. וכלי חמץ שנתנם לקישוט בארון זכוכית שבביתו, צריך לשנות מקומם בפסח ולהצניעם. [אור לציון (ח"ג פי"י אות א הגה ד"ה ואמנם)].

לד. ברכונים וזמירות שבת
אין להשתמש בברכונים וזמירות שבת של כל ימות השנה, כיון שמצוי בהם פירורי חמץ, ועל כן יש להצניעם בפסח. [הגרי"ש א זצ"ל (אשרי האיש פנ"ח אות ג)].

כשרות המוצרים לפסח

מוצרי מזון

הרשימה היא של מוצרי מזון בסיסים (בעיקר לאלו שמיוצרים בא"י) אם יש בהם חמץ או חשש חמץ, ע"מ לברר באיזה מהם ניתן לסמוך על המכירה אף למחמירים על עצמם.

א. עוף שאין לו כשרות מיוחדת לפסח
עופות טריים ללא כשרות לפסח, מותרים באכילה אף בפסח, אף על פי שבעבר מצאו בזפק העופות חיטה גם לאחר שהעופות עברו שטיפה. כיום ההוראה (מההכשרים המהודרים) למגדלי העופות היא שחודש לפני פסח מאכילים אותם בתערובת שאין בה חמץ. [ע"פ מומחי כשרות]. ומ"מ לכתחלה יש לקנות עם הכשר מיוחד לפסח.

ב. אלכוהול
האלכוהול שמוצאו מגרעיני דגנים הינו חמץ גמור. ומ"מ האלכוהול המשווק בעיקר בארץ ישראל אינו חמץ. [ע"פ מומחי כשרות. ועי' באג"מ (או"ח ח"ג סי' סב ד"ה אבל) שכתב דאלכוהול עצמו כשהוא בעין לא נחשב נפסל מאכילה, שיש נכרים ששותין אותו ע"י תערובות ותיקון קצת].

ג. ביצים
הביצים עלול להיות דבוק עליהן חשש חמץ, שלפעמים המקום שמטילות הביצים אינו נקי, ולכן נהגו המדקדקים לשטוף הביצים מערב פסח ולזרוק התבניות מחשש פירורים. כמו כן יש חשש תערובת חמץ בחותמות של הביצים, ועל כן ראוי לקנות ביצים שיש כשרות מיוחדת לפסח. [מדריך הכשרות (העדה חרדית עמ' 163)].

ד. מוצרים שיש בהם עמילן
עמילן חיטה - גלוטן, הוא חמץ גמור. אם יש במוצר קמח חיטה, עמילן חיטה או חלבון חיטה, מוטל על היצרן לציין שהמוצר מכיל גלוטן. ועל כן אם כתוב על גב האריזה שיש בו "עמילן" ולא כתוב שיש בו גלוטן אינו חמץ (אלא הוא עמילן תירס). ואם כתוב "עלול" להכיל גלוטן החשש הוא רחוק. ומ"מ אין לאכול אלא אלו שיש להם הכשר מיוחד לפסח.

ה. גלוקוז
חומר הגלוקוז, יש שמיוצר מקטניות, ויש שמיוצר מחיטה. כל מוצר שיש בו מרכיב זה יש להיזהר מחשש חמץ. [מדריך הכשרות (העד"ח עמ' 130)].

ו. מאכלי תינוקות
מאכלי תינוקות יש לחוש להם משום חמץ ומשום קטניות, ואם הרופא מורה שצריך לקחתם, יבואר הדין לקמן לענין האכלת תינוק חמץ בפסח. [ע"פ מומחי כשרות].

ז. קמח
קמח המצוי בזמנינו (בין קמח רגיל בין קמח מלא) אינו חמץ, ועל כן אם עבר עליו הפסח מותר באכילה (ומכל מקום אין להשתמש בו בפסח). [עי' במ"ב (סי' תנג ס"ק כז). וכן פסקו החזו"א, הגריי"ק זצ"ל (או"ר פסח אות יט) והגרישו"א זצ"ל (גלאט תשנ"ט עמ' 87). ושמענו ממומחי כשרות שבלתיתה שעובר הקמח בזמנינו אין חשש חימוץ. וכן הביא הגר"מ ויא שליט"א (גלאט עמ' 73) בשם הבד"ץ העדה חרדית]. וכל זה בקמח ממפעלים שתחת השגחות המהודרות, אבל קמח ממפעלים שאינן תחת השגחות אלו, יש לחוש בהם משום חמץ. [ע"פ מומחי כשרות. והטעם לזה כי בלתיתה שעוברים יש חשש חימוץ].

ח. בורגול
בורגול הוא חמץ גמור. [מדריך הכשרות (שם)].

ט. בירה
בירה היא חמץ גמור. [שם (עמ' 131)].

י. גלוקוז
חומר הגלוקוז, יש שמיוצר מקטניות, ויש שמיוצר מחיטה. משמש מרכיב חשוב בהרבה מוצרי מזון, וכל מוצר שיש בו מרכיב זה יש להיזהר מחשש חמץ. [שם (עמ' 130)].

יא. גריסים
גריסים הם מיני דגן ועלולים להיות במגע במים ועל ידי זה להגיע לידי חימוץ. ומכל מקום גריסים בהכשר הבד"ץ העדה חרדית אין עוברים רחיצה במים. [שם (עמ' 130)].

יב. גרנולה
גרנולה היא חמץ גמור. [שם].

יג. וודקה - ויסקי
וודקה יש בה חשש חמץ (אלו שבהשגחת הבד"ץ העד"ח אינם מכילים חמץ). [שם (עמ' 131)]. ויסקי הוא חמץ גמור. [שם (עמ' 131)].

טו. חיטה תפוחה – שלוה
חיטה תפוחה הוא חמץ. [שם (עמ' 131)].
טז. כוסמת
הכוסמת המוכרת היא קטניות, ואין זה "כוסמין" מחמשת מיני דגן. [שם]. ועי' לקמן בהלכות קטניות שאין איסור להשהותם בפסח.
יז. ליקר
ליקר מכיל בדרך כלל גם תמצית שיש בה חשש אלכוהול חמץ ועוד חששות. [שם].
יח. לתת ונבט חיטה
לתת הוא חמץ גמור. [שם (עמ' 132)]. ובנבט חיטה יש בו חשש חמץ. [שם].
יט. עמילן
עמילן חיטה - גלוטן, הוא חמץ גמור. אם יש במוצר קמח חיטה, עמילן חיטה או חלבון חיטה, מוטל על היצרן לציין שהמוצר מכיל גלוטן. ועל כן אם כתוב על גב האריזה שיש בו "עמילן" ולא כתוב שיש בו גלוטן אינו חמץ (אלא הוא עמילן תירס). ואם כתוב "עלול" להכיל גלוטן החשש הוא רחוק. ומ"מ אין לאכול אלא אלו שיש להם הכשר מיוחד לפסח.
כ. קווקאר
קווקאר הוא חמץ. [שם (עמ' 133)].
כא. שמרים
שמרים לחים (טריים) המיוצרים בארץ ישראל אין בהם חשש חמץ, שמרים היבשים מחו"ל קיים בהם חשש תערובת חמץ. [שם (עמ' 134)].
כב. חמץ שמותר להשהות בפסח
[א'] חמץ גמור שעל ידי שנתערב אינו ראוי למאכל אדם (אבל ראוי לאכילת כלב), מותר לקיימו ולהנות ממנו כיון שאינו ראוי לאכילה, אבל אסור לאוכלו. [שו"ע (סי' תמב סע' ד) ומ"ב (שם). ולדעת השו"ע דין זה הוא אף כשנתערב לפני פסח. עיי"ש במ"ב (ס"ק כב). ועי' עוד ברמ"א (שם וסי' תמז סע' ד), במ"ב (סי' תמב ס"ק כג) ובחזו"א (או"ח סי' קיז ס"ק ה ד"ה ואמנם)]. [ב'] חמץ שנפסל מאכילת כלב מותר לקיימו בפסח. [שו"ע (סי' תמב סע' ט)]. והוא הדין שמותר בהנאה, אבל באכילה אסור מדרבנן עד אחר הפסח. [מ"ב (ס"ק מג). ועי' בשו"ת לבושי מרדכי (או"ח סי' פו) לענין גדר אינו ראוי לכלב].

שאר מוצרים

א. חשש עמילן במוצרים שאינם מאכל
מוצרים שאינם מאכל, אם רשום שיש בהם עמילן יש לחוש שיש בהם גלוטן, כי אפשר שהוא מעמילן חיטה.
ב. השתמש במוצר שיש בו חשש עמילן
העמילן המצוי במוצרים הנ"ל בלוע בתוכם (ולא מרוח עליהם) [ע"פ מומחי כשרות], וכיון שעבר כ"ד שעות משעה שנבלע הוא נותן טעם לפגם. ועל כן בדיעבד אם השתמש בהם עם אוכל חם, לדעת השו"ע (סי' תמז סע' י) הסובר שנותן טעם לפגם מותר (בדיעבד) אף בפסח המאכל אינו נאסר. אולם לדעת הרמ"א (שם) החולק על השו"ע אין לאכול המאכל. אולם באופן שאין ידוע שיש בו עמילן אין לאסור המאכל לכל הדעות, כי אין כאן רק חשש בעלמא, והוא רק נותן טעם לפגם.
ג. כלי פלסטיק חד פעמיים (סכו"ם, שקיות אוכל, מפות שולחן וכדו')
כלי פלסטיק חד פעמיים אין בהם חמץ או איסור אחר. ועל כן אין צריכים אישור מיוחד. [ע"פ מומחי כשרות. וכן הוא במדריך הכשרות (שם עמ' 50)].
ד. מוצרי קרטון ונייר (כוסות, תבניות לאפייה עם ציפוי פנימי וכדו')
מוצרי קרטון ונייר (שמשתמשים בהם במגע באוכל), יש לחוש בהם משום עמילן חיטה, וע"כ צריכים אישור לפסח. [הגרנ"ק זצ"ל (חוט שני ח"ב עמ' שיח אות יז). וכ"כ הבד"ץ העי"ח (שם)].
ה. אלומיניום (רדידים ותבניות)
תבניות ורדידי אלומיניום חד פעמיים, ראוי להשתמש באלו שיש להם אישור (לשאר ימות השנה ולפסח) משום חשש מריחת שומן מן החי. [מדריך הכשרות (שם עמ' 50). ולענין מכסה קרטון של התבניות ע"י לעיל לענין מוצרי קרטון].
ו. כלים חד – פעמיים העשויים מחומר קלקר (פולי סטירין)
כלים חד - פעמיים העשויים מחומר קלקר (פולי סטירין), ראוי לקנות עם אישור. [שם].
ז. כפפות ניילון, לטקס
כפפות ניילון ולטקס, רובם עם עמילן ויש לחשוש על עמילן שאינו כשר לפסח. ואם רואים בבירור שאין בהם עמילן אין חשש להשתמש בפסח. [שם (עמ' 51)].
ח. כפפות רב פעמיות
כפפות רב פעמיות ללא ציפוי פנימי (אלוורה וכדומה), ניתן לשטוף את הצד הפנימי ולהשתמש בהם ללא חשש. [שם].
ט. מזגונים לחים
מגבונים לחים, יש בהם מרכיבי חמץ (אמולסיפיירים - טיין), ועל כן יש להזהר לא להשתמש בהם בפסח בדברים הבאים במגע במזון או כלי אוכל, אא"כ יש להם אישור לפסח. [שם].
י. פוליגל (PVC)
פוליגל (PVC) אין בו חששות חמץ. [שם].
יא. מפות
המהדרין נוהגים לכבס לפני הפסח אף מפות חדשות. [שם].
יב. טלק
טלק נקי ללא תוספות וללא ריח, אין בו חשש חמץ. [שם].
יג. אציטון
חומרי אציטון נקי ואציטון 90%, אין בהם חשש חמץ. [שם].
יד. שפתון (המיועד ליובש בשפתים)
שפתונים שיש בהם טעם ערב, פעמים שמים חומר האסור הנקרא "גליצרין", וחומר זה בחלק מהחברות מיוצר עם תערובת של איסור ובחלק מהחברות מיוצר ללא תערובת איסור. [עי' בדרכ"ת (סי' קג ס"ק ע). וכן דעת המנח"י (ח"א סי' נב אות יט) לאסור. ובצי"א (ח"ו סס"י טז) מתירו, עיי"ש באיזה גוונא. והיום יש מיצרים אותו ללא תערובת איסור]. אלא שמצוי שהגליצרין נפסל מאכילת כלב. וכיון שיש כמה צדדים בזה, והחשש העיקרי הוא טעימת לשון בלבד האסורה מדרבנן, יש מקום להיתר בשעת הצורך להשתמש בהם אף ללא הכשר. [כ"ז שאינו מכוון ללקק ליהנות מהטעם. והארכנו בזה בס"ד בש. עמיקתא גליון קל"א]. ובפסח יש להחמיר יותר. [משום חשש רחוק של חמץ]. ומ"מ מעיקר הדין מותר. [כי אף על הצד שיש בו תערובת חמץ הוא נפסל מאכילה. (ע"פ מומחי כשרות)].
טו. משחת שיניים
משחות שיניים מעיקר הדין מותרות אף ללא אישור מיוחד לפסח, כיון שבדרך כלל אין בהם תערובת איסור ואף אם יהיה מעורב בהם איסור מ"מ הוא נפגם ואין כאן אלא טעימת פה ללא בליעה. [הר צבי (יו"ד סי' צח ד"ה אולם) ובעל האג"מ (או"ח ח"ג סי' סב), וכ"כ הקנה בשם (ח"א סי' כה אות ב) והאור לציון (ח"ג פ"ח אות ו)]. ומ"מ במקום שאפשר ראוי לקנות עם אישור מיוחד, בפרט לימי פסח. [עי' בתשובות והנהגות (ח"ה סי' קכז אות יא). ועי' מש"כ לעיל לענין שפתון].
טז. תמרוקים (קרמים, בושם וכדומה)
מעיקר הדין מותר להשהות ואף להשתמש בקרמים, סבונים, בושם וכדו', כי לא מצוי בהם אלכוהול שהוא חמץ, ואף באופן שמעורב בהם אלכוהול שהוא חמץ מותר, כיון שהוא נפסל מאכילה לגמרי. ומ"מ משום חומרא של פסח יש מקום להמנע מלהשתמש בהם (משום חשש סיכה כשתיה), ויש מורים אף למוכרם לגוי. [עי' בחזון נחום (סי' מו), באשרי האיש (פסח פס"ב אות ה) בשם הגרש"א צ"ל ובקובץ תשובות (ח"א סי' מט ד"ה עכ"פ), דלא כהדברי מלכיאל (ח"ד סי' כב ס"ק ו). וכן פסק הגר"צ ובר שליט"א (גלאט גליון כז עמ' 68). ועי' בשמעתא עמיקתא גליון קע"ט].

יז. איפור (מייקאפ, רימל, תוחמים וכדו')
איפור, אין בהם חשש חמץ. [ע"פ מומחי כשרות. ואף אם ניחוש לחמץ הרי הם פגומים מאכילת כלב, ושמענו מגדולי הוראה שבאיפור אין משום סיכה כשתיה ועל כן מותרים אף לכתחלה].
יח. שפתונים (ליפסטיק)
מעיקר הדין מותר להשתמש בשפתונים בפסח מכל החברות (ג"ד, לוריאל, קרליין, וולף, רבלון וכו'). [שמענו ממומחי כשרות שלאחר בדיקה על ידי כימאי התקבלה תשובה כי מתוך מאה ועשרים הרכיבים של כל מוצר כזה יש 5-6 רכיבים שהם ספק חמץ או ספק קטניות. האחוז שהופיע היה בפרומילים. כשכל רכיב בעייתי היה בין 3-6 פרומיל. וכמו כן הוא חומר שנפגם. והורה הגר"ש ואזנר זצ"ל שמותר להשתמש בהם לכתחלה].
יט. סבון
סבון עשוי מתערובת חמץ (או איסור אחר) שנפסל מאכילת כלב, י"א שמותר להשהותו ולהשתמש בו בפסח. [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פסח פ"ד אות יא), אור לציון (ח"ג פ"ח אות ו)]. ויש מחמירים משום חומרא דפסח שאין ראוי להשתמש בו. [הגרישי"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג פנ"ח אות טז). ועי' בזה בשמעתא עמיקתא - גליונות קל"א וקע"ט]. ומ"מ בזמנינו לא מצוי בהם תערובת חמץ. [ע"פ מומחי כשרות].
כ. סיגירות רגילות / נרגילה / סיגריות אלקטרוניות
סיגריות רגילות בימות השנה אינם צריכות הכשר, אלא שלפסח אע"פ שמדינא יש צדדים להיתר, משום חומרא דפסח יש להיזהר מלהשתמש בהם בפסח. וכן הדין בעישון נרגילה. וסיגריות אלקטרוניות יש צדדים להתירם ללא הכשר, ומ"מ יש להיזהר לקנות עם הכשר ובפרפט לפסח. [ע"פ מומחי כשרות. והארכנו בזה בס"ד בשמעתא עמיקתא גליון תקנ"ח. ועי' גליון ש"ה בענין איסור עישון ביו"ט ושאר ימות השנה מחמת שהוא מזיק לגוף].
כא. אוכל לבעלי חיים
המטפל בדגי נוי או שאר בעלי חיים, מותר לאכילם מזון שיש בו תערובת חמץ, אם הוא אינו חמץ בעין וגם נפסל מאכילת אדם. [עי' בשו"ע (סי' תמב סע' ד) ובמ"ב (שם וסי' תמב ס"ק כב) שחמץ שאינו ראוי לאדם בתערובת מותר בהנאה. ולפי"ז ה"ה בנ"ד. וכ"כ באור לציון (ח"ג פ"ח אות ה)].

תרופות וויטמינים

א. תרופות שאינן מופיעות במדריכי הכשרות
תרופות, אף אלו שאינם מופיעות במדריכי הכשרות, מותר לקחתם, כי בזמנינו לא שכיח בהם חמץ. ועוד אילו היה מעורב בהם חמץ אינו ראוי אף לאכילת כלב, ועל כן יש לסמוך להקל במקום הצורך (כגון חולי וכדו'). [הגר"ש ואזנר זצ"ל (מבית לוי חודש ניסן עמ' ח וחודש סיון עמ' כז אות א). ועי' בנשמת אברהם (ח"א סי' תסו עמ' רסה ד"ה ובזמנינו). וכן שמענו מגדולי המורים וממומחי כשרות. ועי' בסמוך. ועי' עוד בזה באורך בשמעתא עמיקתא גליון ק"פ].
ב. שיש בהם טעם ערב
אף תרופות שיש בהם טעם ערב שאינם מופיעות במדריכי הכשרות, מותר לקחתם, כי אף אם נחוש שיש בהם חמץ ברוב הפעמים החמץ שבהם פסול מאכילה והטעם הערב אינו מהחמץ. ועל כן יש לסמוך להקל במקום הצורך (כגון חולי וכדו'). [ע"פ מומחי כשרות מהכשרים המהודרים. וכן פסק הגר"ש ואזנר זצ"ל (מבית לוי חודש ניסן עמ' ח' וחודש ניסן, אייר, סיון עמ' כז אות א) אלא שהוסיף שכדאי לערבם עם דברים מותרים כדי שיהיה ודאי ששים. ועי' בנשמת אברהם (ח"א סי' תסו עמ' רסה ד"ה ובזמנינו). ועי' בשמעתא עמיקתא גליון ק"פ].
ג. ויטמינים
ויטמינים עלולים להכיל מיני דגן וקטניות, ועל כן יש לרכוש עם הכשר לפסח. [ע"פ מומחי כשרות. וכן הוא במדריך הכשרות של הע"ח (שם עמ' 99). וכ"כ באור לציון (ח"ג פ"ח אות ג בהגה ד"ה ויש)]. ומ"מ אלו שיש בהם תערובת קטניות באופן שבטלות ברוב, אם יש בהם צורך מותרים בפסח אף לגדולים, אבל ללא צורך יש להימנע. [עי' ברמ"א (סי' תנג סע' א) ובחק יעקב (אות ו). ועי' עוד בכל זה בשמעתא עמיקתא גליונות ש' ותס"ט].
ד. ויטמינים למעוברות
לדעת הרופאים גם מעוברות הנוטלות פרנטל, ברזל ותחליפי ברזל, מסיבת חוסר דם, בדרך כלל יכולות בפסח לדלג על תוספי הברזל, משום שבחג מרובות הסעודות הבשריות והעשירות, ולא ייגרם נזק אם בימות הפסח לא ייקחו ויטמינים וברזל. אלא שיש מקרים יוצאים מן הכלל בהם הרופא מחייב לקחתם. ויש להתייעץ עם הרופא בטרם מועד.
ה. תרופות שאינן דרך הפה
משאפים, טיפות עינים ואזניים, פתילות, זריקות ומשחות רפואיות לשימוש חיצוני על העור, מותר להשתמש בהם בפסח ובכל השנה בכל אופן. [הוראת הבד"ץ העי"ח (מדריך הכשרות פסח שנת עמ' 125). ועי' בזה בשמעתא עמיקתא גליון ק"פ].
ו. שימוש בתרופות שנמכרו במכירת חמץ
מעיקר הדין אין חובה למכור תרופות הנמצאות ברשותו. ומ"מ המנהג להחמיר למוכרם במכירת החמץ, ובית הדין המוכר החמץ לעכו"ם מתנה עם העכו"ם שאם יהיה צורך לקחת מהם שלא יקפיד על כך. [הטעם שאין חובה למוכרם, כי בדרך כלל אפי' תרופה שיש בה חמץ, החמץ נפסל מאכילה, ובכה"ג אין משום בל יראה ובל ימצא כמבואר במ"ב (סי' שמב ס"ק מד). ועוד שאף אם יש בהם חמץ מ"מ אין בו אלא פחות מכשיעור, ודעת החכם צבי (ססי' פו), הדגמ"ר (סי' תמב על המ"א ס"ק י) ועוד, דליכא איסור ח"ש מה"ת בב"י וב"י. ויש בזה עוד טעמים כמבואר לעיל אות א'. ועי' בזה בשמעתא עמיקתא גליון ק"פ].

בדיקת חמץ

א. חובתה בליל י"ד
תקנו חז"ל שבתחלת ליל י"ד בניסן בודקים החמץ לאור הנר, בחורין ובסדקין, בכל המקומות שדרך להכניס שם חמץ. [שו"ע (סי' תלא סע' א)].
ב. זמן הבדיקה
ראוי להתחיל ולבדוק בתחילת הלילה (שיש עדיין קצת אור מאור היום), כדי שלא יתרשל או שלא ישכח. ואם לא בדק בצאת הכוכבים הולך ובודק כל הלילה. [שו"ע (סי' תלא סע' א) ומ"ב (ס"ק א). ועי' עוד במ"ב (סי' תלב ס"ק יא) שכתב בדעת הרמ"א שצריך לבדוק מיד, כי עיקר המצוה לכתחלה קבעו חכמים בתחלת הלילה].
ג. לא בדק בלילה
אם לא בדק בלילה בודק ביום י"ד בברכה. ואם לא בדק ביום י"ד בודק בתוך הפסח בברכה. [שו"ע (סי' תלה סע' א) ומ"ב (ס"ק ה)]. ואם לא בדק אף תוך הפסח יבדוק לאחר הפסח ללא ברכה. [שו"ע (שם) ומ"ב (שם)].
ד. בדיקה לפני י"ד
אם בא להקדים לבדוק ביום י"ג לאור הנר, אינו רשאי. ואם עבר ובדק צריך לחזור ולבדוק. [טשו"ע (סי' תלג)]. אם בדק ב"ליל" י"ג, י"א שלא יצא ידי חובתו. [ב"ח (שם), ט"ז (ס"ק א) ועיי"ש בפמ"ג]. וי"א שיצא. [חק יעקב (סי' תלג), פר"ח (שם ס"ק יא) וגר"א (שם)]. והעיקר כדעה השניה, אלא שיש להמנע מלעשות כן, כי אינו רשאי לברך על בדיקה זו ונמצא מקיים מצוה ללא ברכה. [חק יוסף (שם ס"ק כו) הובא במ"ב (סי' תלג ס"ק א ושעה"צ אות ה) וסיים דמ"מ הרוצה להחמיר ע"ע לחזור ולבדוק עכ"פ לא יברך אז]. ואם משאיר חדר אחד ללא בדיקה מותר לעשות כן לכתחלה, שהרי יברך על בדיקת אותו חדר. [חק יוסף (שם המובא במ"ב שם) וגר"ז (אות ז)]. ועיין לקמן הדינים השייכים למי שעוזב ביתו לפני זמן הבדיקה.
ה. מקומות שניקו לצורך פסח
עי' מש"כ בזה להלן בדיני מקומות החייבים בדיקה.

מנהג להניח פתיתים

א. מנהג הנחת פתיתים לפני הבדיקה

נוהגים להניח פתיתי חמץ שימצאם הבודק, כדי שלא תהא ברכתו לבטלה. ומיהו אם לא הניח, ראשי לברך על הבדיקה אף אם יש חשש שלא ימצא שום חמץ, כי עיקר החיוב הוא לבדוק אחר חמץ, כדי שאם ימצא יבערנו. [רמ"א (סי' תלב סעי' ב). ודעת הגרישא"א זצ"ל (הלכות חג בחג פ"ב הגה 7 ושבות יצחק פ"ו) שבזמנינו שנוהגים לנקות כל הבית לפני זמן הבדיקה, הנחת הפתיתים הוי חיוב מדינא. וע"י בשעה"צ (סי' תלב אות יב)]. ולדעת הארי"י ז"ל יש להניח עשרה פתיתים. [מ"ב (סס"ק יג)].

ב. גודל הפתיתים

יש להזהר הרבה שלא יאבד אחד מן הפתיתים. [מ"ב (סס"ק יג)]. ועל כן נכון לדקדק שיהיו קטנים מכזית שאם יאבד א' לא יצטרך לחזור ולבדוק את הבית. [שע"ת (אות ז) וציין לדבריו המ"ב (שם). אלא דע"י לקמן שיש סוברים שיש חיוב לבדוק אפילו על פחות מכזית]. ועדיף שהמניח אותם ירשום לעצמו המקומות ששם שם הפתיתים שמא ישכח.

עשיית מלאכה ואכילה לפני הבדיקה

א. עשיית מלאכה לפני הבדיקה

יזהר כל אדם שלא יתחיל בשום מלאכה עד שיבדוק. [שו"ע (סי' תלא סעי' ב)]. ויזהר אפילו בחצי שעה שלפני זמן הבדיקה. [מ"ב (ס"ק ה)]. ואם התחיל במלאכה מבעוד יום, דעת השו"ע שאין צריך להפסיק. אולם דעת הרמ"א שצריך להפסיק. [מ"ב (ס"ק ט)].

ב. ללמוד לפני הבדיקה

אפילו אם יש לו עת קבוע ללמוד, לא ילמד עד שיבדוק. [שו"ע (שם)]. ויש אוסרין ללמוד אף בחצי שעה שלפני זמן הבדיקה, אם לא שביקש מאחר שיזכירנו כשיבוא הזמן. ויש מתירין לענין לימוד אף בחצי שעה שקודם זמן הבדיקה, ורק בהגיע זמן הבדיקה דהיינו צאת הכוכבים אוסרים. [מ"ב (ס"ק ז)]. ואם כבר התחיל ללמוד מבעוד יום בהיתר, דעת השו"ע (סי' תלא סעי' ב) שאין צריך להפסיק. אולם דעת הרמ"א (שם) שצריך להפסיק.

ג. לומד בבית הכנסת

אף להאוסרין ללמוד חצי שעה לפני הבדיקה, אינו אלא בלומד בביתו, אבל הלומדים שיעור בביהמ"ד אחר התפלה מותר, דהלא יהא מוכרח בודאי לבא לביתו. ומ"מ אף זה אינו מותר אלא בלומד בלא פלפול, אבל הלומד בפלפול חוששים בכל אופן דלמא אתי לאמשוכי. [מ"ב (ס"ק ז)]. וכן הדין ללומדים בבית המדרש (כגון בין מנחה למעריב), שבודאי יפסיקו לתפילת ערבית.

ד. אכילה לפני הבדיקה

יזהר שלא יאכל עד שיבדוק. [שו"ע (שם)]. וטעימה בעלמא מותרת, והיינו פת כביצה ולא יותר, או פירות ומשקים (שאינם משכרים) אפי' הרבה. [מ"ב (ס"ק ו וסי' רלב ס"ק לה)]. ומ"מ פירות ושתיה הרבה אינם מותרים רק בחצי שעה שקודם הבדיקה, אבל משהגיע זמן הבדיקה אין נכון לשהות הרבה אף באכילת פירות. [מ"ב (סי' תלא ס"ק ו)].

ה. לא בדק בלילה

מי ששכח לבדוק בלילה, אסור ביום בכל הדברים הנ"ל עד שיבדוק. [מ"ב (ס"ק ה)].

ו. מעריב לפני בדיקת חמץ

אותם המתפללים מעריב בזמנו בצבור, יתפללו קודם הבדיקה דטורח לקבצן אחר כך. והמתפלל בביתו יתן לאחר לבדוק והוא יתפלל, שעל ידי זה יקיים שניהם בזמנם, ואי ליכא אחר יתפלל תחלה. אכן אם הוא רגיל להתפלל לעולם ביחידי, יבדוק תחלה, דכיון שרגיל בכך לא חוששים כל כך שישכח. וי"א שלעולם יתפלל תחלה, דתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם. [מ"ב (ס"ק ח)].

ז. דרכו להתפלל מעריב מאוחר

אם דרכו להתפלל מעריב בשעה מאוחרת, לכולי עלמא אין צריך להתפלל בצאת הכוכבים לפני בדיקת חמץ (אם בידו להתפלל בצבור לאחר מכן). [הגרשז"א (שלמי מועד). ותשו"ה (ח"ה סי' רט). וע"י משי"כ בזה בש. עמיקתא גליון ל"ח].

ח. נטילת ידים לפני הבדיקה

י"א שטוב שיטול ידיו קודם הבדיקה, והוא רק משום נקיות. [מ"ב (ס"ק ב). וע"י בפמ"ג (א"א ס"ק א) ובגר"ז (אות יב) משי"כ לתת טעם לנט"י זו]. וי"א שאם נטל ידים קודם תפלת ערבית אינו צריך לחזור וליטול. [ערוה"ש (אות א). ודעת הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פסח פ"ה אות כט) שבבדיקה שאין מברכים עליה א"צ ליטול].

דיני הברכה

א. ברכה על הבדיקה

קודם שיתחיל לבדוק יברך "אשר קדשנו במצותיו וצונו על ביעור חמץ". [שו"ע (סי' תלב סעי' א)]. ואם התחיל לבדוק בלא ברכה, יברך כל זמן שלא סיים בדיקתו. [רמ"א (שם)]. ואם לא בירך עד שסיים בדיקתו, אם רצונו לברך בשעת שריפת חמץ אין מוחין בידו. [מ"ב (ס"ק ד)].

ב. הבודק כמה בתים

בברכה אחת יכול לבדוק כמה בתים. (כגון ביתו, משרדו, רכבו וכדו'). [שו"ע (סי' תלב סעי' ב) ומ"ב (ס"ק ז)]. ויזהר שלא להפסיק בדבור כמבואר לקמן.

ג. אחרים עוזרים לו לבדוק

אם בעל הבית רוצה שיעזרו לו אחרים לבדוק, יכול להעמידם אצלו בשעה שהוא מברך כדי שיצאו בברכתו ויענו אמן על ברכתו, ויתפזרו לבדוק איש איש במקומו על סמך הברכה שבירך. [שו"ע (שם) ומ"ב (ס"ק ז וס"ק ט)]. ואם לא שמעו ברכתו, לכתחלה אין לשלחם לבדוק, ומ"מ אם קשה לו לגמור הבדיקה בעצמו יכול לבקש לאחר שיסייענו, ואותו אחר אין צריך לברך שכל הבדיקה מצוה אחת היא וכבר בירך הבעה"ב עליה. [מ"ב (ס"ק יא)].

ד. ממנה שליח

אם בעל הבית אינו בודק כלל ומצוה לאחר לבדוק בשליחותו, אותו אחר מברך, דהוי כשלוחו גם לענין הברכה. [מ"ב (ס"ק י)]. ומ"מ משום מצווה בו יותר מבשלוחו על כל פנים על בעל הבית לסייע קצת בבדיקה (ובאופן זה יברך בעל הבית). [מ"ב (ס"ק ח)].

ה. דיבור בשעת הבדיקה

יזהר שלא ידבר בין הברכה לתחלת הבדיקה. וטוב שלא ידבר בדברים אחרים עד שיגמור כל הבדיקה. [שו"ע (סי' תלב סעי' א) ומ"ב (ס"ק ה)]. ומ"מ אחר שהתחיל לבדוק רשאי לברך ברכת "אשר יצר", ולענות אמן וברוך הוא ברוך שמו על ברכות של אחרים, וכן יכול לברך על רעמים וברקים. [הגר"ש ואזנר זצ"ל (מבית לוי ח"א עמ' כב)].

אופן הבדיקה

א. בחורים וסדקים ולאור הנר

בודקים את החמץ בחורין ובסדקין ולאור הנר. [שו"ע (רסי' תלא)].

ב. אור החשמל דולק

אם אור החשמל דולק בבית בשעת הבדיקה אין צריך לכבותו. [הגרשז"א זצ"ל (שם הגה יט) ואור לציון (ח"ב פ"ז אות ז)]. ומ"מ המנהג לבדוק לאור הנר ולא להדליק את אור החשמל, ואם יש צורך ידליקנו. [מבית לוי (ח"א עמ' כא)].

ג. בדיקה עם פנס

אם אי אפשר לבדוק בנר יבדוק על ידי פנס חשמלי. [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פסח פ"ה אות א ואות יב). והאור לציון (שם אות ח) כתב דאם אין לו נר ישתמש בפנס ולא יברך על הבדיקה].

מקומות החייבים בדיקה

א. מקומות החייבים

כל מקום שמכניסים בו חמץ חייב בבדיקה. ואף מקומות שאין רגילים להכניס בהם חמץ אלא שיש לחוש שמא הכניס לשם חמץ באקראי, צריכים בדיקה. [שו"ע (סי' תלג סעי' ג), מ"ב (ס"ק יג) וכה"ח (סי' תלא אות י)].

ב. ארונות בגדים

ארונות בגדים שמכניסים לשם רק בגדים מכובסים מחמץ, אינם צריכים בדיקה, שאין הדרך להתלבש באמצע סעודה. [הגרנ"ק זצ"ל (חוט שני ח"ב עמ' שיז אות ד)].

ג. ארונות של בגדי תינוקות

ארונות של בגדי תינוקות נחשבים מקום שמכניסים בו חמץ, כיון שהדרך שגם באמצע הסעודה מחליפים בגדי התינוקות כשיש צורך בכך. [הגרנ"ק זצ"ל (חוט שני ח"ב עמ' שיז אות ד)]. והכל לפי הענין.

ד. פירוק מכשירים

אין חיוב לפרק מכשירים, כגון מקרר, תנור, מיקסר וכדומה כדי לברר אם יש חמץ. [הגרנ"ק זצ"ל (חוט שני ח"ב עמ' שטו אות ג)]. ואף אם ידוע שיש שם חמץ, אם אין יכול להגיע אליו רק על ידי פירוק הכלי, מספיק לבטלו ואין צריך להוציאו. [עי' שו"ע (סי' תלג סעי' ח) ומ"ב (ס"ק כט)].

ה. מחסן

מחסן שלפעמים מכניסים לתוכו חמץ, חייב בדיקה, אפילו אם אינו יודע אם יש בו עתה חמץ. [מ"ב (סי' תלו ס"ק יא)]. ואף אם אין רגילים להשתמש בו בחמץ אלא שפעמים נכנס לתוכו באמצע סעודתו כדי לקחת דבר מה, חייב בדיקה. [שו"ע (סי' תלג סעי' ג) ומ"ב (ס"ק יד וטו)].

ו. בדיקת כיסי הבגדים

כיסי הבגדים שלפעמים נותנים בהם חמץ (או שפעמים נופל בהם חמץ, כגון כיס של החולצה וכדומ'), צריכים בדיקה. [רמ"א (סי' תלג סעי' יא) ומ"ב (ס"ק מח). ואם אין לו בית, אע"פ שחייב לבדוק בכיסים מ"מ אינו מברך על בדיקה זו, כמבואר בחק יעקב (סי' תלו ס"ק יז) וכן פסק הכה"ח (סי' תלג אות צא)]. ומ"מ מספיק לבדקם על ידי מישוש. [הגרישא"א זצ"ל (ספר הערות פסחים ח:) ושבט הלוי (ח"א סי' קלו)]. ואם כבסו הבגדים עם חומרים שפוגמים החמץ מאכילת כלב, א"צ בדיקה. [הגרנ"ק זצ"ל (חוט שני ח"ב עמ' שיז אות ז)]. והכל לפי הענין שהרי פעמים על ידי כביסה רגילה אין החמץ נפגם.

ז. חצר פתוחה

מקום שמסופק אם יש בו חמץ, אם מצויים במקום זה ציפורים או שאר בעלי חיים שאוכלים חמץ, כגון בחצרות פתוחות, אינו צריך לבדוק, כי תולים שאכלוהו. אולם במקום שיודע בוודאי שהיה בו חמץ, אף אם מצויים שם בעלי חיים חייב לבדוק, לפי שאין ספק מוציא מידי ודאי. [שו"ע (סי' תלג סעי' ו) ומ"ב (ס"ק כו). ועי' בכה"ח (אות ס) שאם כבדו אותו מקום הוי ס"ס, ספק אכלוהו ספק הלך ע"י כיבוד וא"צ בדיקה]. וי"א שאם בתוך ל' יום קודם החג ודאי היה שם חמץ, אף שעתה הוא ספק הרי הוא חייב בבדיקה. [מ"ב (ס"ק כז) בשם המג"א]. וי"א שדוקא אם יודע שהיה שם חמץ בליל י"ד, אז אינו יכול לסמוך על אכילת בעלי החיים, אבל אם יודע שהיה חמץ קודם לכן אין צריך לבדוק. [מ"ב (ס"ק כז) בשם מקור חיים].

ח. מרפסת שאינה מקורה

דין מרפסת שאינה מקורה כדין חצר הנ"ל. [הגרישא"א זצ"ל (הליכות והנהגות על הלכות פסח)].

ט. מכונית

לכתחלה יש לבדוק המכונית שברשותו אור לי"ד על ידי פנס. ומספק אין מברכים על בדיקתה כדין בדיקת כיסים הנ"ל. (ויכוון לפטור בדיקתה בברכת הבדיקה שבבית). ובדיעבד נבדקת ביום י"ד לאור היום. [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פ"ה אות ה)].

י. משרדים ומקומות עבודה

משרדים ומקומות עבודה, יש להזהר לבודקם בלילה לאור הנר, כדין בדיקת הבית. אלא אם כן כוללם במכירה לנכרי. [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פ"ה אות ד)]. ואם המשרד הוא מקום משותף חל על כולם חובה לבודקו כמבואר בסמוך, ויש לדאוג שעכ"פ א' יבדוק עבור כולם.

יא. מקום משותף

רשות המשותפת לכמה אנשים (כגון חדרי מדרגות, מקלטים וכו'), חל על כולם חובה לבודקה. [ט"ז (סי' תמה סס"ק ה) ומ"ב (סי' תלג ס"ק כח)].

יב. בחורי ישיבה בבדיקת חדרם

בחורים הדרים בישיבה חייבים בבדיקת חדרם, ואם בודקים אור לי"ד יברכו על הבדיקה. [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פ"ה אות יז)]. ואם אינם נמצאים שם בלילה זה, יבדקו בלילה האחרון טרם שובם לבתיהם לקראת חג הפסח ללא ברכה. [שם (הגה כט)]. ואם שוהים תוך העיר (שנמצא בה הישיבה) לכתחלה צריכים לבדוק בליל י"ד ניסן לאור הנר בברכה (ולא לפני כן ללא ברכה). ומ"מ אם מוכרים חמצם במכירת חמץ אינם חייבים לבדוק (ועי' התנאים בזה לקמן). ובאופן זה עדיף להתחייב בבדיקה במקום אחר (כגון בביתו).

יג. בתי כנסיות

בתי כנסיות ובתי מדרשות צריכים בדיקה מפני שמכניסים בהם חמץ. [שו"ע (סי' תלג סעי' י) ומ"ב (שם ס"ק כח)]. ומברכים על בדיקה זו. אלא שמחמת שיש חולקים בזה, הממונה לבדוק שם יכוון לכתחלה כשבודק ביתו לפטור גם בדיקה זו. [עי' במ"ב (סי' תלב ס"ק ז). וכן נקטו הדעת תורה (סי' תלג ססעי' י) והאור לציון (ח"ג פ"ז אות יד)]. ויזהר שלא להפסיק בדבור כמבואר לעיל.

יד. מקומות שניקו לצורך פסח

מקומות החייבים בדיקה שניקום היטב לפני זמן בדיקת חמץ, מנהג העולם לבודקם בשעת הבדיקה דרך העברה בלי חיפוש. [מחז"ש (שם אות ו) הובא בשערי תשובה (שם) והמ"ב הזכיר סברא זו בסי' תל"ב (שעה"צ אות יב) בשם הפת"ש בשם עמק הלכה (להג"ר זאב וואלף אב"ד זעטל או"ח סי' קכח)]. ובזמנינו שלא שכיחים חורים וסדקים ניתן לסמוך על מנהג זה. [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פסח פ"ה אות א ואות יב), והגרח"פ שיינברג זצ"ל (חוקת הפסח אות א בהגה עמ' ג). וכן דעת הגרישא"א זצ"ל (הלכות חג בחג פ"ב הגה 7 שבות יצחק פ"ו), וע"כ נקט דהנחת הפתיתים הוי חיוב מדינא (עי' בזה לעיל). ובאור לציון (ח"ב פ"ז אות טו) מחמיר בזה. והארכנו בזה בשמעתא עמיקתא גליון רט"ו].

טו. הגר עם שכנים העלולים לזרוק חמץ במקומות המשותפים

הדר בבנין שיש בו שכנים העלולים לזרוק חמץ במקומות המשותפים (חדר מדרגות, חצר וכדומ'), לכתחלה ימכור זכותו במקומות אלו לעכו"ם (אם אין דרכו להשתמש בהם, או יתנה במכירה שיהיה רשאי להשתמש בהם בשעת הצורך). [וכמו"כ ניתן להפקיר מקומות אלו לפני ג' כמ"ש בתשובות והנהגות (ח"א סי' רפט וח"ב סי' ריא אות יא)].

חמץ שאין צריך לבדוק אחריו

א. פירורים שאין בהם כזית (בדיקת ספרים)

י"א שאין חובת הבדיקה אלא לחפש פירורים שיש בהם כזית, אבל פירורים שאין בהם כזית אינם חשובים וממילא בטלים. [פר"ח (סי' תמד ס"ק ד וסי' תמב ס"ק ז-ח). וכן מבואר במ"א (סי' תס ס"ק ב וסי' תמד ס"ק ו וס"ק יח)]. ויש מחמירים בזה. [חיי"א (כלל קיט אות ו), מחנה ישראל (פל"ד אות ה) וחזו"א (סי' קטז ס"ק יח)]. ולפי דעה זו יש לבדוק הספרים משום חשש פירורין (או למכרם לעכו"ם). והעיקר כדעה הראשונה. [כן נראה מהמ"ב (סי' תלג שעה"צ לג). וכן דקדק מדבריו הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פ"ה הגה י). ועי' לקמן לענין ביעור פירורי חמץ שגם מוכח כן. ועי' עוד באור לציון (ח"א סי' לב) שהמנהג דלא כהחזו"א. והארכנו בזה בשמעתא עמיקתא גליון רט"ז].

ב. פירורים הנמצאים בסדקי הרצפה (למחמירים לעיל)

אף לדעת המחמירים שיש חובת בדיקה על פירורים פחות מכזית, מ"מ אם יש פירורין בסדקי הרצפה, כל שאין בחמץ כזית שלם אינו חייב לבערם, דהרי עשויים להדרס. [חזו"א (סי' קכב ס"ק ח)].

דינים השייכים לאחר הבדיקה

א. מצא חמץ לאחר הבדיקה
מצא חמץ בביתו לאחר הבדיקה, אף על פי שיודע בבירור שלא היה חמץ זה בביתו בשעת הבדיקה, אינו חייב לבדוק שנית את כל הבית, ואין לחוש שמא נכנס חמץ נוסף. [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פ"ה אות כב)].

ב. נכנס תינוק עם חמץ במקום בדוק
אם תינוק נכנס לבית בדוק ולחם בידו, אם מצא אחריו פירורים, חזקתו שאכלו, ואלו פירורים שנפלו ממנו בשעת אכילה. [שו"ע (סי' תלח סע' א) ומ"ב (ס"ק יא)]. ודוקא אם מצא פירורים אינו צריך לחזור ולבדוק, אבל אם לא מצא פירורים צריך לחזור ולבדוק, שאין הספק שאפשר שאכלו מוציא מחובת ודאי בדיקה. [מ"ב (ס"ק ז)].

ג. נכנס עם לחם פחות מכזית
לדעת הסוברים שאין חובת בדיקה על פחות מכזית (עי' לעיל שכן דעת רוב הפוסקים), אם ראה את התינוק נכנס עם לחם פחות מכזית א"צ לחזור ולבדוק בכל אופן.

ד. לא ראה שהתינוק נכנס עם חמץ
אם לא ראה שהתינוק נכנס עם חמץ, א"צ לחשוש שמא נכנס עם חמץ. [עי' בשו"ע שם ובנו"כ].

ה. ילד שנכנס עם חמץ במקום בדוק
דין הנ"ל הוא דוקא בתינוק שאין בו דעת, אבל אם יש בו דעת, נאמן לומר שאכלו כולו ואין צריך לחזור ולבדוק. [מ"ב (סס"ק ז)]. ותינוק שיש בו דעת הוא כבן תשע שנים, ואם הוא חריף אפילו הוא בן שש. [עי' בתורת חטאת (כלל פא אות ח), בש"ך (סי' קטו ס"ק יב) ובחכ"א (כלל סז אות ד)]. והכל לפי חריפותו של הקטן.

ו. לא מצא כל החמץ ששמר בצד
הניח תשע חתיכות לחם ומצא שמונה וכדומה, אינו צריך לחזור ולבדוק (אלא אם כן היו קשורים יחד), ובתנאי שביטל או יבטל החמץ. [מ"ב (סי' תלט ס"ק טז - יז)].

היוצא מביתו לימי הפסח

א. יוצא מביתו יותר משלשים יום לפני הפסח
העוזב ביתו יותר מל' יום קודם הפסח למקום רחוק, אינו צריך לבדוק את הבית שיוצא ממנו, ובערב פסח יבטל החמץ. [שו"ע (סי' תלו סע' א) ומ"ב (ס"ק ה). ומש"כ למקום רחוק, כ"כ במ"ב (ס"ק ט). ועי' באור לציון (ח"ג פ"ז אות יח) שבזה"ז דוקא אם יוצא לחו"ל חשיב רחוק. ועי' עוד במ"ב (ס"ק ה) שבאופן שידוע שבודאי יש לו חמץ, י"א שצריך לבערו ויש מקילים].

ב. דעתו לחזור
אם דעתו לחזור לביתו קודם או תוך ימי הפסח, צריך לבדוק לפני שעוזב. [שו"ע (שם) ומ"ב (ס"ק ח)].

ג. יוצא מביתו תוך ל' יום לפני הפסח
העוזב ביתו קודם ליל י"ד ניסן תוך ל' יום קודם הפסח, אף אם אין דעתו לחזור לביתו עד לאחר הפסח, חלה עליו חובת בדיקת חמץ. ועליו לבדוק בלילה שלפני יציאתו לאור הנר ללא ברכה, ואם אי אפשר לו לבדוק בלילה שלפני יציאתו יבדוק קודם לכן. [שו"ע (סי' תלו סע' א) וכה"ח (אות ו). ועי' באבג"ז (סי' שכב) שפירש דהיינו לי' יום קודם ליל י"ד ניסן שהוא זמן בדיקת חמץ. ועי' בביאור הלכה (שם ד"ה ולא) שהביא מח' לענין הברכה. ועי' בכה"ח (אות לט) שכתב דספק ברכות להקל. וכן נראה מהשבט הלוי (ח"ט סי' קיח)]. ועי' בסמוך לענין היוצא לפני פסח ומשכיר ביתו לעכו"ם.

ד. למנות שליח
היוצא לפני פסח יכול למנות שליח שיבדוק ויבטל החמץ במקומו בליל י"ד ניסן. וכן בני ביתו הגדולים יכולים לעשות כן עבורו (ובשעת הדחק יכול לסמוך על בדיקת קטנים). [מ"ב (סי' תלו ס"ק א). ועי"ש שכתי' שבשעת הדחק סומכין גם על נשים. ובזמננו מנהג העולם לסמוך על הנקיון שנשים עושות. ואפשר דמחמת ריבוי המקומות חשיב כשעת הדחק].

ה. הבית שייך לעכו"ם
ישראל היוצא מבית השייך לעכו"ם תוך ל' יום, דעת השו"ע (סי' תלו סע' ג) שצריך לבדוק אחר חמצו כדי לבערו. ואף על פי שעתיד להכנס עכו"ם במקומו מ"מ הדין כן, כי חלה המצוה עליו לבער חמצו. אולם אם עתיד להכנס עד הפסח לבית אחר, בודק שם ואין צריך לבדוק במקום הראשון (וכן אם עתיד ישראל אחר להכנס במקומו החיוב חל על השני). אמנם דעת הרמ"א (שם) להקל שכל שעתיד להכנס שם עכו"ם אין צריך לבדוק. ודעת החק יעקב (שם) להקל אפילו אם עדיין העכו"ם לא נכנס בבית כיון שהישראל הפקיר חמצו. ומסקנת המ"ב (ס"ק לב) שאם נכנס בו הנכרי יש להקל.

ו. המשכיר ביתו לעכו"ם (מכירת חמץ)
המשכיר ביתו לעכו"ם ומוכר לו גם חמצו לימי הפסח, תוך ל' יום לפסח, לדעת הרמ"א הנ"ל נפטר מבדיקה. [וכ"כ החת"ס (או"ח סי' קלא)]. ולדעת השו"ע עליו לבדוק אלא אם כן מתחייב בבדיקה במקום אחר. ולענין אם צריך למוכרו או להשכירו ביום י"ג או י"ד עי' לקמן.

ז. המתארח בבית של אחרים ויחדו לו חדר
המתארח עם משפחתו בבית הוריו וכדו' לקראת ימי החג, ויחדו לו חדר מיוחד שהוא דר בו עם משפחתו (אפי' ללא קבלת קנין), בודקו אור לי"ד בברכה. [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פ"ה אות יח)].

ח. המשכיר בית לחבירו
המשכיר בית לחבירו לפני י"ד ניסן לצורך יום י"ד ואילך, וקנהו בא' מהדרכים ששכירות קרקע נקנת בו (בכסף, בשטר, בחזקה או בקנין סודר), אם מסר לו המפתח לפני ליל י"ד, על השוכר לבדוק, ואם לא מסר לו המפתח עד ליל י"ד על המשכיר לבדוק. [שו"ע (סי' תלז סע' א)]. ויש סוברים דבמסירת מפתח לבד קודם ליל י"ד חלה חובת הבדיקה על השוכר (משום דאין המשכיר יכול להכנס בו שאין המפתח בידו) ונכון להחמיר כשתי השיטות ועל כן יבדוק א' מהם והשני ימנהו להיות שליח שלו. [מ"ב (שם ס"ק ב) ולענין מכירה עיי"ש במ"ב (ס"ק ג)].

ט. נוסע לפסח לבית הארחה
הנוסע לפסח להתארח במקום שידוע שלא בדקו שם החמץ כדין, חייב מן הדין לבדוק שם את החמץ. ולכן הנוסע לבתי מלון ובתי ארחה וכדומה, וידוע לו שלא בדקו שם החמץ, צריך לבדוק שם החמץ. [הגרנ"ק זצ"ל (חוט שני ח"ב עמ' שיז אות ט)].

ביטול חמץ

א. ביטול חמץ
אף על פי שבדק אחר החמץ שברשותו וביערו, מ"מ חייבו חכמים לבטל החמץ. [מ"ב (סי' תלד ס"ק ו)]. ואף מי שמכר חמצו לעכו"ם, עליו לבטל החמץ. [כך המנהג. והטעם כי על הצד שהמכירה לא תחול כדין מאיזה טעם, עכ"פ החמץ בוטל. ועי' בזה בשמעתא עמיקתא גליון קל"ז].

ב. זמן הביטול
יש לבטל החמץ מיד אחר הבדיקה. [שו"ע (סי' תלד סע' ב)]. אלא שבביטול זה מבטל כל החמץ חוץ מהחמץ שמשייר למחר. [שו"ע (שם) ומ"ב (שם ס"ק ז)]. ויש לחזור ולבטל כל החמץ לאחר שריפת החמץ (לפני שעה הששית שהוא סוף זמן שריפת החמץ). [שם. ומ"ב (סי' תלד ס"ק יא)].

ג. לשון הביטול
נוסח הביטול נתקן לכתחלה בלשון ארמי. [עי' בבאר היטב (סי' תלד ס"ק ה) הטעם בזה. ועי' עוד בגר"ז (שם קו"א אות ד). וכתב הכה"ח (אות לו) שאם מבין הלשון לכתחלה יאמר בלשון זה]. ומ"מ מי שאינו מבין לשון זה עליו לאומרו בלשון שמבין. [רמ"א (שם סע' ב)].

ד. אמרו בלשון שאינו מבין
אם אמר נוסח הביטול בלשון שאינו מבין, אם יודע לפחות ענין הביטול שיודע שמפקיר חמצו, יצא בדיעבד. אבל אם אינו מבין וסובר שאומר איזו תחינה, לא יצא. [מ"ב (ס"ק ט)].

ה. ביטל החמץ בלבו
יש לבטל החמץ בדבור. ואם ביטלו בלבו בלבד, בדיעבד (שעבר זמן הביטול ואינו יכול לחזור ולבטלו) ביטולו ביטול. [עי' בשו"ע סימן תל"ד (סע' ב) שמבואר שצריך לומר נוסח הביטול. ומ"מ עי' בסי' תל"ז (סע' ב) שכתב שדי בביטול בלב. ועי"ש בביאור הלכה (ד"ה ומבטלו בלבו) שהביא שכן עיקר להלכה].

מכירת חמץ

א. מכירת חמץ לעכו"ם
ישראל רשאי למכור או לתת במתנה גמורה חמצו לאינו יהודי, אפילו שיודע שלא יגע בו כלל אלא ישמרנו לו עד לאחר הפסח ויחזור ויתננו לו. [שו"ע (סי' תמח סע' ג)].

ב. על מנת להפטר מהבדיקה
במקום שיש טרחא מרובה מחמת הבדיקה, יש להקל למכור או להשכיר מקום מהמקומות החייבים בבדיקה עם החמץ שיש שם, על מנת להפטר מהבדיקה. [מ"ב בסי' תל"ג (ס"ק כג). ועי"ש בסי' תל"ו (ס"ק לב). ומ"מ אינו ראוי להיפטר מהצוה, דהרי מצינו דבעידן דריתחא ענשינן על עשה, וכן הוא בנשמת אדם (סי' קיט אות ח) וע"כ יש להשאיר עכ"פ כזית חמץ (ולא למוכרו לעכו"ם) כדי לקיים מצות "תשביתו", וכן מבואר במ"ב (סי' תמה ס"ק י)]. ועי' לקמן בדיני מילוי השטר אות ג', האם יש למכור (או להשכיר) במכירת י"ג או במכירת י"ד.

ג. בעלי מניות
בעלי מניות בחברות שברשותם חמץ, עליהם להחמיר ולמכור לנכרי המניות קודם פסח. [מנח"י (ח"ג סי' א אות כו), הגרש"א זצ"ל (נתיבות שלום סי' קעג סע' ט אות לג) והגר"ש ואזנר זצ"ל (מבית לוי ניסן עמ' כו). ועי' בחשב האפוד (ח"א סי' פב) שמיקל בזה].

ד. חברות ביטוח
בעל חברת ביטוח המקבל אחריות על נכסים וביניהם חמץ, אינו צריך למכור חמץ זה לעכו"ם. [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פ"ו אות א), כיון שאינו מקבל עליו שמירת החמץ בפועל אלא לשלם על הפסד].

מילוי השטר

א. מכירה על ידי שטר הרשאה
בזמנינו נהגו למכור החמץ על ידי שליח, והיינו שהקהל נותן לרב שטר הרשאה לבית הדין למכור החמץ עבורו, והקהל ממנה את הרב להיות שליח למוסרו לבית הדין, ובית הדין מוכר החמץ לעכו"ם.

ב. מכירת י"ג או י"ד
מי שמחמת טרחא צריך להפטר מבדיקת חמץ בחלק מהחדרים וכדומה, על ידי השכרת המקום ומכירת החמץ לעכו"ם, י"א שצריך לעשות כן ביום י"ג ניסן. [חיי"א (כלל קיט אות יח) ומקור חיים (סי' תלז ס"ק ד)]. ויש חולקים וסוברים שאף אם מוכר החמץ ביום י"ד בניסן נפטר מהבדיקה. [בנין עולם (סי' כ)]. ואין למחות ביד המקילים, מ"מ המוכר ביום י"ג שפיר עדיף טפי. [מ"ב (סי' תלו ס"ק לב)]. והמנהג להקל. [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פ"ה הגה ו). וכן פסקו החזו"א (חוט שני פסח עמ' קז) והאור לציון (ח"ג פ"ז אות יט)].

ג. איזה חמץ נמכר במכירת י"ג (למחמירים לעיל)
במכירת יום י"ג משכירים לעכו"ם את המקומות שרוצים להפטר מלבדוק. גם מוכרים החמץ שאינו ידוע המונח בהם. אבל שאר החמץ שבבית שיתכן שירצה עדיין לאוכלו מוכרים לנכרי רק ביום י"ד. [הגרנ"ק זצ"ל (חוט שני פסח עמ' רנג)].

ד. הדר בדירה שכורה
הדר בדירה שכורה רשאי להשכירה לעכו"ם על ידי המכירה המקובלת, על מנת להפטר מבדיקת חמץ. [עי' מ"ב (תמח ס"ק יט), דברי מלכיאל (ח"ד סי' כב), בצל החכמה (ח"ו סי' לה) ותו"ה (ח"ב סי' ריט) ואכמ"ל].

ה. קנין סודר
הממנה שליח אע"פ שמעיקר הדין לא צריך קנין, מ"מ לענין מכירת חמץ נהגו לכתחלה לעשות קנין חליפין להראות שגומר בלבו למכור. [עי' רמב"ם (מכירה פ"ה הי"א - יג). ועי' עוד בזה בשמעתא עמקתא גליון של"ח].

ו. מכירה על ידי שליח או דרך הטלפון
מי שאין בידו למסור השטר הרשאה בעצמו, יכול למנות שליח במקומו, ויכול לעשות כן אף ע"י הטלפון. [הגרי"ש א זצ"ל (סידור פסח כהלכתו פי"א אות ד)].

ז. החמץ נמצא בארץ אחת והבעלים בארץ אחרת
כשהחמץ נמצא במקום אחד והבעלים במקום אחר, ובמקום שהבעלים נמצאים הוא עדיין קודם התחלת שש שעות, והחמץ מונח במקום אשר לפי ערך שעות היום הוא אחר שש שעות או לפני וכדומה, י"א שהולכים לפי המקום שהחמץ מונח שם. [עונג יו"ט (סי' לו) וכה"ח (סי' תמג אות יז)]. ודעת רוב הפוסקים שהולכים לפי המקום בו בעלי החמץ נמצאים. [לבושי מרדכי (תנ' סי' מז) וארץ צבי (ח"א סי' פנ)]. ומ"מ לכתחלה יש לחוש לדעה ראשונה. ועל כן אם החמץ נמצא במקום שלפי ערך שעות היום, יגיע זמן ביעור חמץ קודם שיגיע זמנו במקום שנמצא בעל החמץ ישתדל למכור את החמץ קודם שיגיע זמן זה. [אג"מ (ח"ד סס"י צח) ומנחת יצחק (ח"ז סי' כה ד"ה ומ"מ למעשה)].

ח. שימוש במקומות שנמכרו במכירת י"ג
המוכר חמצו במכירת י"ג ומשכיר גם מקומות להפטר מבדיקה, רשאי להשתמש בהם רק בצורה יראית כמבואר לקמן לענין השתמשות בפסח במקומות שהושכרו לעכו"ם. ועל כן מקומות שצריכים להשתמש בהם עד זמן איסור חמץ, ישכירם במכירת י"ד, או עכ"פ יתנה שיהיה לו רשות להכנס שם עד פסח.

ט. מכירת חמץ שיש בו קדושת שביעית
מותר למכור לעכו"ם במכירת חמץ, חמץ שיש בו קדושת שביעית. [להורות נתן (ח"ב סי' כו). ועי' עוד בספר פירות שביעית (פכ"ב ס"ק קכג)]. ומ"מ עדיף לשורפו מאשר למוכרו לעכו"ם . [חשוקי חמד (פסחים עמ' שיט) ושיעורי שביעית (עמ' קטו). ועי' בספר מכירת חמץ כהלכתו (שטרן פ"ד הגה ח)].

חמץ הנמכר לנכרי בימי הפסח

א. להכנס בחדר הנמכר לעכו"ם בימי הפסח
אין להכנס לחדר המושכר לעכו"ם. אולם אם שכח משהו הנצרך לפסח מותר להכנס בו (אף בפסח). [הגרנ"ק זצ"ל (חוט שני ח"ב עמ' שיח). והגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פ"ו אות ח) נקט להקל במקום צורך גדול].

ב. שימוש בתרופות שנמכרו במכירת חמץ
אף על פי שנוהגים לכלול התרופות במכירת חמץ משום חשש תערובת חמץ. מ"מ לצורך חולה וכדומה מותר להשתמש בהם, כי בית הדין מתנה מראש עם הנכרי שירשה לישראל להשתמש בהם במידת הצורך. [כן נוהגים בתי דינים מהכשרים המהודרים במכירת חמץ]. ועיין בסמוך לענין לקיחת תרופות בפסח.

ג. מצא חמץ בביתו בימי הפסח
אם מצא חמץ בפסח חייב להוציאו מרשותו ולבערו. [שו"ע (סי' תמו סע' א) ומ"ב (שם)]. ואם מצאו בשבת או יו"ט שאסור ליטלו משום מוקצה, וכמו כן אסור לשורפו, עליו לכסותו בכלי, ובמוצאי שבת או מוצאי יו"ט יבערנו. [שו"ע (שם) ובמ"ב (שם)]. ובזמנינו שמוכרים החמץ לעכו"ם, אם מצא חמץ אפילו מהחמץ שלא פירט בשטר מכירה אינו חייב לשורפו, ויעשה מחיצה. [שבט הלוי (ח"ט סי' שח אות ב)]. ואם אינו יכול לעשות מחיצה ורוצה להוליכו למקום שהחמץ של הגוי נמצא שם יעשה כן על ידי עכו"ם, ואם אין עכו"ם יכול לסלקו בעצמו ויגלה דעתו במפורש (בפה מלא) שלא רוצה לזכות בו. [שבט הלוי (ח"ו סי' נג). ועי"ש איך שביאר דברי הריב"ש המובא בבה"ל (שם ד"ה ד"ה בביתו)].

דין החמץ במוצאי החג

א. לחזור לקנות החמץ מהגוי במוצאי החג
כיון שמכירת החמץ לעכו"ם צריכה להיות מכירה גמורה בלי הערמה, אחר הפסח כשיחזיר הנכרי החמץ לישראל צריך לקנותו באחד מדרכי הקנאה ולא לקבל ממנו החמץ בחזרה סתם. [בה"ל (סי' תמח סע' ג ד"ה מכירה גמורה), ועיי"ש אופן ההקנאה]. ומ"מ הרבה נוהגים להנות מהחמץ במוצאי החג אף על פי שעדיין הבית דין לא קנה החמץ בחזרה מהעכו"ם, כי העכו"ם אינו מקפיד בכך. ועוד שיש כותבים בשטר שהעכו"ם נותן רשות להשתמש. [עי' במנח"י (ח"ו סי' מה ד"ה הנה גם)].

ב. חמץ השייך לבני חו"ל (שאצלם הוא יו"ט שני)
במוצאי החג חוזרים וקונים החמץ בחזרה מעכו"ם, אף על פי שיש אנשים מחו"ל שאצלם עדיין יו"ט, מ"מ אין עליהם לחוש שיקנו החמץ בפסח, דכיון שאין רצונם לקנותו עכשיו כלל אינם קונים בעל כרחם (ולרווחא דמילתא יש ב"ד שמתנים עם העכו"ם שחמץ של בני חו"ל קנויים לו עד אחר יו"ט שני). [מנח"י (ח"ו סי' מה) כי למאן דלא ניחא ליה בודאי לא יוכל להקנות להם בע"כ דידהו, ולא קנו החמץ בהקנאה דידיה. ועי' מקראי קדש (ח"א סי' עו) ויו"ט שני כהלכתו (פ"ז הגה ה)].

ביעור חמץ

א. ביעור חמץ
נצטווינו בתורה לבער או לאבד החמץ מרשותנו. [שו"ע (סי' תמג) ומ"ב (ס"ק א)]. וניתן לאבדו על ידי שריפה, או על ידי שמפורר החמץ לפירורים דקים וזורה אותם לרוח, או זורקו לים או לנהר. ומ"מ המנהג לשורפו. [שו"ע ורמ"א (סי' תמה סע' א) ומ"ב (שם)].

ב. זמן ביעור חמץ
מהתורה חיוב ביעור חמץ אינו אלא מתחלת שעה שביעית [דהיינו חצות] של יום י"ד ניסן. אלא שחכמים חייבו לבער החמץ שעה זמנית קודם לכן והיינו בתחילת שעה ששית. [עי' בפסחים (יא:)]. וכיון שיש לבטל החמץ לאחר ביעורו, יש לשרוף את החמץ קודם שעה ששית ואחר כך יבטלנו קודם שיותחל שעה ששית. [מ"ב (סי' תלד ס"ק יב)].

ג. להשאיר כזית חמץ על מנת לקיים מצות ביעור
נכון שלא למכור לעכו"ם כל החמץ הנשאר ברשותו, על מנת לקיים מצות השבתה בשעה ששית בחמץ שלו. ולכל הפחות ישאיר כזית חמץ. [מ"ב (סי' תמה ס"ק י וסס"י תלו)]. [ובתי הדינים מההכשרים המהודרים מתנים עם עכו"ם במכירת החמץ, שיקנה החמץ רק בסוף השעה הששית, על מנת שיוכלו בעליהם לקיים מצות שריפה בחמץ שלהם].

ד. פירורים שאין בהם כזית
י"א שאין חובה לבער פירורים שאין בהם כזית, משום שממילא בטלים. [עי' בריא"ז הובא בשלט"ג (פסחים יד. בר"י"ף) ובמהרי"ם חלאוה (פסחים ו:). וכן פסק הפר"ח (סי' תמד ס"ק ד וסי' תמב ס"ק ז-ח). וכן מבואר במ"א (סי' תס ס"ק ב וסי' תמד ס"ק ו וס"ק יח)]. וי"א שחייב לבער פירורים פחות מכזית. [חיי"א (כלל קיט אות ו). וחזו"א (סי' קטז ס"ק יח)]. ולמעשה אם מצא פירורי לחם טוב לבערם (ואם הם קצת מטונפין אינם צריכים ביעור). אולם אם מצא פירורי בצק צריך להחמיר לבערם. [עי' במ"ב (סי' תמב ס"ק לג) לענין חובת ביעור שמצדד להחמיר דחייבים לבער פירורים (שאינם מטונפים כלל) אפי' הם פחות מכזית (אא"כ הם תוך כלי שבכה"ג ודאי מצטרפים אא"כ הם דבוקים אליו כדי לחזקו). ועיי"ש (סי' תס ס"ק ט) שזה בפירורי בצק שע"י כיבוד הבית יתקבצו יחד לכשיעור כזית, אבל פרורי לחם דכל פירור הוא בפנ"ע, מתבטלים מאליהם. אלא דעי' עוד שם (סי' תמד ס"ק טו) דמ"מ טוב לבער גם פירורי לחם].

אכילת קטניות

א. אכילת קטניות בפסח
מנהג אשכנז להחמיר שלא לאכול קטניות בפסח. [רמ"א (סי' תנג סע' א)]. ונאמרו ב' טעמים בחומרא זו: [א'] כי לפעמים התבואה מעורבת במיני קטניות ואי אפשר לברר יפה ויבא לידי חמוץ כשיאפם או יבשלם. [ב'] כמה פעמים טוחנים האורז ושאר מיני קטניות לקמח, ופעמים שאופין גם כן מהם לחם, ויש עמי הארץ שלא יבחינו בין קמח זה לקמח של מיני דגן ובין פת לפת של מיני דגן, ואתי לאקולי גם בפת וקמח של מיני דגן, לפיכך החמירו עליהם לאסור כל פת וכל תבשיל. ואפילו לבשל אורז וקטניות שלמות גם כן אסרו משום לא פלוג, ועוד דדילמא נמצא בהם גרעינין של מיני דגן. [מ"ב (ס"ק ו). ועי' בביאור הלכה (ד"ה וישׁ)].

ב. אכילת קטניות ערב פסח
י"א שאסור לאכול קטניות ערב פסח אחר חצות. [חק יעקב (סי' תעא ס"ק ב), מהרש"ם (ח"י"א סי' קפג ד"ה הנה) ושבט הלוי (ח"ג סי' לא)]. וי"א שמצד הדין מותר אלא שנהגו שלא לאכול, ועל כן בשעת הצורך אפשר להתיר. [הגריש"א זצ"ל (סידור פסח כהלכתו פט"ז הגה 42*)].

ג. להשהותם בבית
מותר להשהות מיני קטניות בבית בפסח. [רמ"א (שם סע' א)]. והיינו אפילו נפלו עליהן מים דבשאר תבואה כה"ג אסור להשהות בהא לא גזרינן דלא קבלו עלייהו רק לאסור אכילתן. והוא הדין שמותר ליהנות מהן. [מ"ב ס"ק יב].

ד. הנאה מקטניות
קטניות אינם אסורים בהנאה ועל כן מותר למכור ולקנות קטניות. וכן מותר להדליק שמן קטניות או להאכילם לבהמתו. [רמ"א (סי' תנג סע' א) ומ"ב (ס"ק י)].

ה. נפלו תוך התבשיל
אם נפלו תוך התבשיל אין אוסרים בדיעבד. [רמ"א (שם)]. ומ"מ אותם גרגרין שמוצאים צריך לזרקם אלא אם כן אינם ניכרים. [מ"ב (ס"ק ח)]. וכל זה כשיש על כל פנים רוב בהיתר שאם לא כן לא מקרי תערובת. [מ"ב (ס"ק ט)].

ו. בישל בכלים הבלועים בקטניות
כלים שנתבשלו בהם מיני קטניות אם הם בני יומם אסור לבשל בתוכם, ורק במקרה שכבר בישל בתוכם יש להתיר. [קובץ תשובות (ח"ג סי' פא אות ו)]. וכן בשעת הדחק כשמתארח אצל אנשים שלא יבינו ועלולים להפגע מכך, ניתן להקל באינו בן יומו. [הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש פנ"ט אות ד). ועי' עוד בכל זה בשמעתא עמיקתא גליון ש']

ז. כלי אינו בן יומו בלוע בקטניות
כלי שבושלו בו קטניות ואינו בן יומו י"א שמותר לבשל בו לכתחלה. [כה"ח (סי' תנג אות כז)]. ויש מחמירים. [הגרשז"א (הליכ"ש פ"ד הגה 102)]. ובשעת הדחק יש להקל. [הגריש"א זצ"ל (שם)].

ח. ספרדיה הנשואה לאשכנזי
אשה ספרדיה הנשואה לאשכנזי נוהגת כבעלה ואסורה בקטניות, ואם אין בעלה מקפיד אינה צריכה לנהוג איסור. [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פ"ד אות כ). ועי' בתשב"ץ (ח"ג סי' קעט) ובפנים מאירות (ח"ב סי' קה) ועי' בסמוך].

ט. אשכנזיה הנשואה לספרדי
אשכנזיה הנשואה לספרדי יכולה לנהוג בהיתר קטניות אם זהו רצון בעלה. [עי' בפנים מאירות (ח"ב סי' קה), באג"מ (או"ח סי' קנח) ובהליכ"ש (פ"ד אות כ) ועי' עוד בארחות רבינו (ח"ב עמ' פז) בשם החזו"א שדעתו שמ"מ א"א לכופה על כך]. וי"א שלא צריכה התרה. [אג"מ (שם) ועי' במנח"י (שם)].

י. טלטול קטניות בשבת ויו"ט (לנוהגים בהם איסור)
אף מי שנוהג איסור בקטניות, רשאי לטלטלם בפסח, ואין בהם משום מוקצה, מחמת שהן מותרות למי שאינו נוהג בהן איסור. [חזו"א (סי' מט ס"ק טו - טז). וכ"כ הששי"כ (פ"כ הגה קיב ואות לד)].

יא. לבשלם בחול המועד לצורך מי שנוהג בהם היתר
י"א שמי שנוהג איסור בקטניות לא יבשל אותם לצורך מי שנוהג בהם היתר משום חשש מראית העין. אבל אם עושה איזה היכר שאינו מבשל לעצמו מותר. [רב פעלים (ח"ג סי' ל) וכה"ח (סי' תנג אות יז)]. ויש מקילים בזה. [כן מוכח מהרע"א והחת"ס (הובאו בחת"ס או"ח סי' עט ד"ה זה) דלא חששו לזה]. וכן עיקר. [כן יוצא מהש"ך (יו"ד סי' פז ס"ק ז) דכל שניתן לתלות שהוא לצורך חולה אין חשש מרה"ע וכן הוא בנ"י כמבואר להלן שחולה רשאי לאכול קטניות בפסח. והכא עדיף מהא דהש"ך דהרי שכיחי מבני עדות המזרח האוכלים קטניות בפסח. ועי' בשמעתא עמיקתא גליון רס"א].

יב. לבשל ביו"ט קטניות לצורך מי שנוהג בהם היתר
י"א שמי שנוהג איסור בקטניות, אסור לו לבשלם ביו"ט לצורך אחרים הנוהגים בהם היתר או לצורך שבת החל במוצאי החג כיון דלא חזי ליה. [הלכות קטנות (ח"א סי' קיא) וכנה"ג (או"ח סי' סז)]. ויש סוברים שמותר לו לבשלם (ואם עשה עירוב תבשילין, רשאי לעשות כן לצורך שבת החל במוצאי החג). [רע"א (הובאו בחת"ס או"ח סי' עט ד"ה זה) ולוח אר"י (לגרימ"ט סוף חודש ניסן). והכה"ח (סי' תנג אות טו) כתב שבעת הצורך יש להקל. ועי' במנח"י (ח"ז סי' לג ד"ה ובכן) ובשש"כ (פ"ב הגה א)]. ועל המיקל בזה להיזהר ליחד כלים מיוחדים לצורך בישולם. [עי' במהר"ם שיק (סי' רמא). וכן פסקו הגר"ש ואזנר זצ"ל (מבית לוי ח"א עמ' מד) והגרנ"ק זצ"ל (חוט שני פסח פי"ב ס"ק יב)].

מה בכלל קטניות

פתיחה
כל דבר שהנאכל והנזרע אחד, הוא קטניות. [עי' ברמב"ם (כלאים פ"א ה"ח) ובחזו"א (שביעית סי' כז ס"ק ז סד"ה וא"כ)]. ומנהג אשכנז להחמיר שלא לאוכלו בפסח. [רמ"א (סי' תנג סע' א)]. והארכנו לעיל בטעם הדבר. ומבואר בפוסקים שיש כמה מינים שאינם בגדר קטניות אלא שהם גדלים כדרך חמשת מיני דגן וקטניות, או שעושין מהן תבשילים כעין קטניות וגם עליהם החמירו. [עי' ברמ"א (סי' תסד) ומ"ב (ס"ק ה)].

א. בוטנים
י"א שבוטנים אינן בכלל קטניות לענין זה. [אג"מ (ח"ג סי' סג), שרידי אש (ח"א סי' נ) ושו"ת חבלים בנעימים (ח"א סי' ז)]. וי"א שהמנהג (כגון בירושלים) לאסור. [שו"ת מלמד להועיל (או"ח סי' פח) וחלקת יעקב (סי' רז)]. ובמקום שאין מנהג ידוע אין להקל. [אג"מ (שם)].

ב. שמן בוטנים
שמן בוטנים מותר אם נברר הבוטנים היטב מחשש דגן, והשמן הופק לפני פסח. ובמקום שנהגו בו איסור אין להקל. [בעל הר צבי (מקראי קדש פסח ח"ב סי' ס) וחלקת יעקב (שם)].

ג. שמן כותנה
שמן כותנה י"א שאם נעשה בהכשר מותר. [בעל הר צבי (מקראי קדש פסח ח"ב סי' ס) ושכן שמע מהגר"ח סולוביצ'יק. וכן דעת בעל האג"מ (סידור פסח כהלכתו פט"ז הגה 26)]. וי"א שאין להשתמש בו לפסח. [מנח"י (ח"ה סי' קלח), קובץ תשובות (ח"ג סי' פא) והגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פ"ד אות יז)].

ד. תפוח אדמה
תפוח אדמה אינו בכלל קטניות. [הגרשז"א זצ"ל (פ"ד אות כח והגה 109) ואג"מ (ח"ג סי' סג) דלא כהנשמת אדם (פסח סי' כ)].

ה. קמח תפוח אדמה
יש מקומות שנהגו שלא לאכול קמח תפוח אדמה. אולם המנהג הפשוט להקל בזה. [דברי מלכיאל (ח"ב סס"י קיב), אג"מ (ח"ג סי' סג) ועוד].

ו. קפה
פולי קפה אינם בכלל קטניות. ויש שנוהגים להחמיר. [עי' בשע"ת (סי' תנג ס"ק א)].

ז. גרעינים שבתוך הפרי
האוכל פרי ובתוכו גרעינים (כגון אבטיח או דלעת) אין בבליעת הגרעין משום איסור קטניות. [הגרשז"א זצ"ל (פ"ד אות כז) והגרנ"ק זצ"ל (חוט שני עמ' קסא)].

ח. קטניות חיים ללא מגע במים
יש מתירים לאכול קטניות חיים שלא באו עליהם מים. [גר"ז (סי' תמד אות ה)]. ואף אם באו עליהם מים אם שמרו אותם מחמוץ וכגון שאפו מהם מצות י"א שמותר. [חיי"א (כלל קכז אות א) ודעת תורה (סי' תמד)]. ויש אוסרים בכל זה. [שואל ומשיב (ק' ח"א סי' קעה) וכה"ח (אות יח). ובמנח"י (סדור פסח כהלכתו פט"ו הגה 29) כתב שמנהג ירושלים כהמחמירים]. והכל לפי המנהג.

ט. יי"ש הנעשה מקטניות
י"א שיי"ש שמעורב טעם הבא מקטניות אסור. [נשמת אדם (הל' פסח סי' לב)]. וי"א שמותר. [באר יצחק (או"ח סי' יא)].

חמץ וקטניות לצורך חולים

א. חולה באכילת חמץ לצורך רפואתו
איסור חמץ הותר לצורך חולה שיש בו סכנה הצריך לכך. [מ"ב (סי' תסו סס"ק א) וכה"ח (אות ז)].

ב. חמץ שלא כדרך אכילה לחולה שאין בו סכנה
חולה שאבב ין בו סכנה אסור לו לאכול חמץ, מיהו אם צריך חמץ להתרפאות, כגון תרופה שיש בה חמץ ראוי לאכילה (ואין לה תחליף), רשאי לאוכלה שלא כדרך הנאתה [רמב"ם (יסה"ת פ"ה ה"ח), ש"ך (סי' קנה ס"ק יד) ומ"ב (סי' תסו סס"ק א)], ושלא כדרך הנאתה, היינו כגון שיערבב בה דבר מר. [רמב"ם (יסה"ת פ"ה ה"ח), חזו"א (או"ח סי' קטז סס"ק ז ד"ה שם הי"ב) ועוד]. או שיכרכנה בנייר וכדומה. [שו"ע (סי' תעה סע' ג) ובמשנה למלך (מא"א פי"ד ה"י-יא)]. וכן מועיל לעטוף בקפסולה נקיה המצויה בזמנינו בבתי מרקחות. [הבד"ץ העדה חרדית (מדריך הכשרות עמ' 77) לענין תרופות בפסח שיש בהם משום איסור חמץ. אלא דשו"מ דדעת הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פ"ה אות יח) להסתפק דאפשר דחשיב בליעה כדרכה ולא כברוך ע"י סיב כיון דנעשה מפני שע"י כן נוח יותר לבלוע].

ג. גדר חולה שאין בו סכנה שהותר לו אכילה שלא כדרכה
גדר חולה שאין בו סכנה להיתר אכילה שלא כדרכה, הוא כמו שמצינו בהלכות שבת (שו"ע סי' שכח סע' יז) והוא שנפל מחמת חוליו למשכב ואין בו סכנה, או שיש לו מיחוש שמצטער וחלה ממנו כל גופו אע"פ שהולך כבריא, בכלל חולה שאב"ס נינהו. [אור לציון (ח"ג פ"ח בהגה אות ב ד"ה ובגדר), ועי' מה שהסתפק במנח"ש (ק' סי' יז אות ג). ולמעשה מסתימת הפוסקים משמע כהאו"ל].

ד. קטן באכילת חמץ לצורך רפואתו
תינוק אפילו חולה קצת הזקוק לתרופה שהיא חמץ גמור, ניתן לתת לו על ידי עכו"ם שיאכילנו מחמץ שלו (של העכו"ם) מחוץ הבית של הישראל. [מ"ב (סי' שמג ס"ק ה)]. ואם אי אפשר למצוא נכרי על כל פעם ופעם, יש להקל שישאיר העכו"ם חמץ בביתו של ישראל כדי שיספיק לתינוק לכמה פעמים, ויאמר בפירוש שאינו רוצה לקנות את החמץ, ויצוה לקטן שיאכיל לתינוק, אבל הוא בעצמו אין לו להאכילו, וכל זה אם אין התינוק מסוכן לזה, דביש סכנה אין צריך לדקדק בכל זה. [מ"ב (סי' תנ סס"ק יח)].

ה. אכילת קטניות לצורך רפואה
כשיש צורך באכילת קטניות לצורך רפואה, כגון בעמילן קטניות וכדו', אף לבני אשכנז המחמירים על עצמם שלא לאכול קטניות בפסח, מ"מ לחולה שאין בו סכנה (אם אין תחליף) שרי אלא שבמקום שאפשר ללתותם לפני (כלומר לתת אותם במים בשעה שהם רותחים) צריך לתיתה. [מ"ב (סי' תנג ס"ק ז)]. ובתרופות בדרך כלל אי אפשר לעשות כן כי התרופה עלולה להתקלקל. [ובלא"ה אם הקטניות שבתרופה נפסלו מאכילת כלב ליכא איסור כלל כמ"ש בשבות יעקב (ח"ב סי' ה). ועי' בנשמת אברהם (ח"א סי' תסו עמ' רסה ד"ה ובזמנינו) שברוב נפסל].

ו. קטן באכילת קטניות לצורך רפואתו
קטניות מותרים לצורך קטנים שיש להם מיחושים (אפילו אינם חולים) ולא צריכים לתיתתה. [הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש פנ"ט אות ח - ט)]. ומותר לתת לו אף תוך פיו ואין בזה משום איסור ספיה לקטן. [שד"ח (חמץ ומצה סי' ו אות ו)].

ז. אופן הכנת קטניות לצורך חולה או לצורך קטן
כשמבשל קטניות לצורך חולה או לצורך קטן (עי' לעיל אופנים המותרים) צריך לייחד כלים מיוחדים לצורך הקטניות. [מהר"ם שיק (סי' רמא). וכן פסקו הגר"ש ואזנר זצ"ל (מבית לוי ח"א עמ' מד) והגרנ"ק זצ"ל (חוט שני פסח פי"ב ס"ק יב)]. ומ"מ יכול לבשלם על כירה שמבשל בה גם לפסח ויקפיד לנקותה לאחר השימוש ויזהר שלא יתיז מהתבשיל מקטניות על מאכלים אחרים [ומ"מ בדיעבד אם ניתז, אם יש רוב, התבשיל מותר כנ"ל]. [הגר"ש ואזנר זצ"ל (שם)].

ח. חשש חמץ וקטניות בתרופות
עי' מש"כ בזה לעיל לענין כשרות המוצרים לפסח.

תענית בכורות

א. חיוב
הבכורות מתענין בערב פסח, והטעם זכר לנס שניצלו ממכת בכורות. [שו"ע (סי' תע סע' א)]. ואף מי שאינו בכור אם יש לו בן בכור, האב מתענה בעד בנו עד שיגדל. [הרמ"א (שם)].

ב. חיוב הנשים
נשים פטורות מתענית זו. [רמ"א (שם). וכן הוא לעדות המזרח כמ"ש במחז"ב (שם ס"ק ב), הבן איש חי (פר' צו) והאור לציון (ח"ג פי"ב אות ב)].

ג. בכור הבא אחר נפלים
בכור הבא אחר נפלים חייב להתענות. [מ"ב (שם ס"ק ב)].

ד. יוצא דופן
י"א שבכור יוצא דופן (נולד על ידי ניתוח קיסרי) פטור מלהתענות. [כה"ח (שם אות ג)]. וי"א שחייב להתענות. [הגרשז"א זצ"ל (נשמת אברהם סי' שה ס"ק ה) ותשובות והנהגות (ח"ג סי' קיג)]. ועל כן ישתדל להשתתף בסיום מסכת כדי להיפטר מהתענית לכולי עלמא.

ה. קשה עליו התענית
אדם שהתענית קשה לו ואחר התענית אין יכול לאכול רק דברים קלים ובשיעור מועט מאד וקרוב הדבר שעל ידי זה לא יוכל לקיים אכילת מצה ומרור ושתיית ד' כוסות כתיקונם מוטב שלא להתענות כדי שיקיים מצות הלילה כתיקונם ומ"מ בזה טוב יותר שיאכל רק מיני תרגימא. [מ"ב (שם סס"ק ב).]. וישתדל להשתתף בסיום מסכת כדי להיפטר מהתענית. [מבית לוי (ח"א עמ' לט)].

ו. חיוב תענית למסיים מסכת
נוהגים כהיום להקל ולאכול בסעודת סיום מסכת, ואף שהבכורים עצמם לא למדו את המסכת מ"מ כיון שאצל המסיים הוא סעודת מצוה מצטרפים לסעודתו, והמנהג שמתקבצים להמסיים קודם שסיים ומסיים לפניהם המסכת ושומעים ומצטרפים עמו בסיומו ואחר כך עושין סעודה. [מ"ב (שם סס"ק ז). ועי' במנח"י (ח"ב סי' צג אות ד) שביאר הטעם שנהגו להקל בזה].

ז. סיום משניות
י"א שאין סומכים אלא על סיום מסכת גמרא ולא על סיום מסכת מהמשניות. ובשעת הדחק יש מקום להקל בזה. [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פ"ח הגה ט)].

ח. סיום מקרא הנלמד בעיון
מי שלמד כל החומש בעיון על פי פירושים של הקדמונים, וכן חבורה שלומדים מקרא בעיון והרב דורש לפניהם מדרשות חז"ל על הפסוקים, כשמסיימים, סעודתם סעודת מצוה ופוטרת מתענית בכורות. [אג"מ (ח"א סי' קנז)].

ט. לא מבין דברי המסיים
י"א שעל מנת להפטר על ידי הסיום צריך שיבין מה שלומדים בעת הסיום. [הגר"ח פלאג'י (סי' חיים לראש דף יד ע"ב) והבן איש חי (פר' צו אות כה)]. והמנהג להקל בזה.

י. לא משתתף בסיום רק בסעודה
אם לא משתתף בסיום מסכת אלא רק אוכל ושותה עמהם בדיעבד נפטר מהצום. [בעל הקהלות יעקב (הובא בתשובות והנהגות ח"א סי' ש וח"ג סי' קיד). ועי' במנחת יצחק (ח"ט סס' מה) אם לא היה בשעת הסיום אם מסיי"ע לעשות הסעודה סגי. ועי' בביאור הלכה (סי' תקנא)].

יא. אכילת שיעור כזית בסעודת הסיום
לכתחלה יש לאכול שיעור כזית מזונות או עכ"פ תמרים, ולא יסמוך על שתיית יי"ש וכיוצא. ואף על פי שהמנהג להקל אף בזה מ"מ יש להקפיד בדבר. [עי' במנח"י (ח"ט סס' מה) ובתשובות והנהגות (ח"ג סי' קיד) . וכן נקט האור לציון (שם אות א)].

יב. אכל משאריות הסיום בביתו
אם שלחו לו מהסעודת מצוה לביתו אינו נפטר מהתענית. [עי' ברמ"א (סי' תקסח סע' ב) ובא"ר (סי' תקנא ס"ק כה)].

יג. עשה סיום יום לפני, ועושה הסעודה ערב פסח
י"א שאפשר לעשות סיום אפילו למחרת היום שסיים ואפשר דאף תוך שבוע מהסיום מקרי סעודת סיום. [חזו"א (חוט שני ח"ד עמ' שסח) ע"פ החו"י (סי' ע)].

יד. סיום של קטן
קטן המסיים מסכת פוטר את עצמו ואת אביו מן התענית, וכן אחרים המשתתפים בסיומו פטורים. וכמו כן אם משתתף הקטן בסיום ומבין את הסיום נראה דנפטר על ידי זה מן התענית. [בצל החכמה (ח"ד סי' ק) ומבית לוי (ח"א עמ' מ). ועי' מש"כ בשמעתא עמיקתא גליון קל"ו].

קביעות סעודה ערב פסח

א. אכילת פת
אסור לאכול פת (כגון מצה עשירה) משעה עשירית ולמעלה, כדי שיאכל מצה לתיאבון, אבל אוכל מעט פירות או ירקות (והוא הדין בשר, דגים וביצים), אבל לא ימלא כריסו מהם. ויין מעט לא ישתה, משום דמיסעד סעיד, אבל אם רצה לשתות יין הרבה, שותה, מפני שכשהוא שותה הרבה גורר תאות המאכל. [שו"ע (סי' תעא סע' א) ומ"ב (ס"ק א-ג)]. ואם הוא איסטניס שאפילו אוכל מעט מזיק באכילתו הכל אסור. [רמ"א (שם)].

ב. אכילת מצה
מצה הראויה לצאת בה ידי חובה בלילה, אסורה באכילה כל יום ארבעה עשר כדי שיהיה היכר לאכילתה בערב. [רמ"א (שם סע' ב) ומ"ב (ס"ק יא-יב). ועיי"ש במ"ב שמצה נפוחה או כפולה אף שמחמירין בה לחשבה כחמץ כמבואר בסימן תס"א מכל מקום אסור לאכילה מעמוד השחר ואילך דבכלל מצה היא מעיקר הדין]. ויש נוהגים שלא לאכול מצה מר"ח. [מ"ב (ס"ק יב)]. וי"א שהאיסור בערב פסח אינו אלא מעמוד השחר. [מ"ב (ס"ק יב)]. ויש סוברים שהאיסור הוא מהלילה. [רב פעלים (או"ח ח"ג סי' כז). ועי' באג"מ (או"ח ח"א סי' קנה ד"ה ויש גם)]. וראוי להחמיר מליל י"ד. [אג"מ (ח"א ססי' קנה) והגריש"א זצ"ל (הגדה של פסח פסקי הגרי"ש עמ' 18)].

ג. מצה עשירה
לדעת השו"ע (שם סע' ב) מותר לאכול מצה עשירה עד השעה עשירית (שאז אסורה משום איסור קביעות סעודה), אולם לדעת הרמ"א (סי' תמד סע' א) מותרת באכילה עד שעת איסור אכילת חמץ. [אלא דעיי"ש בשער"ת (אות א') בשם הנוב"י (סי' כא) שחולק על הרמ"א שעד חצות מותר. ועיי"ש שאף המורה להקל כל היום (בער"פ) במקום צורך קצת. והביאו גם הכה"ח (סי' תמד אות יד). ועי' עוד בכה"ח (שם אות טו וסי' תסב אות מא) שכתי' שיש מבני ספרד שנוהגים להחמיר שלא לאכול מצה עשירה כמנהג בני אשכנז].

ד. אכילת פת
אסור לאכול פת (כגון מצה עשירה) משעה עשירית ולמעלה, כדי שיאכל מצה לתיאבון, אבל אוכל מעט פירות או ירקות (והוא הדין בשר, דגים וביצים), אבל לא ימלא כריסו מהם. ויין מעט לא ישתה, משום דמיסעד סעיד, אבל אם רצה לשתות יין הרבה, שותה, מפני שכשהוא שותה הרבה גורר תאות המאכל. [שו"ע (סי' תעא סע' א) ומ"ב (ס"ק א-ג)]. ואם הוא איסטניס שאפילו אוכל מעט מזיק באכילתו הכל אסור. [רמ"א (שם)].

ה. קטן באכילת מצה ערב פסח
קטן או קטנה שאינן יודעים מה שמספרים בלילה מיציאת מצרים, מותר להאכילם מצה בערב פסח. אבל בלאו הכי אסור. [רמ"א (שם)].

ו. חולה הצריך לאכול מצה ערב פסח
חולה הזקוק לאכול פת רשאי לאכול מצה בערב פסח (הדבר מצוי בבתי חולים בערב החג). [דברי יציב (או"ח סי' קפח)].

מלאכה ערב פסח

א. אחר חצות
אסור לעשות מלאכה ערב פסח אחר חצות [שו"ע (סי' תסח סע' א) ומ"ב (שם)], ויש מקומות שנהגו לאסור אף לפני חצות (והמנהג הפשוט הוא לאסור אחר חצות ומ"מ כל אחד ינהג כפי מנהג מקומו). [שו"ע (סע' ג) ומ"ב (ס"ק יב). ועי' באור לציון (ח"ג פי"ג אות א בהגה)]. וע"י נכרי מותר אף אחר חצות. [שו"ע (שם סע' א)].

ב. עושה בחנם
איסור מלאכה הינו כשעושה מלאכה להשתכר, אבל כשעושה בחנם מותר. [שו"ע (סי' תסח סע' א)]. וכל זה בעושה מלאכה בעלמא, אבל אם עושה מלאכה גמורה כגון לתפור בגדים, תספורת וכדומה, אסור אפילו בחנם ואף כשעושה לצורך יו"ט. [רמ"א (שם). ועי' במ"ב (ס"ק ז) ובשעה"צ (אות ז) דגדר האיסור הוא כאיסור מלאכה בחוה"מ ואפילו קילא ממנה].

ג. כיבוס
אסור לכבס בגדים לאחר חצות. אבל מותר לתת לכובסת עכו"ם אחר חצות אף בשכר. [מ"ב (שם ס"ק ז)]. ומ"מ מותר להפעיל מכונת כביסה קודם חצות אף שתסתיים פעולתה לאחר מכן. [כן נראה פשוט. ודעת הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג פי"א אות ה) שמותר להעמיד שעון מערב החג שיפעיל את מכונה הכביסה בחוה"מ כי אין כאן מעשה מלאכה. ואם ק"ו בנ"ד דשרי]. וי"א שבזמנינו שמכבסים על ידי מכונת כביסה בשעת הדחק גדול אפשר שיש מקום להתיר לכבס אף אחר חצות. [בעל השש"כ (כן מסר בשמו הגר"י פוקס שליט"א)].

ד. כיבוס בגדי קטנים
אם לא הספיק או שכח לכבס בגדים של קטנים לצורך יום טוב או חולו של מועד, מותר לכבסם אפילו אחר חצות. [דהרי גם בחוה"מ שרי בכה"ג. ודעת האג"מ (תשובה בספר חוה"מ אנגלית אות יא) שאם בגד של קטן לא מתאים לו (כי השני נאה יותר) מותר לו לכבס מה שמתאים לו. ואע"פ שהגריש"א זצ"ל (אשרי האיש פי"א אות ג) חולק על האג"מ. לענין ערב פסח דקילא טפי יש להקל].

ה. צחצוח נעליים
אם לא צחצח הנעליים לפני חצות בדיעבד מותר לצחצחם אף אחר חצות. [עי' בבאר משה (ח"ז סי' פח) דאף בחוה"מ שרי. ועי' עוד בדברי בעל האג"מ (הל' חוה"מ בתשובות) ובתשובות והנהגות (ח"א סי' שא). ולענין ערב פסח יש להקל]. ובצחצוח על ידי נוזל המצוי בזמנינו ניתן להקל אף לכתחלה אחרי חצות. [ונראה דלכו"ע יש להקל אף בחוה"מ, עיין במקורות דלעיל ובזה לא שייך טעם האוסרים].

ו. גיהוץ
אם לא הספיק לגהץ לפני חצות מותר לגהץ בגדים לצורך המועד אף לאחר חצות. [חזו"א (ארחות רבנו ח"ב) ואור לציון (שם)].

ז. תפירת קרע או כפתור
כלי ישן שנתקלקל קצת או בגדיו שנקרעו קצת רשאי לתקן ולתופרם לצורך יום טוב אפילו מעשה אומן מותר בזה. וכן הדין לתפור כפתור וכדומה. [רמ"א (סע' ב) ומ"ב (ס"ק ז)].

ח. תספורת
אסור להסתפר אחר חצות היום אפילו על ידי ישראל אחר בחנם. ובדיעבד רשאי להסתפר על ידי נכרי. [מ"ב (סי' תסח ס"ק ה)]. ועי' עוד לקמן אות י"ג.

ט. גילוח הזקן
יש מי שאומר שמותר לגלח הזקן אחר חצות. [אור לציון (שם)].

י. לספר קטן
קטן ששערו ארוך, אם לא גלחו לפני חצות מותר לגלחו לאחר חצות. [דומיא דחוה"מ דשרי כמבואר בשו"ע (סי' תקלא סע' ו). וכן א"ל הגרש"ז אולמן שליט"א].

יא. הסרת שער הגוף
נשים רשאיות להעביר שער הגבות ושאר הגוף לצורך יפוי, אפילו אחר חצות (אולם שער ראשה אסור בכל אופן. ועיי בסמוך). [עי' בשו"ע (סי' תקמו סע' ה), בפמ"ג (א"א ס"ק ט) ובשש"כ (פס"ו הגה קט) לענין חוה"מ, וה"ה בערב פסח כמבואר לעיל].

יב. לגלח שער ראשה מפני צניעות וכדומה
אשה נשואה רשאית לגלח שער ראשה אף אחר חצות במקום שעושה כן לצורך צניעות, ועל כן כל שהשיער יוצא מחוץ למטפחת או מחוץ לפאה שלה, ואי אפשר לכסותו, יכולה לגלחו. [שש"כ (פס"ו אות כט) לענין חוה"מ וה"ה בערב פסח כמבואר לעיל]. וכמו כן רשאית לגלח שערותיה במקום שעושה כן משום חציצה בטבילה. [שם (הגה קכה)].

יג. סידור ומירוק פאה נכרית
מותר לסרק ולסדר פיאה נכרית לאחר חצות. ובשעת הצורך מותר גם לעצב אותה על ידי מעשה אומן. [דהרי תכשיטי נשים מותרים אף בחוה"מ כמבואר בשו"ע (סי' תקמו סע' ה). וכן פסק הבאר משה (ח"ז סי' ה והל' חוה"מ אנגלית תשובה לא) לענין פאה נכרית. אלא דדעת בעל האג"מ (שם תשובה יד) לאסור בחוה"מ דזה בכלל גזרת גילוח. ועכ"פ בערב פסח, בשעת הצורך יש מקום להקל]. אלא שעל ידי אשה אחרת מותר רק בחנם. [כנ"ל באות ב'].

יד. נטילת צפורניים
לכתחלה יש ליטול הצפורנים קודם חצות ואם שכח ליטול אותן קודם חצות יש להקל אפילו על ידי עצמו או על ידי אחר בחנם. [מ"ב (סי' תסח ס"ק ה)].

טו. דבר האבד (ושאר מלאכות המותרות בחולו של מועד)
כל מה שמותר לעשות בחולו של מועד כגון דבר האבד או שעושה מעשה הדיוט ולא מעשה אומן ויש בו צורך המועד וכיוצ"ב משאר דברים המותרים בחולו של מועד כל שכן שמותרים בערב פסח אחר חצות, וכן כל אותן שהתירו לספר ולכבס בחולו של מועד כגון הבא ממדינת הים והיוצא מבית האסורין [עי' בסי' תקל"א ותקל"ד] מותרין גם כן בערב פסח אחר חצות. [מ"ב (שם ס"ק ז)].

ביעור ווידוי מעשרות

א. ביעור מעשרות בערב יום טוב (בשנה הרביעית ושביעית)
בערב יום טוב ראשון או עכ"פ ערב יו"ט אחרון של פסח בשנה הרביעית לשמיטה וכן בשנה השביעית, חייב כל אדם לבער מביתו את כל המעשרות של השנים הקודמות. [חזו"א (דמאי סי' ב ס"ק ז)]. ואם פסח שחל במוצ"ש צריך לבער הכל מער"ש.

ב. חיוב הנשים
אף נשים חייבות בביעור המעשרות. [חזו"א (שם ד"ה נראה דאינו)].

ג. איך מבערים
מקיימים הביעור על ידי שמפרישים את המתנות שטרם ניתנו. מוסרים מעשר עני לעניים (אם הוא ודאי, אבל אם הוא ספק רשאי לעכב אותם לעצמו), מחללים על פרוטה את המעשר שני והרבעי, ומבערים את הפרוטה שחיללו עליה קדושת מעשר שני, וזאת על ידי קלקול צורת המטבע בהכאה בפטיש וכדומה או על ידי השלכתו לים. [חזו"א (שם)].

עבר ולא ביער
עבר ולא ביער אין הפירות נאסרים, אבל יש לזרז לבער מיד כי כל רגע עובר עליו. [חזו"א (שם ד"ה ונראה שאם) ומנח"ש (ק' סי' סה בהגה)].

להשתדל להתחייב בביעור מעשרות
אינו חייב להשתדל אחר פירות בערב יו"ט לקיים מצות ביעור. [חזו"א (שם ד"ה נראה דאינו)].

וידוי מעשר (בשביעי של פסח)

יש אומרים שאף בזמן הזה שאין המקדש קיים יש מצות עשה להתודות לפני ה׳ אחר שמוציאין כל המתנות שבזרע הארץ וזהו הנקרא וידוי מעשר. וזמן הוידוי הוא ביו״ט האחרון של פסח של שנה הרביעית והשביעית (מהשמיטה). [רמב״ם (מעשר שני פי״א ה״א - י״ד)]. ויש אומרים שמצוה זו נוהגת רק בזמן שבית המקדש קיים. [ראב״ד (שם ה״ד) וחניך (מצוה תרז)]. וכן עיקר. [חזו״א (שם סס״ק ו)]. ומכל מקום יש נוהגים לקרוא פרשת הוידוי בחומש דברים (פכ״ב פס׳ יב-טו). [ע״פ האדר״ת (קונטרס אחרית השנים פ״ה)].

ליל הסדר

דיני הסיבה

מצות הסיבה

תיקנו חז״ל לקיים מצוות ליל הסדר בהסיבה ״דרך חירות״. [עי׳ בפסחים (צט:) ורמב״ם (חו״מ פ״ז ה״ז)]. וביארנו לקמן כל אחד במקומה.

הסיבה, כיצד

ראשו מוטה לצד שמאל על המטה או על הספסל וכרים תחת ראשו אצל השולחן. [מ״ב (סי׳ תעב ס״ק ז)]. וי״א שאין להשען על האויר אלא דוקא על כרים וכסתות, או על השולחן או על כסא אחר. [הגרי״א זצ״ל (סדור פסח כהלכתו פ״ב אות י) והאור לציון (ח״ג אות א)]. ויש להטות עצמו ארבעים וחמש מעלות. [אור לציון (שם)]. ומי שמיסב בצורה לא נוחה י״א שלא יצא (ובאופן זה עדיף שלא יסב). [הגרחפ״ש זצ״ל (חקת הפסח עמ׳ נב)].

לאיזה צד מסיבים

לא יטה על גבו ולא על פניו שאין זה דרך חירות. [שו״ע (סי׳ תעב סע׳ ג) ומ״ב (ס״ק ט)]. ולא על ימינו דלא שמה הסיבה, אלא על שמאלו, כיון שצריך לאכול בימינו, ועוד שמא יקדים קנה לוושט, דכשהוא מטה ראשו כלפי ימין נפתח הכובע שע״פ הקנה מאליו ויכנס שם המאכל ויבא לידי סכנה. [מ״ב (ס״ק י)].

איטר יד

גם איטר יד מיסב לצד שמאל. [רמ״א (סי׳ תעב סע׳ ג) משום חשש שלא יקדים קנה לוושט]. ואם היסב על צד ימין יצא דימין שלו הרי הוא כשמאל כל אדם. [מ״ב (ס״ק יא)].

נשים בהסיבה

מנהג נשות אשכנז שלא להסב. [רמ״א (סע׳ ד)]. וי״א שנשות ספרד נהגו להסב. [כה״ח (אות כח)].

שתה בלא הסיבה

מצות ד׳ כוסות יש לקיימם בהסיבה. ואם שתה בלא הסיבה לדעת השו״ע (סי׳ תעב סע׳ ז) לא יצא, וצריך לחזור ולשתות בהסיבה. אולם לדעת הרמ״א (שם) בכוס שלישי ורביעי אינו חוזר לשתות בהסיבה משום שלאחר כוסות אלו שתיית רשות אסורה וכיון שיש סוברים שבזמן הזה א״צ להסב, אם יחזור וישתה הרי זו שתיית רשות שאסורה. [שם ומ״ב (ס״ק כ)]. אמנם אם שתה כוס ראשון או שני ללא הסיבה צריך לחזור ולשתות. [שם]. אלא שבזמן הזה שלא נוהגים לשתות בין כוס ראשון לשני אין לחזור לשתות אף בכוס ראשון. [מ״ב (ס״ק כא)]. ונכון שקודם שמברך על כוס ראשון יהיה בדעתו לחזור ולשתות ואז אפי׳ יטעה יוכל לשתות כוס אחר בהסיבה ובלי ברכה ולא יהא נראה כמוסיף. [מ״ב (שם)].

לבישת קיטל בליל הסדר

יש נוהגים ללבוש קיטל בליל הסדר. ומ״מ י״א שאבל תוך י״ב חודש אינו לובש קיטל בליל הסדר. והלובש אין מוחין בידו. [מ״ב (שם ס״ק יג). ובשעה״צ (אות טז) הביא דהט״ז וח״י ס״ל דיכול ללובשו]. וי״א שהמנהג ללובשו. [הגרשז״א (הליכ״ש פ״ט הגה 136)].

ארבע כוסות

שתייתם על סדר הגדה

ארבע כוסות צריכים לשתותם על סדר ההגדה. ואם שתה הכוסות זה אחר זה ברציפות, לא יצא ידי חובתו. וצריך לחזור ולשתות עוד ג׳ כוסות. [שו״ע (סי׳ תעב סע׳ ח) ומ״ב (שם ס״ק כד וכו)].

להצטער או להכנס בחולי לקיים מצוה זו

מצטער חייב בד׳ כוסות, אבל אם יפול למשכב מחמת זה פטור, משום שאין זה דרך חירות. [מ״ב (שם ס״ק לה) ושער הציון (שם)].

חולה בשתיית ד׳ כוסות

חולה אינו חייב לשתות ד׳ כוסות של יין אם הדבר מזיקו. [ערוה״ש (שם אות יד)].

חיוב המצטער בשתיית יין

מי שאינו שותה יין מפני שמזיקו או שונאו צריך לדחוק עצמו לשתות לקיים מצות ד׳ כוסות. [שו״ע (סי׳ תעב סע׳ י)].

המתארח אצל הנוהג לברך על כל כוס וכוס

המתארח בליל פסח אצל מי שנוהג לברך על כל כוס וכוס מד׳ כוסות, ואולם השומע שיצא מדין שומע כעונה אינו מברך אלא על כוס ראשון וכוס שלישי, אע״פ שהמשמיע לא כוון לפטור כוסות אלו מ״מ כיון שדעת השומע לפטרם אינו צריך לחזור ולברך. [עי׳ בפרי תואר (יו״ד סי׳ יט ס״ק ז). ועי׳ בזה בשמעתא עמיקתא גליון ו׳].

מיץ ענבים

י״א שלכתחלה לצורך ד׳ כוסות יש לשתות דוקא יין, ולא מיץ ענבים כי אין בשתייתו משום דרך חירות. [הגרי״א זצ״ל (שבות יצחק פסח פ״י אות ב). ואור לציון (ח״ג פ״ט אות ד) וכתב שמ״מ לנשים לכתחלה יש להקל לשתות מיץ ענבים]. וי״א שמיץ ענבים דינו כיין. [הגרשז״א זצ״ל (הליכ״ש פ״ט אות יא) והגרנ״ק זצ״ל (חוט שני פי״ז ס״ק י), ועי״י״ש שדעתו שמ״מ לכתחלה יוסיפו יין ובמיץ ענבים טבעי דיו בהוספת קצת יין. ועי׳ בהגה דבסמוך]. וכן יש מגדולי ישראל שנהגו להקל בזה. [כן אמר הגרח״ק זצ״ל (הל׳ חג בחג הגה 24*) שכן נהג החזו״א. והגריי״ק זצ״ל (ארחות רבנו ח״ב עמ׳ ס) נהג למזוג הכוס מחצה יין ומחצה מיץ ענבים. ועי׳ בתשובות והנהגות (ח״ב סי׳ רמג)].

חמר מדינה (מי שקשה לו לשתות יין)

מי שאינו שותה יין מפני שמזיקו, או שונאו יכול ליקח לד׳ כוסות, יין צמוקים או חמר מדינה. [מ״ב (סי׳ תעב ס״ק לז)]. וחמר מדינה הינו משקה שרגילים לשתות באותו המקום כמשקה חשוב, כגון מיץ (מיץ טבעי ולא מים עם תמצית סוכר). [מ״ב (סי׳ רעג ס״ק כה) ושש״כ (פנ״ג אות ט). ויש מחמירים במשקים שאינן משכרים אם לא בשעת הדחק]. ומ״מ לצורך הקידוש בפרט אם יו״ט חל בשבת יש להשתדל לשתות דוקא יין (או מיץ ענבים). [שו״ע (סי׳ רעב סע׳ ט) ומ״ב (ס״ק כז)].

קערת ליל הסדר

מביאין לפני בעל הבית קערה שיש בה שלש מצות, מרור, חרוסת, כרפס או ירק אחר ושני תבשילין, אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה, ונהגו בבשר וביצה. [שו״ע (סי׳ תעג סע׳ ד)]. וי״א שיש להניח בקערה גם חומץ או מי מלח. [רמ״א (שם)]. ומנהג העולם להניח (החומץ או מי מלח) מחוץ לקערה. [סידור יעב״ץ (הכנת הסדר ח״א סי׳ קל). וכן הביא הכה״ח (אות נח) ע״פ האריז״ל]. והביצה הניתנת בקערה לדעת השו״ע (סי׳ תעג סע׳ ד) היא מבושלת. ולדעת הרמ״א (שם) צלויה. (ואם לא הכינה מבעוד יום יכול לבשלה או לצלותה ביו״ט אלא שאם רצונו להשאירה לצורך יו״ט שני או לחול המועד אסור. [מ״ב (ס״ק לב)]).

סידור הקערה

[א׳] **דעת הרמ״א** (סי׳ תעג סע׳ ד): הכרפס יהא למעלה מן הכל והחומץ סמוך לו יותר מן המצה, והמצות מן המרור והחרוסת, והם יהיו יותר קרובים אליו מן הבשר והביצה. [ב׳] **דעת האריז״ל** (הובא בבאר היטב סי׳ תע״ג ס״ק ח׳ וציין לדבריו המ״ב ס״ק כ״ו): יש לקחת שלש מצות שמורות ויניח אותם מתחת לקערה. ואחר כך יקח המרור, הכרפס והחרוסת וב׳ מיני תבשילין (זרוע של טלה צלויה וביצה מבושלת) וישים אותם על הקערה. [ג׳] **דעת הגר״א** (מעשה רב הל׳ פסח אות קצא): לוקח ב׳ מצות (ולא שלש) ומרור וחרוסת וזרוע וביצה. כזה:

(המצות מתחת)

קדש

הדחת הכוס

יש להדיח את הכוס הראשון לפני מזיגתו. [מ״ב (סי׳ תעג ס״ק סח וסי׳ תעט ס״ק א)].

מזיגת כוס ראשון

מוזגים כוס ראשון ואומרים עליו קידוש היום. [רמ״א (סי׳ תעג סע׳ א)]. ובעל הבית לא ימזוג בעצמו, רק אחר ימזוג לו דרך חירות. [רמ״א (שם)]. וזה אם אפשר לו. [מ״ב (ס״ק ט). ועי׳ בערוה״ש (שם) שלא נהגו לעשות כן דמחזי כרמות רוחא].

ברכת שהחיינו

לאחר גמר ברכת קידוש היום קודם ששותה מהכוס מברך שהחיינו. [שו״ע (סי׳ תעג סע׳ א)]. ויש לכוון לפטור את כל מצוות הלילה. [כה״ח (אות ו)].

שכח לברך שהחיינו

אם שכח לברך בשעת הקידוש מברך כשנזכר. ואף אם נזכר בימות הרגל מברך כשנזכר. [מ״ב (ס״ק א) וכה״ח (אות ט). ועיי״ש שאם נזכר בליל יו״ט שני של גלויות, יצא יד״ח בברכת שהחיינו שבקידוש].

נשים בעניית אמן על ברכה זו

אף על פי שנשים נוהגות לברך שהחיינו בהדלקת נרות יו״ט מ״מ יכולות לענות אמן על ברכת שהחיינו של המקדש ואין בזה משום הפסק. [אג״מ (או״ח ח״ד סי׳ קא) ושבט הלוי (ח״ג סי׳ סט)]. וי״א שאף הנוהגות שלא לענות אמן, על ברכת שהחיינו בשאר ימים טובים, בליל הסדר צריכה לענות. [מנח״ש (דפוס ישן ח״ב סי׳ ס אות כד), הגרי״א זצ״ל (שבות יצחק פסח פ״ז אות ג) ושבט הלוי (שם)].

חיוב הסיבה

כוס של קידוש יש לשתותו בהסיבה כי הוא הראשון מהד׳ כוסות. [שו״ע (סי׳ תעג סע׳ ב)]. ואם לא שתה כוס זה בהסיבה לדעת השו״ע (סי׳ תעב סע׳ ז) צריך לחזור ולשתותו בהסיבה. אולם הכרעת המ״ב (ס״ק כא) שא״צ לחזור ולשתותו, עיי״ש הטעם. [ועי׳ לעיל מש״כ בדיני הסיבה].

שתיית רשות לאחר כוס ראשון

אם ירצה (לאחר כוס ראשון) לשתות כמה כוסות, הרשות בידו, ומ״מ ראוי ליזהר שלא לשתות בין ראשון לשני, אם לא לצורך גדול, כדי שלא ישתכר וימנע מלעשות הסדר וקריאת ההגדה. [שו״ע (סי׳ תעג סע׳ ג)]. ונוהגים ליזהר. [מ״ב (ס״ק יד) וכה״ח (אות לח)]. וכ״ז לענין משקים המשכרים אבל שאר משקים מותר לשתות אף לכתחלה. [מ״ב (ס״ק טו) וכה״ח (אות לח)].

ברכה אחרונה אחר כוס ראשון

אפילו אם שתה שיעור אין מברך ברכה אחרונה על כוס ראשון דסומך על מה שיברך ברכת המזון לבסוף ועוד דהרי יברך ברכה אחרונה לסוף ד׳ כוסות. [שו״ע (שם סע׳ ב) ומ״ב (ס״ק יא). ואע״פ שעובר בדרך כלל זמן של שיעור עיכול כתב הגר״ז (אות י) דכל זמן שהאצטומכא פתוחה לאכול אינו מתעכל].

ורחץ

נוטלים ידים קודם שטובלים את הכרפס בחומץ או במי מלח, כדין דבר שטיבולו במשקה ולא מברכים על נטילה זו. [שו״ע (סי׳ תעג סע׳ ו) ומ״ב (ס״ק כ וכא)]. וי״א שאף הנוהגים להקל כל השנה שלא ליטול ידים לדבר שטיבולו במשקה, בליל הסדר יטלו ידיהם כדי שישאלו התינוקות על השינוי. [שעה״צ (אות סט)].

טעה ובירך על נטילה זו

שכח ובירך בנטילה זו י״א שלא יעשה היסח הדעת ועולה לו נטילה זו בשביל נטילה השניה של הסעודה (ואין בסיפור ההגדה משום הפסק). [חיים לראש (מד. אות ב) הובא בכה״ח (סי׳ תעג אות קז)]. וי״א שיש ליטול פעם שניה בלא ברכה. [יפה לב (ח״ה אות ה)]. וי״א שבכל אופן צריך ליטול ולברך פעם שניה. [ויגד משה (דף כט אות א) הובא בכה״ח (שם)]. וכן עיקר. [כה״ח (שם)].

כרפס

כרפס הוא מין ירק שקורין אותו כרפס, ובחרו לכתחלה במין זה שהוא נוטריקון ס׳ פרך כלומר ס׳ רבוא עבדו עבודת פרך. [מ״ב (שם ס״ק יט)]. ואם אין לו ירק זה יכול לקחת ירק אחר מאיזה מין שהוא, אך לכתחלה טוב שיקח מאותו המין שמברכין עליו אותה ברכה שמברכין על המרור כדי שיפטור בזה מרור שאוכל בתוך הסעודה, אבל לא יקח לזה אחד מחמשת מיני מרור כי אחר שמילא כריסו ממרור איך יברך אחר כך על אכילת מרור. [שו״ע (סי׳ תעג סע׳ ד) ומ״ב (שם ס״ק כ)]. ורבים נוהגים לאכול תפוח אדמה.

טיבול הכרפס

יקח מהכרפס פחות מכזית ומטבלו בחומץ ומברך בורא פרי האדמה ואוכל, ואינו מברך אחריו ברכה אחרונה (אף אם עבר ואכל כשיעור). [שו״ע (סי׳ תעג סע׳ ו) ומ״ב (שם). ועי׳ במ״ב (ס״ק כא) שאם יו״ט חל בשבת יש להכין המי מלח לפני שבת, ואם לא עשה כן ואין לו חומץ לטבול בו יכין רק מעט מי מלח, עי׳ בכה״ח (אות ט)]. ויכוון לפטור בברכת בורא פרי האדמה גם המרור שיאכל אחר כך. [מ״ב (ס״ק נח)]. ומ״מ אף אם לא כוון אינו מברך עליו. [כה״ח (אות יג)].

הסיבה באכילת הכרפס

י״א שכרפס צריך הסיבה, וי״א שא״צ הסיבה, וכל א׳ ינהג כמנהגו. [עי׳ בכה״ח (סי׳ תעג אות קיד)].

יחץ

יקח המצה האמצעית ויבצענה לשתים, ויתן חציה לאחד מהמסובין לשומרה לאפיקומן (וטוב שאותו חלק יהיה יותר גדול) ונותנין אותה תחת המפה, וחציה השני ישים בין שתי השלימות ויגביה הקערה שיש בה המצות ויאמר: הא לחמא עניא, עד מה נשתנה. [שו״ע (שם) ומ״ב (ס״ק נח)].

מגיד

מצות עשה מהתורה לספר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל ט״ו בניסן שנא׳ זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים, וכל המאריך לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח. [רמב״ם (מצוה קנז, והל׳ חו״מ פ״ז ה״א-ב). ועי׳ בפמ״ג (סי׳ תפה מ״ז סס״ק א) ובחסד לאברהם (תאומים סי׳ נד) והארכנו בזה בס״ד בשמעתא עמיקתא גליון ט׳].

סיפור יציאת מצרים לפני חצות

מצוה זו נוהגת מתחלת הלילה (אפילו כשאין מצה ומרור מונחים לפניו). [עי' בפמ"ג (סי' תפה מ"ז סס"ק א) ובחסד לאברהם (תאומים סי' נד), והארכנו בזה בס"ד בשמעתא עמיקתא גליון ט']. ויש להקפיד לקיימה עכ"פ לפני חצות הלילה. [משום דמצוה זו עיקרה בזמן אכילת מצה כמ"ש בחינוך (מצוה כא). וכן מבואר ברמב"ם (שם) ובמנ"ח (שם אות ב). וכן משמע מהמ"ב (סי' תעג ס"ק ד). ועי' בשמעתא עמיקתא גליון רל"ט].

ואם החשיך לו קודם אמירת הגדה עד סמוך לחצות יקדש וישתה כוס ראשון ויטול ידיו ויברך המוציא ועל אכילת מצה ויאכל וגם יברך על המרור תיכף קודם חצות ואח"כ יאמר הגדה ויסעוד סעודתו. [מ"ב (סי' תעז ס"ק ו)].

לשון אמירתה

יש לומר ההגדה וסיפור יצ"מ בלשון שמבינים הנשים והקטנים, או יפרש להם הענין. [רמ"א (סי' תעג סע' ו)].

אמירת פסח, מצה ומרור

חייב לומר ג' דברים, פסח, מצה ומרור ולפרש טעמן, ואם לא אמרם לא יצא ידי חובת סיפור יצ"מ ("א מדרבנן וי"א מה"ת). [מ"ב (סי' תעג ס"ק סד). ועי' בשמעתא עמקתא גליון רל"ט].

חובת הנשים

נשים חייבות באמירת ההגדה. [שו"ע (סי' תעב סע' יד) ומ"ב (שם ס"ק מד). ועי' בכה"ח (אות פט)]. ואם אינן יכולות לשמוע כל ההגדה (כגון שצריכות לטפל בילדיהן), מחויבות על כל פנים לשמוע הקידוש וכשיגיע הבעל הבית "לרבן גמליאל אומר כל שלא אמר ג' דברים וכו'", תכנס ותשמע עד לאחר שתיית כוס ב', שהרי מי שלא אמר "ג' דברים הללו" לא יצא. ונוהגין שתשמע סדר עשר המכות שהביא הקב"ה על מצרים כדי להגיד להם כמה נסים עשה הקדוש ברוך הוא בשביל ישראל. [מ"ב (סי' תעג ס"ק סד)].

מסתפקת אם שמע כדין

איש המסתפק אם אמר או שמע ההגדה כדין, צריך לחזור ולומר דברים המעכבים (עי' בזה לעיל), אולם אשה המסתפקת מעיקר הדין ייד"ח. [עי' פמ"ג (סי' תעט א"א ס"ק ב)].

אשה להוציא איש ידי חובתו

אם אינו יכול לומר ההגדה בעצמו, אם אין איש, אשה יכולה להוציאו ידי"ח. [אג"מ (או"ח ח"ה סי' כ אות לג), אולם לענין בהמ"ז אינה יכול להוציאו אם אכל כדי שביעה].

כוס שני

הדחת הכוס

כוס שני אינו צריך הדחה. [מ"ב (סי' תעג ס"ק סח וסי' תעט ס"ק א). ועי' מש"כ לעיל לענין הדחת כוס ראשון].

מזיגה

לפני "מה נשתנה" מוזגים כוס שני. [שו"ע (שם סע' ז)].

שתייתו

לאחר ברכת גאל ישראל שותים כוס שני. [שו"ע (שם)]. ויש לשתותו בהסיבה. [שו"ע (סי' תעג סע' ז)]. ואם שכח להסב חוזר ושותה בהסיבה. [מ"ב (ס"ק כא)].

ברכה עליו

לדעת השו"ע (סי' תעד סע' א) אין מברכים על כוס שני. אולם לדעת הרמ"א (שם) מברכים, וכן מנהג בני אשכנז.

שתיה אחריו

לאחר כוס שני מותר לשתות. [מ"ב (סי' תעב ס"ק כ)].

רחצה

נוטלים ידים לסעודה בברכה. [שו"ע (סי' תעה סע' א)]. ואם שמר ידיו מלטמא אותם לאחר נט"י שעל הכרפס, יטמא ידיו קודם הנטילה ויברך על הנטילה השניה. [ביאור הלכה (שם ד"ה יטול)].

מוציא מצה

חייב אדם לאכול כזית מצה בליל פסח דכתיב (שמות יב, יח) "ביי"ד יום לחודש בערב תאכלו מצות". [שו"ע (סי' תעה סע' ג)]. ויש לכוון בשעת אכילת המצה לצאת ידי"ח המצוה. [מ"ב (ס"ק לג)].

אחיזת המצות

יקח המצות כסדר שהניחם, הפרוסה בין שתי השלימות, ויאחזם בידו. [שו"ע (סי' תעה סע' א)].

ברכה על אכילת מצה

יברך המוציא, ויניח מצה השלישית להשמט מידו, ויברך על הפרוסה עם תפיסת העליונה "על אכילת מצה". ויברך שתי הברכות טרם ישברם. [שו"ע (שם) ומ"ב (ס"ק ב)]. ואח"כ יבצע מהשלימה העליונה ומהפרוסה, משתיהן ביחד. [שו"ע (שם)]. ויש לכוון בברכת על "אכילת מצה" לפטור את הכזית מצה שצריך לאכול ב"כורך", ואין להסיח בדבור שאינו מצורך הסעודה עד אכילת הכריכה, ובדיעבד אם סח א"צ לחזור ולברך. [שו"ע (שם) ומ"ב (ס"ק כד)]. ולכתחלה יכוון לפטור גם אכילת האפיקומן. [עי' שעה"צ (סי' תעז אות ד) וכה"ח (סי' תעה אות לח)].

אכילת המצה

כיון שיש ספק אם ברכת "על אכילת מצה" חלה על הפרוסה או שחלה על השלמה יש לאכול שתי כזיתים ביחד. [שו"ע (סי' תעה סע' א). וביאר המ"ב (ס"ק ח) דבעינן ביחד כדי שלא יהיה הפסק בין ברכת אכילת מצה ברכה לאכילה לכל שיטה כדאית ליה. ועי' באחרות רבנו (ח"ב עמ' ע) שהחזו"א נהג לאכול רק כזית אחד]. והיינו שיכניס לפיהו את שני הזיתים בבת א' וירסקם, אבל אין מחויב לבולעם בבת אחת, אלא די שיבלע כזית לערך בבת אחת ואח"כ יבלע השאר ובדיעבד אפילו בלע הכזית מעט מעט יצא כל שלא שהה מתחלת אכילתו עד סופה יותר מכדי אכילת פרס. [מ"ב (שם ס"ק טז)]. והזמן של כדי אכילת פרס התבאר להלן בדיני השיעורים (עי"ש שבארנו שע"י אכילת כזית אחת לפי שיעור החזו"א מקיימים דין ב' הכזיתים לפי שיעור הגר"ח נאה וממילא יוצאים יד"ח גם חובת אכילת ב' הכזיתים).

אינו יכול להכניס וללעוס ב' כזיתים יחד

אם אינו יכול להכניסם וללעוס אותם ביחד יאכל בתחילה כזית מהמצה העליונה שברך עליה "המוציא", ולאחר מכן יאכל את הכזית מהמצה הפרוסה שבירך עליה על אכילת מצה. [מ"ב (ס"ק י)]. ובדיעבד אף אם לא אכל אלא כזית א' בלבד בין מהשלמה ובין מהפרוסה, ואפי' אם הכניס לפיו מעט ואכלו והפסיק ושוב נתן לפיו מעט ואכלו והפסיק ושוב נתן לפיו מעט ואכל אם לא שהה מתחלת אכילתו עד סופה בכדי אכילת פרס יצא ידי חובתו. [מ"ב (ס"ק יא) וכה"ח (אות יט). ועי' באחרות רבנו (ח"ב עמ' ע) שהחזו"א נהג לאכול רק כזית אחד].

המסובים באכילת שני כזיתים

י"א שדין אכילת שני כזיתים נאמר רק על בעל הבית הבוצע על לחם משנה ומוציא את המסובים, אבל שאר המסובים די להם בכזית אחד. [הגרשז"א זצ"ל והגרי"א זצ"ל (הסדר הערוך עמ' תנו). ועי' באור לציון (ח"ג פט"ו אות יב והגה שם) שהביא שהמנהג שכל המסובים אוכלים ב' כזיתים. והטעם לזה כדי להחמיר בשיעור אכילת במצה דאו' דיש סוברים ששיעור הזית הוא כפול מזית של זמננו].

בלע כזית מצה ללא לעיסה

אם בלע מצה ללא לעיסה יצא בדיעבד. [שו"ע (סי' תעה סע' ג) ומ"ב (ס"ק כט). ועי' במנח"י (ח"ג סי' יח אות כב) שמי שאינו יכול לאכול אלא על ידי צינורית הנכנסת לתוך מעיו, אינו יוצא ידי חובתו במצות התלויות באכילה או שתיה כי אין זה דרך אכילה, כמבואר בשו"ע (שם בסוף הסעיף)].

טיבול המצה במלח

אחר הברכות לדעת השו"ע (סי' תעה סע' א) יש להטביל המצה במלח. אולם לדעת הרמ"א (שם) דאין המנהג לטבלה במלח (ובחו"ל אף ביו"ט שני), משום שפת נקיה אין צריך מלח.

המסובים באכילת כזית של הלחם משנה

לכתחלה צריך הבוצע לתת לכל אחד מהמסובים כזית מהמצות שבצעו מהם. [רמ"א (סי' קסז סעי' א), אג"מ (או"ח ח"ה סי' טז אות ד) והגרי"א זצ"ל (שבות יצחק פסח פי"ב)].

לא מספיק הלחם משנה לכל המסובים

כיון שבדרך כלל במצות הדקות אין בהן די לכל הכזיתים לצורך המסובים, י"א שיש לסדר לכל אחד מהמסובים החייבים באכילת מצה לחם משנה (והבנות יקבלו מהבנים, ואם יש לו רק בנות גם להן יהיה לחם משנה). [אג"מ (שם), הגרי"א זצ"ל (שם) והאור לציון (ח"ג פט"ו אות יב). ועי"י"ש דאין להוסיף לצורך זה מצות בקערה של הבוצע. ודעת הגרנ"ק זצ"ל (חוט שני פסח פי"ז ס"ק כ) שמועיל לעשות כן]. וי"א שדי שיאכלו המסובים מעט מהמצה השלמה של הבוצע, וישלימו השיעור במצות אחרות. [הגרשז"א זצ"ל (שש"כ פנ"ה הגה טו והליכ"ש פ"ט אות מ)].

הסיבה

מצות אכילת מצה יש לעשותה בהסיבה. ולכתחלה יש להסב בשתי הכזיתים. [מ"ב (סי' תעה סס"ק י). ועי' בביאור הלכה (ד"ה לא יצא) שאם היסב עכ"פ בכזית א' יי"ח]. ואם לא הסב (אפי' לא בכזית אחד) צריך לחזור ולאכול כזית אחד בהסיבה ללא ברכה. [שו"ע (סי' תעב סע' ז) ומ"ב (ס"ק כב)].

אכילת המצה לפני חצות

יש להזהר לאכול כזית מצה קודם חצות. [שו"ע (סי' תעז סע' א)]. ובדיעבד אם איחר יאכל הכזית מצה ללא ברכת "אכילת מצה". [מ"ב (ס"ק ו)].

שריית המצה במים כדי לרככה

יוצא אדם במצה שרויה והוא שלא נימוחה (אבל אם בשלה, אינו יוצא בה). [שו"ע (סי' תסא סע' א)]. וכל זה בדיעבד, ומ"מ זקן וחולה שקשה להם לאכול מצה יבשה רשאים אפי' לכתחלה לשרות המצה במים (אך צריך ליזהר שלא יהיה שרוי מעל"ע משום שכבוש דינו כמבושל). [מ"ב (ס"ק יז)]. ויוצאים ע"י מצה שרויה (במים) דוקא כששורה כזית שלם ביחד, אבל אם ישרה פרוסות פחותות מכזית אינו יוצא בהן ידי"ח אם נישרו כ"כ שנתלבנו המים מחמתן, שכבר נתבטלו מתורת לחם. [מ"ב (ס"ק יח). ויש נוהגים שלא לשרות המצות משום "שרויה"].

שריית המצה בשאר משקים כדי לרככה

י"א שאסור לשרות המצה בשאר משקין כגון מי פירות או מרק, לפי שהן מפיגין את טעם המצה ויש מתירים. ועל כן זקן או חולה שא"א לו לאכול מצה השרויה במים מותר לו לשרותה ביין או בשאר משקין, אבל שאר כל אדם שאכל מצה השרויה בשאר משקין חוץ ממים לא יצא ידי"ח וצריך לחזור ולאכול מצה אחרת בין הכזית של ברכת מצה בין הכזית של אפיקומן. וכ"ז דוקא כששורה את המצה בהן, אבל "להטבילו" אותה בהן מותר כי בזה לא נתבטל טעם מצה. [מ"ב (שם ס"ק יח). ויש נוהגים שלא לשרות המצות משום "שרויה", עי' בזה להלן].

מצה מחמשת מיני דגן

יוצאים ידי חובת מצה במצות מחטים, שעורים, כוסמין, שבולת שועל ושיפון. [שו"ע (סי' תנג סע' א)]. ומ"מ המנהג ליקח לכתחלה חטים. [הרמ"א (שם). וביאור המ"ב (ס"ק ב) דהיינו משום שהוא חביב לאדם ביותר ואיכא משום הידור מצוה].

מצה משבולת שועל

אנשים אשר אכילת חיטה קשה לבריאותם ושיבולת שועל יותר נח להם, מותר להם לעשות מצה משיבולת שועל (ואין לחוש שהשימור קשה יותר, אע"פ שהשיבולת שועל קשה מהחיטה). [הגרי"ש זצ"ל (קובץ דרכי הוראה ח"א עמ' קצד) וחשב האפוד (ח"ג סי' ט). ועי' במנח"י (ח"ט סי' מט)].

מצה מקמח נטול גלוטן

מצה העשויה מקמח חיטה שהוציאו ממנו הגלוטן [שהוא ממרכיבי החיטה הגורם להחמצה] יש להחמיר שאין יוצאים בה ידי חובת מצה. [הגר"ש ואזנר זצ"ל (מבית לוי ח"י עמ' קיז). וכן מצדד הגרי"ש זצ"ל (קובץ דרכי הוראה ח"ג עמ' מב)]. ומ"מ מי שאינו יכול לאכול מצה אחרת מחמת טעמי בריאות, יאכל מצה זו. (ועי' בסמוך).

אכילת מצה למי שהמצה גורמת לו חולי

י"א שאף מי שאכילת מצה מזיקה לו כל זמן שהוא בגדר חולה שאין בו סכנה חייב לקיים המצוה. [מהרי"ם שיק (או"ח סי' רס ד"ה עכ"פ) ושבט הלוי (ח"ה סי' ריט)]. אולם י"א שאין צריך להכנס לחולי כדי לקיים מצוה זו. וכן עיקר. [הגרי"ש זצ"ל (אשרי האיש פסח פ"ס אות עג), הצי"א (ח"י"ד רסי' כז) והתשובות והנהגות (ח"ה סי' קמא). ועי' בזה בשמעתא עמיקתא גליון צ"ו].

יש סכנה מחמת אכילת המצה

חולה שיש בו סכנה שאמרו לו הרופאים שאם יאכל מצה יסתכן אם אכל עבר על "וחי בהם" ואף אם בסוף לא הזיק לו לא יצא ידי חובת המצוה. [עונג יו"ט (סי' מא) ומהר"י אסאד (או"ח סי' קס ד"ה ע"ד השאלה על החולה). ועי' בצי"א (ח"י סי' מג בשולי המכתב). ועי' עוד במ"ב (סי' תריח ס"ק ה וסי' שכח ס"ק ו). ועי' מש"כ בזה בשמעתא עמיקתא גליון פ"ח].

אינו יכול לאכול כזית שלם

מי שאינו יכול לאכול כזית מצה אם יכול לאכול על כל פנים פחות מכשיעור עליו לאכול מה שבידו, אך לא יברך "על אכילת מצה". [ערוה"ש (סי' תעז אות ג) ואור לציון (ח"א סי' לה). ועי' בברכ"י (סי' תפב אות ד), בשאג"א (סי' ק ד"ה ואומר) וברב פעלים (או"ח ח"ג סי' לב). ועי' בשמעתא עמיקתא גליון נ"ה].

מצוה להרבות באכילת מצה בליל פסח

מצוה להרבות באכילת מצה בליל הסדר. [מהר"ל (גבורות ה' פמ"ח) הובא בב"ח (סי' תעב ד"ה השמש), הנצי"ב (עמק שאלה שאילתא נג אות ג), הר צבי (או"ח סי' ב) ואור לציון (ח"ג פט"ו אותיות י וטו). ועי' גליון קל"ו].

בשאר ימי החג

מצוה לאכול מצה כל ז' ימי החג. [הגר"א (מעשה רב אות קפה) מובא במ"ב (סי' תעה ס"ק מה). וככ"כ באול"צ (שם) והוסיף דבשאר הימים מקיימים אף במצה עשירה (לנוהגים בה היתר). ועי' בש. עמיקתא גליון צ"ו].

מרור

צריך לאכול כזית מרור. ובזמן הזה חיוב זה הינו מדרבנן. [שו"ע (סי' תעג) ומ"ב (שם ס"ק לג)]. ויברך "על אכילת מרור". [שו"ע (שם סע' ה)].

אכילת הכזית בכבת אחת

מצוה מן המבוחר לאכול המרור כשהוא מרוסק בבת אחת, ומ"מ מי שהוא חולה או איסטניס מותר לו ליקח מאיזה מין שערב עליו ביותר [עי' לקמן מהם המינים], וגם יאכל הכזית מעט מעט בכדי שיעור אכילת פרס שמעיקר הדין יוצא בזה. [מ"ב (סי' תעג ס"ק מג) ושעה"צ (אות ס)].

מי שאינו יכול לאכול כזית

מי שאינו יכול לאכול כזית מרור מפני בריאותו על כל פנים יאכל מעט או יעלוס בפיו לזכר טעם מרירות אך לא יברך על זה. [מ"ב (סי' תעג ס"ק מג)].

בלע מרור ללא לעיסה (אין לו חוש טעם)

אם בלע מרור ללא לעיסה, לא יצא כי צריך להרגיש המרירות. [שו"ע (סי' תעה סע' ג) ומ"ב (ס"ק ל)]. ועל כן מי שאין לו חוש טעם מחמת חולי, כמו שמצוי אצל חולי קורונה אינו מברך על אכילת מרור בליל פסח. הגרמש"ק שליט"א (עיטורי מרדכי הל' מגיפה)].

חובת הסיבה

מרור אוכלים ללא הסיבה. [שו"ע (סי' תעג סע' ה) ומ"ב (ס"ק יד)].

ירקות שמקיימים בהם אכילת מרור

מקיימים מצוה זו על ידי אכילת חזרת [חריין] וחסה. ומצוה לחזור אחר חסה אף שהיא עדיין מתוקה. [שו"ע (שם) ומ"ב (ס"ק לד ומ"ב). ועי' בכה"ח (אות עב). ודעת הגר"ש ואזנר זצ"ל (מבית לוי ח"ב ניסן עמ' נח) שחסה הגדלת בחממות ברכתה בפה"א ויוצאים בה יד"ח. ועי' בחזו"א (סי' קכד ס"ק ד) דאין לצאת באכילת חסה אלא משתרד ממנה המרירות. ועי' בהליכ"ש (פ"ז אות כא)]. ויש להזהר מחשש תולעים. [מ"ב (שם)].

פירור המרור [חריין]

יש ליזהר שלא לאכול את המרור כשהוא שלם, כי קרוב לסכנה לאוכלו כך. ולכן צריך לפררו ולהעמידו כך מגולה ואז מפיג חריפותו. [וכשחל פסח בשבת יפרר אותו מבעוד יום ויניח בכלי ויכסנו עד התחלת הסדר]. [מ"ב (שם ס"ק לו) ועי"י"ש שהביא שהגר"א הנהיג שלא לפרר אותו קודם ביאתו מביהכ"נ כדי שלא יפיג הטעם].

חזרת הקדושה בקדושת שביעית
מותר לאכול למצות אכילת מרור חזרת [חריין] כמו שהוא אף שקדושה בקדושת שביעית. [הגרשז"א זצ"ל (פסח פ"ט הגה 320), מנח"י (ח"י סי' קיח) וחוט שני (פסח פ"ה אות ג)].

מרור כבוש או מבושל
אין יוצאים יד"ח באכילת מרור כבוש או מבושל. [שו"ע (סי' תעג סע' ה). ועי' במ"ב (ס"ק לח ולט) בזה].

טיבול המרור בחרוסת
יש לקחת את הכזית מרור ולפני אכילתו יש לטובלו כולו בחרוסת ולא ישהנו בתוכו שלא יבטל טעם מרירותו, ומטעם זה צריך לנער החרוסת מעליו. [שו"ע (סי' תעג סע' ה)].

הכנת החרוסת
עושים חרוסת זכר לטיט שנשתעבדו בו במצרים. ואח"כ נותנין בו מעט חומץ או יין אדום זכר לדם. ועושין החרוסת מפירות שנמשלו בהם ישראל: כגון, תפוחים, תאנים, אגוזים, רימונים, שקדים, ונותנין עליו תבלין, כגון קנמון וזנגביל הדומים לתבן שהיו מגבלין בו הטיט. [רמ"א (סי' תעג סע' ה). ועי' במ"ב (ס"ק מח) שאם חל בשבת יתן את החומת או היין מערי"ש].

הכנת החרוסת ביו"ט
יש להכין את החרוסת מערב יו"ט, ואם שכח מותר לעשותו ביום טוב. [מ"ב (שם ס"ק מז)].

ריסוק פירות שביעית להכנת החרוסת
מותר לרסק פרות שביעית לצורך הכנת החרוסת אפילו פרות שאין הדרך לרסקם בשאר ימות השנה כיון שהדרך תמיד לרסקם לחרוסת. ומ"מ לכתחלה ראוי שיקח פירות שאין בהם קדושת שביעית. [הגרנ"ק זצ"ל (חוט שני שמיטה עמ' רכד)].

חולה באכילת מרור
חולה פטור מאכילת מרור אם קשה לו הדבר לבריאותו. [מ"ב (סי' תעג ס"ק מג)].

חיוב אכילת מרור כשהדבר גורם חולי
בן אדם בריא שאכילת מרור מזיק לו, י"א שכל זמן שגורם לו רק חולי שאין בו סכנה חייב לאכול. [מהרי"ם שיק (או"ח סי' רס ד"ה עכ"פ), שבט הלוי (ח"ה סי' ריט)]. אולם י"א שאין צריך להכנס לחולי לקיים מצוה זו. וכן עיקר. [הגרש"א זצ"ל (אשרי האיש פסח פ"ס אות עג), צי"א (חי"ד רסי' כז), כה"ח (סי' תעג אות פח) ותשובות והנהגות (ח"ה סי' קמא). ועי' בשמעתא עמיקתא גליון צ"ו].

אכילת מרור לפני חצות
יש לאכול המרור קודם חצות. ואם נתאחר עד לאחר חצות יאכלנו בלא ברכה. [מ"ב (תעז, ו)].

כורך

נוטל מצה שלישית ובוצע ממנה וכורכה עם המרור וטובלה בחרוסת. [שו"ע (סי' תעה סע' א)]. וי"א שאין לטובלה. וכל מקום לפי מנהגו. [מ"ב (ס"ק יט)]. ואומר: זכר למקדש כהלל, ואוכלן ביחד. [רמ"א (שם)].

שיעור הכריכה
יש לאכול כזית מהמצה וכזית מרור ולאוכלם יחד. [שו"ע (סי' תעה סע' א)]. ומ"מ אין צריך לבלוע ביחד רק להכניסם בפיהו בבת אחת. [מ"ב (ס"ק כב)].

חובת הסיבה
כורך צריך הסיבה, ומ"מ אם אכלו ללא הסיבה א"צ לחזור לאוכלו. [שו"ע (שם) ומ"ב (ס"ק כב)].

שולחן עורך

אוכלים סעודת חג. ולא יאכל ולא ישתה יותר מדי, שלא יאכל האפיקומן על אכילה גסה. [רמ"א (סי' תעו סע' א)]. וכמו כן לא ישתה משקים המשכרים שלא ישתכר ויישן מיד. [שם].

הסיבה
לכתחלה יסב כל הסעודה באכילתו ובשתייתו ובדיעבד יצא בשעת אכילת כזית מצה ודי כוסות. [רמ"א (סי' תעב סע' ז) ומ"ב (ס"ק כג)]. ושמש כיון שהוא טרוד דיינינן ליה כבדיעבד לגבי כל אדם. [מ"ב (שם)]. וי"א שבזמנינו נוהגים להקל שלא להסב כל הסעודה כי אין זה דרך חירות כי אין אנו רגילים בזה. [יגאד משה (עמ' רל)].

אכילת בשר צלי
נהגו שלא לאכול בשר צלי בליל יו"ט (אף ביו"ט שני של גלויות), אף אם נצלה בקדירה בלא מים ומשקה ("צלי קידר"). ואם היה צלוי ואח"כ בשלו מותר. [שו"ע (שם סע' א) ומ"ב (ס"ק א)].

אכילת שאר מאכלים צלויים
דגים וביצים מותר לאכלם צלוים. ואפילו הביצה שמניחים על הקערה מותר לאכלה אף אם היא צלויה. [מ"ב (סי' תעו ס"ק ט) וכה"ח (אות כא)].

מנהג אכילת ביצים
נוהגים בקצת מקומות לאכול בסעודה ביצים, זכר לאבלות, וי"א שהטעם הוא משום שליל תשעה באב נקבע בליל פסח ועוד זכר לחורבן שהיו מקריבין קרבן פסח. [רמ"א (סי' תעו סע' ב) ועי' במ"ב (שם ס"ק יב - יג) ובכה"ח (אות כה)].

טיבול בסעודה
יש נוהגים שלא לאכול שום טבול בלילה זה, רק ב' טבולים שעושים בסדר (הכרפס במי מלח והמרור בחרוסת), כדי שיהיה ניכר שטבולים אלו הם לשם מצוה. [רמ"א (שם סע' ב) וגר"ז (אות ז)].

צפון

לאחר גמר הסעודה אוכלים כזית ממצה השמורה תחת המפה, זכר לפסח הנאכל על השובע, ולא יברך עליו. [שו"ע (סי' תעז סע' א)]. ולכתחלה טוב שיקח שני זיתים, אחד זכר לפסח ואחד זכר למצה הנאכלת עמו. [מ"ב (ס"ק א) וכה"ח (אות א)].

חובת נשים
אף נשים חייבות באכילת האפיקומן. [מ"ב (ס"ק ב) וכה"ח (אות ב)].

חובת הסיבה
האפיקומן יש לאוכלו בהסיבה. [שו"ע (שם)]. ואם אכל האפיקומן ללא הסיבה, אם לא בירך ברכת המזון ולא נטל מים אחרונים ולא אמר הב לן נברך, חוזר ואוכל בהסיבה, ואם כבר בירך ברכת המזון אינו חוזר לאכול. [עי' במ"ב בסי' תע"ב (ס"ק כב) שכתי' שאם שכח לאכלו בהסיבה לא יחזור ויאכלנו דהא אסור לאכול שני פעמים אפיקומן. אולם בסי' תע"ז (ס"ק ד) כת שצריך לחזור. וכתי' האג"מ (ח"ג סי' מג) לחלק בין לפני ואחרי בהמ"ז. ועי' בכה"ח (סי' תעב אות מה וסי' תעז אות ז) ובמנח"י (ח"ט סי' מו)].

סוף זמן אכילת האפיקומן
לכתחלה יש לאכול את האפיקומן לפני חצות, כי הוא נאכל זכר לקרבן פסח הנאכל עד חצות. ובדיעבד אף אם איחר עליו לאכלו. [שו"ע (סי' תעז סע' ט), מ"ב (ס"ק ו) ופמ"ג (א"א ס"ק א)].

אכילת אפיקומן בשתי מקומות
כיון שהאפיקומן הוא זכר לקרבן פסח אין לאוכלו בשני מקומות ואפילו בחדר אחד אין לאוכלו מקצתו בשולחן אחד ומקצתו בשולחן אחר. [שו"ע (סי' תעח סע' א) ומ"ב (ס"ק ד)].

שכח לאכול האפיקומן
שכח לאכול האפיקומן אפילו אם כבר נטל מים אחרונים או אמר "הב לן ונברך", יאכל עתה את האפיקומן ללא ברכת המוציא. [שו"ע (סי' תעז סע' ב) ומ"ב (ס"ק ח)]. ואם נזכר לאחר בהמ"ז לפני ברכת הגפן על כוס שלישי, צריך ליטול ידיו בלא ברכה, ויברך המוציא ויאכל האפיקומן, ויברך ברכת המזון פעם שניה וישתה כוס שלישי. [מ"ב (ס"ק ט). ועי' בשה"צ (אות ט)]. ואם שתה כוס שלישי ואח"כ נזכר שלא אכל האפיקומן, דעת השו"ע (סי' תעז סע' ב) שאינו אוכל האפיקומן וסומך על המצה שאכלה בתוך הסעודה. ויש חולקים וסוברים דעליו ליטול ידיו ללא ברכה ולאכול האפיקומן ולברך ברכת המזון. [מ"ב (ס"ק יא)]. ויש מפוסקי עדה"מ שסוברים שאם אכל כזית מצה שמורה מלבד מה שאכל לשם מצות אכילת מצה לא יאכל שוב האפיקומן. [אור לציון (ח"ג פט"ו אות כא). ועי' בכה"ח (אות כ)].

אכילה לאחר האפיקומן
אחר האפיקומן אין לאכול שום מאכל אחר כדי שלא יעבור מפיו טעם מצת האפיקומן. [שו"ע (סי' תעח סע' א) ומ"ב (ס"ק א)].

שכח ואכל לאחר האפיקומן
אם שכח ואכל לאחר האפיקומן יחזור ויאכל כזית מצה לשם האפיקומן. [שו"ע (שם) ומ"ב (ס"ק א) ועי' בכה"ח (אותג וסי' תעז אות כא)].

שתיה לאחר אכילת האפיקומן
לכתחלה אין לשתות שום משקה המשכר (חוץ מכוס ג' ודי). ונכון להזהר שלא לשתות שום משקה חוץ ממים. [שו"ע (שם) ומ"ב (ס"ק ב)]. אמנם במקום צורך גדול מותר לשתות שאר משקין שאינם משכרים. [מ"ב (סי' תפא סס"ק א)]. ומ"מ מים מותר לשתות אחר האפיקומן כנ"ל. וקפה ותה בלי סוכר דינם כמים. [מ"ב (ס"ק ב) ואור לציון (ח"ג פט"ו אות כנ). ועי' בכה"ח (אות ד)].

עד מתי אסור לאכול או לשתות
האיסור לאכול ולשתות הינו כל הלילה עד עלות השחר. [כן משמע מסתימת השו"ע. וכ"כ בשבט הקהתי (ח"א סי' קמד). ועי' באבנ"ז (סי' שפא אות ה) שנקט שלפי הסוברים דמצות אכילת מצה היא עד חצות, לאחר זמן זה מותר לאכול]. ואם נרדם ושוב התעורר יש מתירים לשתות (אף משקים המשכרים) אפי' אם עדיין לא הגיע עלות השחר. [חק יעקב (שם ס"ק א) הובא בפמ"ג (שם א"א ורסי' תפא). ומ"מ זה לדעת הסוברים דדוקא משקה המשכר אסור לשתות לאחר האפיקומן]. ולמעשה יש להחמיר אף באופן זה. [התעוררות בתשובה (סי' רעא). וכן הוא לפי המ"ב שהרי מחמיר לשתות אף שאר משקים].

ברך / כוס שלישי

מברכים בהמ"ז. ואם יש להם זימון, נהגו בלילה זה שבעל הבית האומר ההגדה הוא מברך אף אם יש שם אורח. ומ"מ יכול ליתן רשות לאחר. [רמ"א (סי' תעט), גר"ז (אות ט) ומ"ב (ס"ק יג)].

הדחת כוס שלישי
יש להדיח כוס זה. [מ"ב (סי' תעג ס"ק סח וסי' תעט ס"ק א). והערוה"ש נקט שרק כוס ראשון צריך הדחה].

שכח ושתה ולא הסיבה
שותים כוס שלישי בהסיבה, ואם שכח ושתה בלא הסיבה, דעת השו"ע (סי' תעב סע' ז) שיש לחזור ולשתותו בהסיבה. ולדעת הרמ"א (שם) אינו חוזר לשתות. [מ"ב (ס"ק ב) ואור לציון (ח"ג פט"ו אות כג). ועי' בכה"ח (אות ד)].

שתיית שאר משקים אחר כוס שלישי
אחר שתיית כוס שלישי אין לשתות יין ושאר משקה משכר מלבד שתיית כוס רביעי. [שו"ע (רסי' תעט) ועי' הטעמים לזה במ"ב (ס"ק ה)]. ויש להחמיר שלא לשתות משקה שהוא חמר מדינה. [מ"ב].

מזיגת כוס רביעי
אחר שתיית כוס שלישי מוזגים כוס רביעי. [שו"ע (סי' תפ סע' א)].

הלל / כוס רביעי

אומרים ההלל, ולכתחלה יש לגמרו (עם הברכה) קודם חצות. [רמ"א (סי' תעז סע' א) ומ"ב (שם ס"ק א)]. ואם גמר אחר חצות מ"מ חותם את ההלל בברכה. [משמעות המ"ב דלא כמ"ש בנדחי ישראל (פי"ב אות ג). וכ"כ בצי"א (חי"ז סי' א אות ד) אליבא דהמ"ב]. ויש מפוסקי עדות המזרח הסוברים שבאופן זה אינו מברך. [אור לציון (ח"ג פט"ו אות כב בהגה סד"ה והנה), ועיי"ש שמ"מ יש מקום להוסיף בין 7 עד 14 דקי' לזמן חצות הכתוב בלוחות, ע"כ. אולם הכה"ח (אות יד) נקט שיש לברך אף אחר חצות].

אמירת ההלל בשלשה
מצוה לחזר אחר זימון באמירת הלל כדי שא' יאמר ויענו אחריו "הודו להי". ומצוה מן המובחר שיהו שלשה (כדי ששנים יענו אחריו). [שו"ע (סי' תעט סע' א) ומ"ב (ס"ק ט)]. ויכול לצרף לזימון כדי שיענה אחריו, אף את מי שלא אכל עמהם. [רמ"א (שם)]. ואם אין בביתו ג' אנשים יכול לצרף את אשתו ובניו שהגיעו לחינך. [מ"ב (ס"ק ט)]. ובאופן שאין שלשה אלא רק שנים שניהם אומרים "הודו". [מ"ב (ס"ק יא)]. ואם הוא לבד יאמר הודו פעם אחת בלבד.

הדחת כוס רביעי
אין צריך להדיח את הכוס הרביעי. [מ"ב (סי' תעג ס"ק סח וסי' תעט ס"ק א). ועי' בערוה"ש שנקט שרק כוס ראשון צריך הדחה. והכה"ח (שם אות א) כתב ע"פ הזוהר דד' כוסות צריכים שטיפה והדחה].

שתייתו
אחר גמר ההלל שותים כוס רביעי בהסיבה. [שו"ע (סי' תפ סע' א)]. ויש לשתותו בהסיבה. [שו"ע (שם)]. ואם שתה כוס הרביעי בלא הסיבה, דעת השו"ע (שם סע' ז) שחוזר ושותה בהסיבה ומברך על הכוס. ודעת הרמ"א (שם) שאינו חוזר ושותה. [ועי' במ"ב (שם ס"ק ט וסי' תעב ס"ק כ)].

ברכה עליו
דעת השו"ע (סי' תפ סע' א) שלא מברכים על כוס זה (מחמת שנפטר בברכת כוס השלישי). ודעת הרמ"א (סי' תעד) שמברך אף על כוס רביעי (כי כל כוס היא מצוה בפנ"ע). [ועיי"ש במ"ב (ס"ק ז)].

נרצה / שאר דיני הלילה

אחר כוס רביעי נוהגים לומר פיוטים כפי המנהג. [מ"ב (סי' תפ ס"ק ו)].

סיפור יציאת מצרים עד שיחטפנו שינה
חייב אדם לעסוק ביציאת מצרים, ולספר בניסים ובנפלאות שעשה הקדוש ברוך הוא לאבותינו, עד שתחטפנו שינה. [שו"ע (סי' תפא סע' ב)]. ולימוד הלכות חג הפסח בכלל מצוה זו. [עי' שו"ע (שם). וכן נקט הגר"ז (חי' בית הלוי עה"ת אות רז ואז נדברו חי"ב סי' לו), הבצל החכמה (ח"ו סי' מז) והאור לציון (ח"ג פט"ו אות י). ועי' מש"כ בזה בס"ד בשמעתא עמקתא גליון של"ט].

תשה"מ
אין לקיים תשה"מ בליל א' של פסח. [מ"ב (סי' רמ ס"ק ז ושעה"צ אות ד) ע"פ הקבלה]. והדין כן אפילו אם חל בשבת. [שער"ת (סי' תפא אות ד)]. ומ"מ אם יצרו מתגבר עליו אין להחמיר. [מ"ב (שם)]. וכמו כן אין להחמיר בליל טבילה [מ"ב (שם)] ולצורך מצות פו"ר. [עי' בביאור הלכה (סי' רמ על סע' א ד"ה מליל שבת) בשם הישועות יעקב, וציין לדבריו במ"ב (סי' תצד ס"ק א)].

קריאת שמע על המטה
נוהגים לקרות על מטתו רק פרשת שמע, ולא שאר דברים שקורין בשאר לילות כדי להגן, כי ליל שמורים הוא מן המזיקין. [רמ"א (סי' תפא סע' ב)]. וצריך לברך ברכת המפיל. [מ"ב (ס"ק ד). ועי' בכה"ח (אות יג) בשם הבן איש חי (פרי צו אות לח) דצ"ל ק"ש על המטה עם הפוסקים הנוהגים בכל הלילה כסדר האר"י ז"ל ואם הוא ניעור עד אחר חצות יאמר אותה מעט קודם חצות. ומ"מ עיי"ש (אות יד) שלפי האר"י ז"ל אין מקום לברכת המפיל בליל פסח].

דיני השיעורים

שיעור אכילה

א. אכילה כדי אכילת פרס
אין אכילת כזית במצות ואיסורים נחשבת אכילה אלא אם כן אוכל כזית ללא שיהוי זמן שהוא יותר מכדי אכילת פרס. ודבר זה הוא מהשיעורים שנמסרו מהלכה למשה מסיני. [עי' בפסחים (מד.) וברש"י (שם)].

ב. שיעור כדי אכילת פרס
שיעור אכילת פרס, י"א שהוא שיהוי זמן של אכילת ד' ביצים, וי"א ג' ביצים (שוחקות). [שו"ע (סי' תריב סע' ד)]. ולענין הלכה כל שהוא בשל תורה הלך אחרי המחמיר, וכל שהוא בשל דבריהם הלך אחרי המיקל. [מ"ב (סי' תריב ס"ק ח)]. ושיעור אכילת ד' ביצים בדקות, י"א שבאכילת של מצוה כגון מצה ומרור על כל פנים צריך להיזהר שלא לשהות באכילת הכזית יותר מארבע דקות ולכתחלה נכון לחוש שלא לשהות מתחלת הכזית עד סופו יותר משתי דקות. [שיעורין של תורה (שיעור המצוות אות ל). ולענין שיהוי באכילת חולה שיש בו סכנה ביוה"כ עיין מש"כ בס"ד בהלכות מצויות ליוה"כ].

ג. אם השיעור מתחיל מהלעיסה או מהבליעה
י"א ששיעור אכילת פרס מונים משעת הבליעה (ולא משעת הלעיסה). [אור לציון (ח"ג פט"ו אות יג)]. וי"א משעת הלעיסה. [שבט הלוי (ח"ט סי' קעג)].

ד. שיעור כזית וכביצה

כל מצוה שנצטוינו בלשון אכילה היינו אכילה בשיעור כזית. [עי' עירובין ד. וסוכה ה: דשיעור זה הוא מהלמ"מ וכ"כ הרמב"ם (מא"א פ"ב הי"א)]. ונחלקו הראשונים מה שיעור של כזית: י"א שהוא כחצי ביצה בינונית. [עי' ב"י (סי' תפו) שכתב שכן נראה דעת התוס' (חולין קג: ד"ה חלקו)]. וי"א שהוא כשליש ביצה. [עי' ברמב"ם (שבת פ"ח ה"ה וערובין פ"א ה"ט) שמבואר שהגרוגרת היא כשליש ביצה. וכתב הפר"ח (רסי' תפו) שכזית הוא פחות מגרוגרת. ועי' בחזו"א (או"ח סי' לט ס"ק יז) ששיעור זה הוא בביצה בקליפתה. ועי' בסמוך]. ולהלכה דעת השו"ע (סי' תפו סע' א) כדעה הראשונה (שהוא חצי ביצה). והכרעת הפוסקים להחמיר כדעה זו במצות מהתורה. [מ"ב (ס"ק א) ועיי"ש שהוא חצי ביצה בקליפתה. אולם דעת החזו"א (או"ח סי' לט ס"ק יז) שהיא בלא קליפה]. ועי' עוד בסמוך.

ה. האם משערים לפי ביצה של זמנינו

י"א ששיעור ביצה הוא שיעור ביצה המצויה בזמנינו. [הגר"ח נאה (שיעורין של תורה). ועי' בכה"ח (סי' קסח אות מו וסי' קצ אות טז) שהביא מפוסקי הספרדים שס"ל כן. ועי' באולי"צ (ח"ג שיעורי המצוות ענף ג) שכן מנהג הספרדים]. וי"א שהביצים של זמנינו נתקטנו. [צל"ח (פסחים קטז:), גר"א (מעשה רב סי' קה), חזו"א (או"ח סי' לט קונטרס השיעורים) ועוד. והובאו דברי הצל"ח בבה"ל (סי' רעא ד"ה של) ובמ"ב (סי' תפו ס"ק א)]. והכרעת המ"ב (רסי' תפו וסי' רעא ס"ק ס"ח סח) שבדינין שחיובם מהתורה יש להחמיר.

ו. נפח או משקל

י"א שמידות אלו נמדדות לפי נפח (שהוא פחות ממשקל מכזית). וכן מנהג בני אשכנז. [כן מוכח מהרמ"א (סי' תפו) ונושאי כליו שם]. וי"א שמודדים לפי משקל. וכן מנהג מבני ספרד. [עי' בכה"ח סי' קסח אות מו וסי' קצ אות טז) שהביא שיטות הפוסקים בזה ושהמנהג אצל בעלי הוראה למדוד לפי משקל. ועי' באור לציון (ח"ג שיעורי המצוות ענף ב) מה שהביא בזה ומ"מ מסיק שם שמודדים לפי נפח].

ויש לדעת שרק במים מידת הנפח ומידת המשקל מקבילות, כלומר מים שנפחם הוא 1 סמ"ק (1 ס"מ אורך על 1 ס"מ רוחב בגובה 1 ס"מ של מים) משקל המים הוא 1 גרם. ונפח של 57.6 סמ"ק מים הוא 57.6 גרם.

ז. שיעור כביצה

שיטת הגר"ח נאה (לשיטתו שהולכים לפי ביצים של זמנינו): הוא הנפח של כ – 57.6 סמ"ק (שהוא כ- 57.6 גרם מים בקירוב (OZ.2)). [ועי' בוזאת הברכה (עמ' 8)]. **שיטת החזו"א** (לשיטתו שהולכים לפי ביצים של זמנם): הוא הנפח של כ - 100 סמ"ק (שהוא כ- 100 גרם מים בקירוב (OZ. 2.8)). [שיעורין של תורה שיעורי המצוות (אותיות יח וכא)].

ח. שיעור כזית

שיטת הגר"ח נאה (לשיטתו שהולכים לפי ביצים של זמנינו): הוא נפח של כ - 27 סמ"ק (OZ.1) והוא קצת יותר מהנפח של קופסת גפרורים (לא הסוג הצר יותר), או כנפח של כוסית קטנה של משקה חריף. [שם. ובוזאת הברכה (עמ' 8)]. **שיטת החזו"א** (לשיטתו שהולכים לפי ביצים של זמנם, וכן לשיטתו שכזית הוא שליש ביצה): הוא הנפח של כ - 33.5 סמ"ק (OZ. 1.3) מים. [שיעורין של תורה (שיעורי המצוות אותיות יח וכא)]. והוא קצת יותר מהנפח של קופסת גפרורים. אמנם דעת רוב הפוסקים (הובאו לעיל) דשיעור כזית הוא חצי ביצה ועל כן השיעור (לפי מידת החזו"א) הוא כ- 50 סמ"ק.

ט. המנהג למעשה בשיעור אכילת מצה

במצות אכילת מצה שחיובה מהתורה יש לתפוס כשיטת הפוסקים המחמירים שכזית הוא חצי ביצה וכמו כן כדעת הפוסקים שביצים שלנו התקטנו, והוא נפח של כ - 50 סמ"ק. [מ"ב (סי' תפו ס"ק א) ושיעורין של תורה (שיעור המצוות ס"ק כא)]. ולפי בדיקות שנערכו הוא קרוב לשני שלישי מצה מכונה. [שיעורין של תורה (שיעורי המצוות אות כז). ומשקל מצת מכונה המצויה הוא כ- 32-33 גרם, ומ"מ הדבר עלול להשתנות. וכ"ז במצות דקה. אבל במצה עבה 50 סמ"ק הוא קצת יותר משליש (משוער). ועי' באור לציון (ח"ג שיעורי המצוות ענף ב) שכתי שיש לשער לפי נפח של כ- 29 סמ"ק, עיי"ש]. והוא כ- 30 גרם. [עי' בהגה הקודמת. וכ"כ הבד"ץ הע"ח (מדריך הכשרות עמ' 160)]. וי"א שאפשר להקל (אף בכזית מצה) כדעת הסוברים שכזית הוא שליש ביצה. והוא שיעור של כ – 33.5 סמ"ק. [חזו"א (קונטרס השיעורים ס"ק יז ושיעורין של תורה בשיעורי המצוות ס"ק כד ושונה הלכות סי' תפו אות ג)]. והוא כ - 20 גרם. [הבד"ץ הע"ח (שם)].

י. המנהג למעשה בשיעור אכילת מצה ביו"ט שני

ביו"ט שני של גלויות אפי' בכזית מצה הראשון אפשר להקל בשיעור הקטן. [הגרשז"א זצ"ל (מעדני שלמה עמ' יז)].

יא. המנהג למעשה בשיעור אכילת אפיקומן

במצות מדרבנן, כגון אכילת מצה של אפיקומן, אפשר להקל שיעור הקטן כהסוברים שכזית הוא שליש ביצה המצויה בימינו. [מ"ב (סי' תפו ס"ק א)]. והוא כ - 20 סמ"ק. (כ-15 גרם).

יב. המנהג למעשה בשיעור אכילת מרור

לענין אכילת מרור לכתחלה יש להחמיר כשיטת המחמירים שהוא שיעור חצי ביצה, שאף על פי שמרור הינו מדרבנן בזמן הזה, מ"מ כיון שמברכים על אכילתו בלשון על "אכילת וכו'", יש בזה חשש ברכה לבטלה ועל כן יש להחמיר לאכול כשיעור הגדול. ובדיעבד אם אכל רק כשיעור שליש ביצה יצא. [מ"ב (סי' תפו ס"ק א)].

יב. קשה לו לאכול שיעור גדול

מי שקשה לו לאכול שיעור גדול (מצוי אצל אנשים שעברו ניתוח בריאטרי - קיצור קיבה) יכול להקל כדעת המקילים לעיל שכזית הוא שליש ביצה. [מ"ב (סי' תפו ס"ק א)]. והוא כ – 20 סמ"ק. [עי' לעיל בשיעור של הגרח"נ]. והוא כ - 20 גרם (מצה או מרור) לפי שיעור החזו"א וכ - 15 גרם לפי שיעור הגרח"נ. (עלה של חסה בינוני משקלו כ-27 גרם). [הבד"ץ הע"ח (מדריך הכשרות עמ' 160)]. ואם גם זה אינו יכול יאכל על כל פנים כפי שיעור זית של זמנינו. [שיעורין של תורה (סי' יא)]. (ואם גם זה אינו יכול יאכל מה שבידו לאכול עכ"פ תוך תשע דקות).

יג. שיעור שני הכזיתים הראשונים

בליל הסדר על הבוצע להחמיר לאכול שני כזיתים מהמצות העליונה והאמצעית. [שו"ע (סי' תעה סע' א)]. ועל כן יקח 25 סמ"ק מהאמצעית ו-25 סמ"ק (כ-15 גרם) מהעליונה ונמצא שאוכל שני כזיתים קטנים שדי בהם לקיים הדין של אכילת שני כזיתים, ועל ידי שיעור זה מקיים גם אכילת כזית אחת לחומרא של 50 סמ"ק (כ-30 גרם כמבואר לעיל) של קיום מצות אכילת מצה. [הגרשז"א זצ"ל והגרנ"ק זצ"ל (סידור פסח כהלכתו פ"ח הגה 24)].

יד. נשאר מהכזית דבוק בין החנכיים

כל המצות שכתוב בהם "אכילה" אפילו אכל כזית מצומצם ונשאר לו ממנו בין החניכיים יוצא ידי חובה. [כן מבואר בפמ"ג (סי' רי א"א ס"ק א) ע"פ הרמב"ם (מא"א פי"ד ה"ג). וכ"כ החת"ס (או"ח סס"י קכז ד"ה ואשלם) אלא שכתבו שלחיוב בהמ"ז דאו' אינו מצטרף כי כתוב בו שביעה. ועי' במהרש"ג (סי' כ ד"ה ומה שמביא מעכ"ת) שכתי דהמעיין בחת"ס יראה שאף לדידיה מצטרף מה שבחניכיים לחיוב בהמ"ז דאו', עיי"ש].

שיעור השתייה

א. כוס של ד' כוסות

כל כוס של ד' כוסות צריך שיחזיק לפחות רביעית. וצריך לשתות ממנו כמלא לוגמיו שהוא רוב רביעית. [שו"ע (סי' תעב סע' ט). וכ"כ השו"ע (סי' רעא סע' יג) לענין קידוש]. ולכתחלה צריך לשתות את כל הכוס בכל אחת מהד' כוסות. ובדיעבד אם שתה רוב הכוס יצא. [מ"ב (ס"ק ל)]. וי"א שאף בכוס גדולה שיש בה יותר מרביעית לכתחלה יש לשתותה כולה. ויש חולקים שבאופן זה די בשתיית רביעית או עכ"פ רוב רביעית וכן עיקר. אלא שלכתי יש לחוש לשיטה הראשונה ועל כן יש לדקדק לקחת כוס שמחזיקה רביעית וישתה כולה. ובכוס רביעית לכולי עלמא לכתחלה יש לשתות רביעית דוקא ע"מ שיוכל לברך ברכה אחרונה. [מ"ב (שם)].

ב. זמן צירוף השתיה

כתב השו"ע (סי' תריב סע' י) שאם שתה מעט וחזר ושתה, אם יש מתחלת שתיה ראשונה עד סוף שתיה אחרונה כדי שתיית רביעית, מצטרפים לכשיעור, ואם לאו, אין מצטרפים. וי"א ששיעור צירוף השתיות כדי אכילת פרס, כמו צירוף אכילות, ע"כ. וכתב המ"ב (ס"ק לא) שמלשונו משמע שהעיקר כדעה ראשונה, אבל הפר"ח והגר"א כתבו שהעיקר כדעה השניה. ולמעשה לענין שתייה בקיום מצוות יש להחמיר לשתות תוך שיעור של כדי שתיית רביעית. וסתם שתיית רביעית משערים כדרך שתיית בני אדם, שאינו שותהו בבת אחת כי אם בשתי פעמים. [מ"ב (סי' תעב ס"ק לד) ושעה"צ (סי' רי אות יא). ועי' באור לציון (ח"ב פי"ז אות יד)]. ומ"מ לכתחלה נכון לשתות רוב הרביעית של הד' כוסות בבת אחת. [מ"ב (סי' תעב ס"ק לד)].

ג. שיעור רביעית

רביעית הוא רבע ממידת הלוג. והלוג הוא שש ביצים ומידת רביעית היא ביצה ומחצה. [עי' ברשב"ם (ב"ב פט: ד"ה תומן) וברמב"ם (עירובין פ"א הי"ג)]. והנה מבואר לעיל שנחלקו הפוסקים בענין שיעור הביצה בזמנינו. ולדעת הסוברים שמודדים לפי גודל הביצה המצויה בזמנינו הוא הדין לענין זה. אולם לדעת הסוברים שהביצים נתקטנו עד מחצה שיעור רביעית הוא כשלש ביצים של זמנינו. [עי' ביאור הלכה (סי' רעא ד"ה של רביעית) ושעה"צ (סי' תפו אות ה)]. שיטת הגר"ח נאה (לשיטתו הוא שיעור ביצה ומחצה) שהוא הנפח של כ – 86 סמ"ק (OZ.3). והוא קצת פחות משיעור של חצי גביע אשד, לבן, שמנת שנפחם 200 מ"ל. [שיעורין של תורה (עמ' קעז). ועי' בוזאת הברכה (עמ' 8)]. שיטת החזו"א: הוא הנפח של כ - 150 גרם (OZ. 5.3). [שיעורין של תורה (שיעורי המצוות אותיות יח וכא)].

ד. שיעור מלא לוגמיו

שיעור "מלא לוגמיו" הוא נפח המים שמכניס לפיו ומסלקו לצד אחד ויראה מלא לוגמיו כל אחד לפי גודלו. ובאדם בינוני הוא רוב רביעית. [עי' שו"ע (סי' רעא סע' יג) ובמ"ב (שם) ובביאור הלכה (סי' תעב ד"ה ושתה)]. ולשיטת הגר"ח נאה: הוא כ– 44 גרם (OZ. 1.6). לשיטת החזו"א: הוא כ – 76 גרם. (OZ. 2.8).

ה. המנהג למעשה בשיעור שתיית רביעית של קידוש

לענין קידוש הלילה שהוא מהתורה (עכ"פ בשבת) יש להחמיר שהכוס יחזיק כ - 150 גרם (OZ 5.3). [מ"ב (סי' רעא ס"ק סח) וביאור הלכה (שם ד"ה של רביעית). ועיי"ש שכתב דעכ"פ יראה לכתחלה שיחזיק הכוס כב' ביצים עם הקליפה]. ומ"מ היוצאים ידי חובת קידוש ע"י המקדש מדין "שומע כעונה", יכולים להקל להחזיק לפניהם כוס בשיעור הקטן שהוא כ - 86 סמ"ק (OZ.3). [שהרי די בזה שהמקדש מחזיק כוס גדול ומוציא אותם ידי"ח קידוש דאו'. וכן פסק בתשובות והנהגות (ח"ב סי' רמב)].

ו. המנהג למעשה בשיעור שתיית רביעית של ד' כוסות

לענין ד' כוסות (או קידוש היום) שחיובם מדרבנן ניתן להקל שהכוס יחזיק שיעור של 86 סמ"ק (OZ.3). [מ"ב (סי' תפו ס"ק א וסי' רעא שם)].

ז. שיעור לקטנים החייבים מדין חינוך

קטן החייב לאכול מצה ולשתות ד' כוסות ושאר המצות מדין חינוך, יש להקל בשיעור הקטן וכן לענין שעור כדי אכילת פרס יכול לשער השיעור הקל ביותר דהיינו תשע דקות. [הגרשז"א זצ"ל (חינוך הבנים למצוות להגר"י נויבירט, הגה עב)].

ח. מדידת השיעורים ביו"ט

אם לא מדד שיעור הכזית מערב יו"ט, בדיעבד מותר למדוד אף ביו"ט משקל המצה וכו' בכלי משקל ביתיים שניכר שהיא מדידה לצורך מצוה. [הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה סי' תק ס"ק ב). ודעת האור לציון (ח"ב פכ"ה אות ב) שמותר לעשות כן לכתי' כיון שהוי לצורך מצוה. וכן דעת הגרי"א זצ"ל (הל' שבת בשבתו ח"ד עמ' קו)].

חמץ שעבר עליו הפסח

א. חמץ של נכרי / של ישראל

חמץ של נכרי שעבר עליו הפסח מותר. [טשו"ע (רסי' תמח)]. אבל של ישראל אסור אף בהנאה. [טשו"ע (שם)]. ואפי' ביטל החמץ אלא שלא ביערו אסרוהו חכמים, כי חששו שיניח חמצו לאחר הפסח ויאמר שהפקירו קודם הפסח. [שו"ע (שם סע' ה) ומ"ב (ס"ק כה)].

ג. ספק אם הוא חמץ שעבר עליו הפסח (חמץ ספק אם נמכר לעכו"ם)

חמץ שנמצא אחר הפסח ולא יודעים אם של עכו"ם הוא או של ישראל, י"א שמותר בהנאה ואסור באכילה. וי"א שגם באכילה מותר כשאר ספיקות דרבנן שהם לקולא. [מ"ב בסי' תמ"ט (ס"ק ה). ועי' בסי' תמ"ח (ס"ק ט) שנקט לעיקר כדעה המקילה].

ד. יש רוב

חמץ שנמצא אחר הפסח ולא יודעים אם של עכו"ם הוא או של ישראל, אם באותו מקום יש רוב ישראל מצויים אסור בהנאה דודאי מישראל נפל. [מ"ב (סי' תמ"ט ס"ק ה)].

ומ"מ היום שמוכרים החמץ לעכו"ם הדבר תלוי אם רוב הישראל הם שומרי תורה ומצות שמוכרים חמצם הולכים אחר הרוב שלא עבר עליו הפסח.

ה. ניתן לתלות שנאפה אחר הפסח

וכל זה כשנמצא מיד אחר הפסח או שהפת ישן שאי אפשר לומר שנאפה אחר הפסח אבל אם אפשר לתלות שנפל אחר הפסח מותר אפילו באכילה בכל ענין דיותר יש לתלות שמאחר הפסח הוא משנתלה לומר שמישראל נפל קודם הפסח דזמן מרובה כזה לא היה מונח בדרך. [מ"ב בסי' תמ"ט (ס"ק ה)]. ומ"מ בזמנינו בדרך כלל אפשר לבדוק אם המאפה נאפה לפני פסח על פי קוד הייצור כמבואר לקמן.

ו. חמץ של ישראל שנמכר לגוי

ישראל שמכר או נתן במתנה גמורה חמצו לאינו יהודי, אפילו שיודע בו שלא יגע בו כלל אלא ישמרנו לו עד לאחר הפסח ויחזור ויתננו לו, מותר. [שו"ע (סי' תמח סע' ג)].

ז. שכח לבטל החמץ אבל מכרו לגוי

מי ששכח לבטל החמץ אבל מכרו לעכו"ם, אין החמץ נאסר. [משמעות השו"ע (שם סע' ג). עיי"ש בריש הסעי' שמיירי במי שלא ביטל החמץ כלל (עי' בביאור הלכה שם) ואח"כ כתב שאם עכ"פ מכרו לעכו"ם אינו נאסר. ודלא כהבכור שור (פסחים כא.) הסובר להחמיר בכה"ג. ועי' בנש"א (כלל קל אות ח ד"ה גם מה) מה שתמה על הבכ"ש. ועי' עוד בזה בשמעתא עמיקתא גליון קל"ז]].

ח. לסמוך על מכירת חמץ לכתחלה

מעיקר הדין מכירת חמץ מועילה אף לכתחלה. [שו"ע (שם סע' ג). וכן פסק הגרשז"א זצ"ל (הלכ"ש פ"ו הגה יג)]. והגר"א נהג להחמיר על עצמו. [מעשה רב (אות קפא)]. ועל כן יש מקום ליראה שמים להחמיר שלא למכור חמץ בעין בערב פסח בפרט במקום שיש לו חמץ מרובה כגון סחורה (שמא לא יבטל יפה ושמא אין המכירה מועילה ונמצא עובר על איסור תורה) ועליו לשורפו. [אור לציון (ח"ג פ"ט אות א). ודעת הגרשז"א זצ"ל (שם) דמ"מ אין להורות כן לרבים שלא יבואו לערער על המכירה]. אולם לקנות לאחר הפסח ממי שכבר מכר קיל טפי. [דאף למחמירים רק משום קנסא אתינן עלה. וכן פסק באור לציון (שם אות ה). ועי' בזה בשמעתא עמיקתא גליון קל"ז].

ה. חמץ בתערובת שנמכר לעכו"ם

אף המחמירים כהגר"א הנ"ל היינו בחמץ בעין, אבל בתערובת (באופן שבטל מה"ת אע"פ שאינו בטל מדרבנן) אף אם עבר עליו הפסח מותר. [עי' במעשה רב (אות קפא) ובמ"ב (סי' תמז ס"ק קא). ועיי"ש (ס"ק קה) לענין חמץ שעבר עליו הפסח והתערב].

להאזנה לשיעורי בעמח"ס שמעתא עמיקתא שליט"א במספר ישיר 073-295-1244

להצטרפות לרשימת התפוצה ללא עלות ניתן לשלוח בקשה לדוא"ל: amikta@amikta.co.il

הגליון נתרם בעילום שם להצלחת התורם ומשפחתו | © שמעתא עמיקתא – לשאלות והערות ניתן להתקשר לפל' 052-767-0503